

Gayriresmî tercüme

Brüksel, 30.10.2024
SWD(2024) 696 nihai

**AVRUPA PARLAMENTOSUNA, KONSEYE,
AVRUPA EKONOMİK VE SOSYAL KOMİTESİNE VE BÖLGELER KOMİTESİNE
SUNULAN KOMİSYON BİLDİRİMİ**

AB Genişleme Politikasına İlişkin 2024 Bildirimi

{ COM(2024) 690 nihai } - { SWD(2024) 690 nihai } - { SWD(2024) 691 nihai } –
{ SWD(2024) 692 nihai } - { SWD(2024) 693 nihai } - { SWD(2024) 694 nihai } –
{ SWD(2024) 695 nihai } - { SWD(2024) 697 nihai } - { SWD(2024) 698 nihai } –
{ SWD(2024) 699 nihai }

dokümanına ekli

KOMİSYON İÇ ÇALIŞMA DOKÜMANI

2024 Türkiye Raporu

Bu metin, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan 2024 Türkiye Raporu'nun gayriresmî tercümesidir. Metindeki görüş, değerlendirme ve ifadeler Avrupa Komisyonuna ait olup tercümesi ve yayımlanması Başkanlığımızca kabulü anlamına gelmemektedir.

İçindekiler

1.GİRİŞ	3
1.1. Çerçeve	3
1.2. Rapor'un temel bulguları	4
2. GRUP 1: KATILIM SÜRECİNİN TEMEL İLKELERİ	18
2.1. Demokratik kurumların işleyişi ve Kamu Yönetimi Reformu	18
2.1.1. Demokrasi	18
2.1.2. Kamu yönetimi reformu	22
2.2.1. Fasıllar 23: Yargı ve Temel Haklar	24
2.2.2. Fasıllar 24: Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	34
2.3. Ekonomik Kriterler	41
2.3.1. İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı	41
2.3.2. Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesi	45
2.4. Kamu Alımları, istatistik, mali kontrol.....	46
Fasıl 5: Kamu Alımları	46
Fasıl 18: İstatistik.....	47
Fasıl 32: Mali Kontrol.....	48
3. İYİ KOMŞULUK İLİŞKİLERİ VE BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ	50
4. ÜYELİK YÜKÜMLÜLÜKLERİNİ ÜSTLENEBİLME YETENEĞİ	53
GRUP 2: İÇ PAZAR	53
Fasıl 1: Malların Serbest Dolaşımı.....	54
Fasıl 2: İşçilerin Serbest Dolaşımı	55
Fasıl 3: İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi	55
Fasıl 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı	56
Fasıl 6: Şirketler Hukuku	57
Fasıl 7: Fikri Mülkiyet Hukuku	57
Fasıl 8: Rekabet Politikası	58
Fasıl 9: Mali Hizmetler	59
Fasıl 28: Tüketicinin ve Sağlığın Korunması.....	60
Grup 3: Rekabetçilik ve kapsayıcı büyüme	61
Fasıl 10: Dijital Dönüşüm ve Medya	61
Fasıl 16: Vergilendirme	62
Fasıl 17: Ekonomik ve Parasal Politika	63
Fasıl 19: Sosyal Politika ve İstihdam	64
Fasıl 20: İşletme ve Sanayi Politikası	65
Fasıl 25: Bilim ve Araştırma	66
Fasıl 26: Eğitim ve Kültür.....	67
Fasıl 29: Gümrük Birliği	68
GRUP 4: YEŞİL GÜNDEM VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BAĞLANTISALLIK	69
Fasıl 14: Taşımacılık Politikası.....	69
Fasıl 15: Enerji.....	70

Fasıl 21: Trans-Avrupa Ağları	71
Fasıl 27: Çevre ve İklim Değişikliği	71
GRUP 5: KAYNAKLAR, TARIM VE UYUM.....	73
Fasıl 11: Tarım ve Kırsal Kalkınma	73
Fasıl 12: Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası	73
Fasıl 13: Balıkçılık ve Su Ürünleri Yetiştiriciliği	74
Fasıl 22: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu	75
Fasıl 33: Mali ve Bütçesel Hükümler	76
Grup 6: Dış İlişkiler	76
Fasıl 30: Dış İlişkiler.....	76
Fasıl 31: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası.....	77
Ek I - Türkiye-AB İlişkileri.....	82
Ek II - İstatistik Veriler	84

1. GİRİŞ¹

1.1. ÇERÇEVE

Türkiye, Avrupa Birliği için kilit bir ortak ve bir aday ülkedir. Nisan 2024'te AB Zirvesi, Doğu Akdeniz'de istikrarlı ve güvenli bir ortam sağlanmasında ve Türkiye ile işbirliğine ve karşılıklı yarara dayalı bir ilişki geliştirilmesinde AB'nin stratejik çıkarı olduğunu yinelemiştir. Bu kapsamda AB Zirvesi, Avrupa Birliği'nin, AB-Türkiye işbirliğinin daha da güçlendirilmesi bakımından Kıbrıs'ta çözüm görüşmelerinin yeniden başlatılmasına ve ilerletilmesine özel önem atfettiğini vurgulamıştır. AB ve Türkiye, 23 Kasım 2023 tarihli AB-Türkiye ilişkileri hakkında Ortak Bildirim'de² yer alan tavsiyeler ve ilgili AB Zirvesi Sonuçları³ doğrultusunda, karşılıklı çıkar alanlarında yeniden işbirliği sürecini devam ettirmektedir. Söz konusu Zirve Sonuçlarında ortaya konulan koşullara tabi olmak kaydıyla AB, Türkiye ile kademeli, orantılı ve geri çevrilebilir şekilde yapıcı bir işbirliği tesis etmektedir. Ortak çıkar alanlarında yüksek düzeyde angajman devam etmiştir⁴.

Türkiye ile yürütülen katılım müzakereleri, AB Zirvesi Sonuçları doğrultusunda 2018'den bu yana durma noktasındadır. AB'nin, demokratik standartlar, hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı ve temel haklara saygının giderek kötüleşmesiyle ilgili ciddi endişeleri giderilmemiştir.

2016 AB-Türkiye Mutabakatı, sonuç vermeye devam etmiştir ve göç konusunda işbirliği açısından hâlâ kilit bir çerçeve teşkil etmektedir. Türkiye, Suriye ve diğer ülkelerden 3,6 milyon mülteciye ev sahipliği yapma konusundaki olağanüstü çabalarını sürdürmüştür. AB, 2011'den bu yana, mültecilere ve onlara ev sahipliği yapan halka destek olmak amacıyla 10 milyar avro ayırmıştır. Komisyon, temel ihtiyaçlar, sınır yönetimi, eğitim, sağlık, korunma ve sosyo-ekonomik destek gibi alanlarda yardım sağlamaya devam etmiştir. Ekonomik açıdan ise Türkiye, 2023'te 206 milyar avroyu aşan ticaret hacmiyle AB'nin beşinci büyük ticaret ortağı haline gelmiştir.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ikili ilişkiler, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de herhangi bir izinsiz sondaj faaliyeti yürütmemesi veya Yunan adaları üzerinde uçuş yapmaması sayesinde 2023'ten bu yana iyileşmeye devam etmektedir. Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımayı reddetmeye devam etmiş ve ilgili BM Güvenlik Konseyi Kararlarına aykırı olarak, iki devletli çözümü defaatle savunmuştur.

---

¹ 2024 Raporu yenilenen bir biçim ve yapıda sunulmuştur. Rapor'da yer alan temel bulgular, tavsiyelerle (daha önceki gri değerlendirme kutuları) birlikte raporun başlangıcında bir araya getirilmiştir. Ayrıca, Katılım Sürecinin Temel İlkeleri Grubu altında bazı veriler, tüm raporlarda okunabilirliğin ve karşılaştırılabilirliğin daha iyi sağlanabilmesi amacıyla grafik biçiminde (de) sunulmuştur.

² [JOIN\(2023\) 50 nihai](#)

³ Raporlama döneminde [AB Zirvesi](#), [30 Haziran 2023 ve 17 Nisan 2024 tarihlerinde Türkiye'ye ilişkin Sonuçları](#) kabul etmiştir.

⁴ AB-Türkiye Yüksek Düzeyli Göç ve Güvenlik Diyalogu ile AB-Türkiye Yüksek Düzeyli Tarım Diyalogu toplantıları Kasım 2023'te Brüksel'de; AB-Türkiye Yüksek Düzeyli Sağlık Diyalogu ile AB-Türkiye Yüksek Düzeyli Bilim, Araştırma, Teknoloji ve Yenilikçilik Diyalogu toplantıları Nisan 2024'te Ankara'da; AB-Türkiye Yüksek Düzeyli Ticaret Diyalogu toplantısı Temmuz 2024'te Brüksel'de yapılmıştır.

1.2. RAPOR'UN TEMEL BULGULARI⁵

GRUP 1: KATILIM SÜRECİNİN TEMEL İLKELERİ

Demokrasi

Seçim kampanyasında gözlemlenen bazı eksikliklere rağmen, Mart 2024'te Türkiye'de yapılan yerel seçimler genel olarak iyi düzenlenmiş ve halkın iradesine saygı gösterilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı sistemi, **TBMM**'nin yasama ve denetim işlevlerini büyük ölçüde zayıflatmıştır. Meclis, hükûmetin hesap verebilirliğini sağlayacak araçlardan yoksundur.

Entegrasyon sürecinden sorumlu kurumlar mevcuttur. Sorumlu ana kurum, bir Bakan Yardımcısına bağlı olan AB Başkanlığıdır.

Denge ve denetleme mekanizmasının bulunmaması Cumhurbaşkanlığı sisteminin belirleyici unsuru olmaya devam etmiştir. Düzenleyici kurumların çoğu hâlâ doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlıdır; kamu yönetimi ise büyük ölçüde siyasallaşmıştır. **Hükûmetin**, muhalefet partilerinin belediye başkanları üzerindeki baskısı yerel demokrasiyi zayıflatmaya devam etmiştir.

Türkiye'deki **sivil toplum** kuruluşları (STK'lar), hareket alanlarının daraldığı ve yetkililer tarafından sürekli baskıya maruz bırakılmaları da dâhil olmak üzere, birçok kısıtlamayla karşı karşıya kaldıkları zor bir ortamda faaliyet göstermektedir. Buna rağmen, sivil toplum sesini duyurmaya ve toplumsal yaşama aktif olarak katılmaya devam etmiş ve çeşitli alanlarda önemli katkılarda bulunmuştur. Yeni mevzuat ve politikalar konusunda bağımsız STK'lara danışılmasını sağlayacak mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir.

Kamu yönetimi reformu

Türkiye, **belirli ile orta düzey arasında hazırlıklıdır** ve raporlama döneminde **ilerleme kaydetmemiştir**.

Komisyondun geçen yılki tavsiyeleri yerine getirilmemiştir ve hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- AB ilkeleri doğrultusunda ve kapsamlı istişareler sonrasında, kamu yönetimi ve kamu mali yönetimi reformuna ilişkin bütüncül bir strateji hazırlaması ve benimsemesi;
- özellikle üst düzey pozisyonlar için liyakate dayalı bir işe alım, atama ve terfi sistemini oluşturması;
- politika planlama belgelerinin ve yasa tekliflerinin kapsayıcı ve kanıta dayalı yöntemlerle hazırlanmasının sağlanması amacıyla politika oluşturma sürecini gözden geçirmesi gerekmektedir.

Fasıl 23: Yargı ve Temel Haklar

Türkiye, hukukun üstünlüğü ve temel haklar alanında hâlâ **başlangıç düzeyinde hazırlıklıdır**. Önceki raporlarda tespit edilen temel konularla ilgili **ilerleme kaydedilmemiştir** ve hâlâ ciddi endişeler söz konusudur.

Yargının işleyişi

Türkiye, bu alanda **başlangıç düzeyinde hazırlıklıdır** ve **ilerleme kaydedilmemiştir**. Yeni yargı paketleri kabul edilmesine rağmen yargının işleyişindeki temel eksiklikler hâlâ giderilmemiştir.

⁵ Bu Rapor, 15 Haziran 2023 ile 1 Eylül 2024 arasındaki dönemi kapsamaktadır. Rapor'da, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ve AB Üye Devletlerinin katkıları, Avrupa Parlamentosu raporları ile çeşitli uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarından gelen bilgiler de dâhil olmak üzere, pek çok kaynaktan faydalanılmıştır. Rapor, özellikle hukukun üstünlüğü alanında olmak üzere, diğer paydaşların oluşturduğu indeksler ve karşılaştırmalı değerlendirmelerin sonuçlarını da içermektedir.

Rapor'da mevcut duruma ilişkin olarak şu değerlendirme ölçeği kullanılmaktadır: başlangıç düzeyinde, belirli düzeyde hazırlıklı, orta düzeyde hazırlıklı, iyi düzeyde hazırlıklı ve çok ileri düzeyde. Raporlama dönemindeki ilerlemeye ilişkin olarak şu ölçeklendirme kullanılmıştır: gerileme, ilerleme kaydedilmemiştir, sınırlı ilerleme, bazı ilerlemeler, iyi düzeyde ilerleme ve oldukça iyi düzeyde ilerleme. Uygun olduğu durumlarda, ara adımlar da kullanılmıştır.

Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) bazı kararlarını uygulamayı reddetmeye devam etmiştir. Yetkililer tarafından hâkimler ve savcılar üzerinde oluşturulan hukuka aykırı baskı, yargının bağımsızlığını ve kalitesini olumsuz etkilemeye devam etmiştir. Ülkede yargı sisteminin işleyişinin önemli ölçüde iyileştirilmesine yönelik ciddi çaba sarf edilmesi gerekmektedir.

Komisyona geçen yılki tavsiyeleri yerine getirilmemiştir ve hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- yargının, görevlerini bağımsız ve tarafsız şekilde gerçekleştirmesine imkân tanıyan, Avrupa standartlarıyla uyumlu siyasi ve hukuki bir ortam oluşturması; kuvvetler ayrılığı ilkesini güçlendirmesi ve AİHM içtihadına uygun bir biçimde karar alması gereken Anayasa Mahkemesi'nin kararlarına alt derece mahkemeleri tarafından riayet edilmesini sağlaması;
- yürütmenin rolünün ve etkisinin sınırlı olması için Hâkimler ve Savcılar Kurulunun (HSK) yapısını ve üyelerinin seçim sürecini değiştirmesi ve HSK'nın veya üst düzey yetkililerin adli süreçlere müdahalesine karşı güvenceler getirmesi;
- tüm adli süreçlerde, özellikle suç mağdurlarının hakları ile ceza yargılamalarında şüpheli ve sanıkların usuli hakları dâhil olmak üzere temel hakların gözetilmesini sağlaması; masumiyet karinesi, cezai sorumluluğunun şahsiliği ve hukuki belirlilik, savunma hakkı ile adil yargılanma hakkının usulüne uygun olarak güvence altına alınmasını sağlaması gerekmektedir.

Yolsuzlukla mücadele

Türkiye, yolsuzlukla mücadelede, hâlâ **başlangıç düzeyinde hazırlıklıdır** ve raporlama döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**. Türkiye; Avrupa Konseyinin Yolsuzluğa İlişkin Medeni Hukuk ve Ceza Hukuku Sözleşmeleri, Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu (GRECO) tavsiyeleri ve BM Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi'ne uygun olarak bir önleme ve kontrol çerçevesi oluşturmak veya yolsuzlukla mücadele birimleri tesis etmek üzere adım atmamıştır. Yolsuzluk davalarının kovuşturma ve karar aşamalarında hukuka aykırı biçimde siyasi baskı kurulmasını sınırlandırmak amacıyla yasal çerçeve ve kurumsal yapının iyileştirilmesi gerekmektedir. Kamu kurumlarının hesap verebilirlik ve şeffaflıklarını iyileştirilmesi gerekmektedir.

Komisyona geçen yılki tavsiyeleri yerine getirilmemiştir ve hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi ve ilgili Avrupa Konseyi Sözleşmeleri başta olmak üzere, yolsuzlukla mücadeleyle ilgili uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmesi;
- GRECO tarafından yayımlanan tavsiyeleri, ihtiyaç duyulan mevzuatın da kabul edilmesi yoluyla, etkili bir biçimde yerine getirmesi;
- yolsuzlukla etkili bir şekilde mücadele etmeye yönelik net bir siyasi irade ve vizyonu yansıtan, güvenilir ve gerçekçi bir eylem planıyla desteklenen bir yolsuzlukla mücadele stratejisi geliştirmesi gerekmektedir.

Temel haklar

Ülkede, insan hakları alanındaki genel durum iyileşmemiştir ve endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Türkiye'deki yasal çerçeve, insan haklarına ve temel haklara riayet edilmesine ilişkin genel güvenceleri içermektedir ancak mevzuatın ve uygulanmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'yle (AİHS) ve AİHM içtihadıyla uyumlu hâle getirilmesi gerekmektedir. Gazeteciler, yazarlar, avukatlar, akademisyenler, insan hakları savunucuları ve diğer eleştirel seslerin, teröre destek verdikleri iddiasıyla yargılanmalarına ve mahkûm edilmelerine devam edilmiştir.

Komisyona geçen yılki tavsiyeleri yerine getirilmemiştir ve hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- Terörle Mücadele Kanununu ile uygulanmasını ve terörizmle mücadele yöntemlerini; Avrupa standartlarıyla, AİHS'yle, AİHM içtihadıyla, Venedik Komisyonu tavsiyeleriyle ve AB müktesebatı ve uygulamalarıyla uyumlu hâle getirmesi;

- kadına yönelik her türlü şiddetle etkili bir şekilde mücadele edilmesi amacıyla yasal çerçeveyi ve uygulanmasını iyileştirmesi;
- LGBTIQ bireylere karşı olanlar da dâhil olmak üzere, her türlü ırkçılık ve ayrımcılıkla etkili bir şekilde mücadele etmesi ve azınlıkların korunmasını sağlaması;
- Kavala v. Türkiye davasındaki karar da dâhil olmak üzere, AİHM kararlarını öncelikli olarak uygulaması gerekmektedir.

İfade özgürlüğü

Türkiye, bu alanda hâlâ **başlangıç düzeyinde hazırlıklı** olup raporlama döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir** ve hâlâ ciddi endişeler bulunmaktadır. Milli güvenlik ve terörle mücadeleyle ilgili ceza kanunlarının uygulanışı, ifade özgürlüğünü engelleyerek AİHS’i ihlal etmeye ve AİHM içtihadından uzaklaşmaya devam etmiştir.

Komisyonun geçen yılki tavsiyeleri yerine getirilmemiştir ve hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye’nin özellikle:

- tutuklu yargılanan gazetecileri, insan hakları savunucularını, avukatları, yazarları ve akademisyenleri serbest bırakması ve bu kişiler aleyhine açılan ceza davalarının AİHS ve AİHM kriterlerine uygun olarak sonuçlandırılmasını sağlaması;
- başta Terörle Mücadele Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, “yalan haber”in tanımıyla ilgili olarak Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ve Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun olmak üzere, ceza mevzuatının Avrupa standartlarına uygun hâle gelmesini ve bu mevzuatın ifade özgürlüğünü kısıtlamayacak biçimde ve orantılı bir şekilde uygulanmasını sağlaması;
- basının, bağımsız şekilde ve misilleme ya da işten çıkarılma korkusu olmadan çalışmalarını yürütebileceği güvenli ve çoğulcu bir ortamı sağlaması gerekmektedir.

Fasıl 24: Adalet, Özgürlük ve Güvenlik

Türkiye, adalet, özgürlük ve güvenlik alanında **orta düzeyde hazırlıklıdır**. İran ile kara sınırının gözetim ve koruma kapasitesinin daha fazla güçlendirilmesiyle ilgili olarak **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir. Türkiye, 3,6 milyon mülteciye ev sahipliği yapmak ve bu mültecileri desteklemek için kayda değer çaba sarf etmeye devam etmiştir.

Geçen yılki tavsiyelerin birçoğunun hâlâ yerine getirilmesi gerekmektedir ve bu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye’nin özellikle:

- başta Yunan adalarından Türkiye’ye dönüşleri yeniden başlatması olmak üzere, Mart 2016 tarihli AB-Türkiye Mutabakatı’nı tam olarak uygulaması ve AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması’nın tüm hükümlerini Üye Devletlerin tamamı bakımından uygulaması;
- Europol ile Türkiye arasında kişisel verilerin değişimine ilişkin uluslararası bir anlaşmanın akdedilmesini kolaylaştırmak üzere kişisel verilerin korunmasına ilişkin mevzuatını AB müktesebatıyla uyumlu hâle getirmesi;
- ulusal ve uluslararası düzeydeki sınır hizmetleri arasındaki koordinasyonu iyileştirmek amacıyla sınır yönetimine ilişkin bir strateji ve eylem planını kabul etmesi ve uygulaması gerekmektedir.

Örgütlü suçlarla mücadele

Türkiye, bu alandaki AB müktesebatının uygulanması konusunda **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Bazı alanlarda, AB müktesebatına ve uygulamalarına uyumda genel olarak **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Mali Eylem Görev Gücü’nün (FATF) Eylem Planı’nın kalan tavsiyelerinin ele alınması hususunda ilerleme kaydedilmiş ve Türkiye, FATF’nin “gri listesi”nden çıkarılmıştır.

Komisyunun geçen yılki tavsiyeleri hâlâ büyük ölçüde geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- terörle mücadele konusundaki yasal çerçeve ve uygulamaları, AB müktesebatı doğrultusunda iyileştirmeye devam etmesi ve Venedik Komisyununun tavsiyeleri doğrultusunda, kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadeleye ve kitle imha silahlarının yayılmasının finansmanına ilişkin rejimini güçlendirmesi;
- Eurojust ile işbirliği hususunda AB ile uluslararası bir anlaşma akdetmesi, AB'nin eşdeğer kolluk kurumlarıyla işbirliği yapma ve bilgi değişiminde bulunma yönündeki operasyonel istekliliğini daha da artırması ve AB Üye Devletleriyle yeterli düzeyde adli işbirliği yapması;
- tanık korumaya ve verilerin korunmasına ilişkin mevzuatını iyileştirmesi gerekmektedir.

EKONOMİK KRİTERLER

İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı

Türkiye, işleyen bir piyasa ekonomisinin tesis edilmesi konusunda **çok ileri düzeydedir** ve raporlama döneminde **bazı ilerlemeler** kaydetmiştir.

Çok daha sıkı bir para politikası duruşuna doğru memnuniyet verici geçiş dış dengesizliklerin azaltılmasına yardımcı olmuş ve iç talep ılımlı dengelenmiştir. Enflasyonist baskılar ve enflasyon, çok yüksek kalmasına rağmen gerilemiştir. İstihdam artmıştır ancak işgücü piyasası hâlâ önemli yapısal zorluklarla karşı karşıyadır. Bütçe açığı, bazı konsolidasyon tedbirlerine rağmen, deprem sonrası yeniden imar harcamalarının da etkisiyle artmıştır. Bankacılık sektörü, hâlâ önemli zorluklarla karşı karşıya olmakla birlikte, değişen politika ortamına nispeten sorunsuz bir şekilde uyum sağlamıştır. Yetkililer, iş ortamını iyileştirmek için adım atmış olsalar da şeffaflık ve öngörülebilirlik endişe kaynağı olmaya devam etmiştir. Devlet yardımlarının şeffaflığı ve kontrolü de zayıf kalmıştır.

Komisyunun 2023 tavsiyeleri tam olarak yerine getirilmemiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Piyasa ekonomisinin işleyişini iyileştirmek için Türkiye'nin özellikle:

- dezenflasyon süreci sağlam bir şekilde tesis edilene kadar sıkı para politikası duruşunu sürdürmesi;
- bütçe açığını daha da azaltmak için gelir tarafındaki yüksek performansın yanı sıra harcama tarafındaki mali tamponları kullanması;
- devletin fiyat belirleme mekanizmalarına müdahalesini azaltarak, rekabeti bozan devlet yardımlarını önleyerek ve devlet yardımlarının şeffaflığını artırarak iş ortamını daha da iyileştirmesi gerekmektedir.

Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesi

Türkiye AB içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesi bakımından **iyi düzeyde hazırlıklıdır** ve **sınırlı ilerleme** kaydetmiştir.

Ekonomi, gelişmiş bir hizmet sektörü ve güçlü imalat ve tarım sektörleri ile çeşitlilik göstermektedir. Beşeri sermayenin iyileştirilmesine yönelik çabalar devam etse de beceri uyumsuzluğu hâlâ temel bir endişe kaynağıdır. Dijitalleşmeye ve yeşil ekonomiye yönelik atılan daha fazla adımla birlikte yatırım faaliyetleri 2023'te önemli ölçüde artmıştır. AB ile ekonomik bütünleşme hâlâ yüksektir.

Komisyunun 2023'teki tavsiyelerinin yalnızca bir kısmı yerine getirilmiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Rekabet edebilirliği ve uzun vadeli büyümeyi desteklemek için Türkiye'nin özellikle:

- eğitim ve öğretimin işgücü piyasasının ihtiyaçlarına daha uygun hâle getirmesi, mesleki eğitim ve öğretimin (MEÖ) kalitesini ve MEÖ'ye erişimi iyileştirmesi ve okuldan işe geçişi desteklemesi;
- enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ve enerji karmasında yenilenebilir enerji kaynaklarının payını artırmaya yönelik çalışmaları sürdürmesi;

→ KOBİ'lerin uzun vadeli finansmana erişimini iyileştirmesi gerekmektedir.

Fasıl 5: Kamu Alımları

Türkiye, kamu alımları alanında, **orta düzeyde** hazırlıklıdır; AB müktesebatına uyum konusunda önemli eksiklikler devam etmektedir. Raporlama döneminde bu alanda **ilerleme kaydedilmemiştir**; hâlâ şeffaflık bulunmamaktadır ve ayrımcı yerli fiyat avantajları devam etmiştir.

Komisyonun geçen yılki tavsiyeleri yerine getirilmemiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- kamu ihale mevzuatını, kamu hizmetleri, imtiyazlar ve kamu-özel sektör ortaklıklarını kapsayacak biçimde 2014 Kamu Alımları Direktifleriyle daha uyumlu hâle getirecek ve şeffaflığı artıracak şekilde tadil etmesi;
- rekabeti bozan ve şeffaflığı sınırlayan pazarlık usulünün aşırı düzeyde kullanımını azaltması ve sözleşme performansının değerlendirilmesine ve sözleşme yönetiminin ve kamu alım süreçlerinin etkililik bakımından incelenmesine yönelik araçlar geliştirmesi;
- AB müktesebatıyla uyumsuz olan istisnaları kaldırması ve ayrımcı yerli fiyat avantajlarından ve offset uygulamalarından kaçınması gerekmektedir.

Fasıl 18: İstatistik

Türkiye, istatistik konusunda **orta düzeyde hazırlıklıdır** ve raporlama döneminde **bazı ilerlemeler** kaydetmiştir.

Komisyonun geçen yılki tavsiyelerinin yalnızca bir kısmı yerine getirilmiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- TÜİK başkanının atanma ve görevden alınma gerekçeleri konusunda, TÜİK'in mesleki veya bilimsel bağımsızlığını zedelemeyen şeffaf, profesyonel kriterler oluşturması;
- ulusal hesapları Avrupa Hesaplar Sistemi 2010 (ESA 2010) ve ESA 2010'a geçiş programının gereklilikleriyle uyumlu hâle getirmeye devam etmesi;
- tarım, göç ve iltica istatistiklerini (genel tarım sayımına yönelik hazırlıklar dâhil) iyileştirmesi ve kısa dönemli iş istatistiklerine ilişkin yeni gerekliliklerle tam uyuma yönelik çalışmalarına devam etmesi gerekmektedir.

Fasıl 32: Mali Kontrol

Türkiye, mali kontrol alanında **iyi düzeyde hazırlıklıdır**. Raporlama döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**.

Komisyonun geçen yılki tavsiyeleri yerine getirilmemiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- mevcut kamu mali yönetiminin performansının değerlendirilmesi, Kamu İç Mali Kontrol Politika Belgesi ve ilgili eylem planının güncellenmesi ve kapsamlı bir kamu mali yönetim stratejisinin hazırlanmasına yardımcı olmak amacıyla yeni bir Kamu Harcamaları ve Mali Hesap Verebilirlik (PEFA) çalışması düzenlemesi;
- ulusal bir dolandırıcılıkla mücadele stratejisi kabul etmesi;
- belediyeleri ve kamu iktisadi teşebbüslerini tek hazine hesabına alacak düzenlemeleri yeniden gözden geçirmesi gerekmektedir.

GRUP 2: İÇ PAZAR

Fasıl 1: Malların Serbest Dolaşımı

Türkiye, malların serbest dolaşımı alanında **iyi düzeyde hazırlıklıdır**. Raporlama döneminde Türkiye, AB düzenlenmiş ürün müktesebatına uyum sağlanması ve iç pazarda malların serbest dolaşımını etkileyebilecek engellerin ortadan kaldırılması konularında **bazı ilerlemeler** kaydetmiştir. Komisyonun geçen yılki tavsiyelerinin yalnızca bir kısmı yerine getirilmiştir ve söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- malların serbest dolaşımı önündeki, Gümrük Birliği yükümlülüklerini ihlal eden tarife dışı engelleri ortadan kaldırmaya devam etmesi; özellikle de Yüksek Düzeyli Ticaret Diyalogu kapsamında tanımlandığı üzere, öncelikli ticaret engellerini ele alması;
- piyasa gözetimi ve denetimi tedbirlerinin kapsamını ve etkililiğini artırması gerekmektedir.

Fasıl 2: İşçilerin Serbest Dolaşımı

İşçilerin serbest dolaşımı alanındaki hazırlıklar **başlangıç düzeyindedir** ve raporlama döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- Avrupa İstihdam Hizmetleri (EURES) ağına katılmak amacıyla mevzuatını ve idari uygulamalarını hazırlaması gerekmektedir.

Fasıl 3: İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi

İş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisi alanındaki hazırlıklar **başlangıç düzeyindedir**. Raporlama döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir** ve bu alanda AB müktesebatına uyum sağlamak için hâlâ kayda değer çabaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Komisyonun geçen yılki tavsiyeleri yerine getirilmemiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- ulusal mevzuatını Hizmetler Direktifi'yle uyumlu hâle getirmesi ve Tek Temas Noktası oluşturması;
- posta hizmetleri alanında, sınır ötesi paket teslimat hizmetlerine ilişkin Tüzük dâhil olmak üzere, ulusal mevzuatını AB müktesebatıyla uyumlu hâle getirmeye devam etmesi;
- ulusal mevzuatını, Orantılılık Testi Direktifi dâhil olmak üzere, mesleki yeterliliklerin karşılıklı tanınması konusundaki AB müktesebatıyla uyumlu hâle getirmesi gerekmektedir.

Fasıl 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı

Türkiye, sermayenin serbest dolaşımı alanında **orta düzeyde hazırlıklıdır**. Genel olarak, raporlama döneminde, bu alanda, özellikle kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadele konusunda **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir. Türkiye, Mali Eylem Görev Gücü'nün (FATF) Eylem Planı'nın kalan tavsiyelerinin ele alınması hususunda önemli ilerlemeler kaydetmiş ve bu yüzden FATF'nin "gri listesi"nden çıkarılmıştır. Bazı adımlar atılmış olsa da, birçok sektörde yabancı sermaye payı ve sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamalar devam etmektedir.

Komisyonun geçen yılki tavsiyeleri bir dereceye kadar uygulanmıştır ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- yabancı sermaye payı ve sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaları en aza indirmesi;
- avukatların yükümlülükleri arasında yer alması ve Anayasa Mahkemesi'nin Nisan 2024 tarihli konuya ilişkin kararında bahsi geçen hususların ele alınması sağlanarak kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadeleye yönelik önlemlerin güçlendirilmesi yoluyla AB müktesebatıyla uyumu sürdürmesi gerekmektedir.

Fasıl 6: Şirketler Hukuku

Türkiye şirketler hukuku alanında **çok ileri düzeydedir**. Raporlama döneminde, kurumsal sürdürülebilirlik raporlama standartlarının kabul edilmesi ve şirketler hukukunda dijital araç ve süreçlerin kullanımının getirilmesi yoluyla **bazı ilerlemeler kaydedilmiştir**.

Komisyondun geçen yılki tavsiyeleri tam olarak yerine getirilmemiştir ve hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- ulusal mevzuatını, uzun vadeli pay sahipliği katılımının teşvik edilmesine ilişkin AB müktesebatı ile daha uyumlu hâle getirmesi;
- ulusal mevzuatını, sınır ötesi şirket dönüşümleri, birleşmeler ve bölünmeler konularında AB müktesebatıyla uyumlu hâle getirmesi;
- kurumsal sürdürülebilirlik raporlaması ve gelir vergisi bilgilerinin açıklanması (ülke bazında raporlama) dâhil olmak üzere şirket raporlamasına yönelik düzenlemeleri uygulamaya koymasına gerekmektedir.

Fasıl 7: Fikri Mülkiyet Hukuku

Türkiye, fikri mülkiyet hukuku alanında **iyi düzeyde hazırlıktır**. Ancak, raporlama döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**. Mevzuat farklılıklarının yanı sıra özellikle adli prosedürlerle ilgili olmak üzere uygulama ve yürütme konusunda çözülmemiş sorunlar hâlâ mevcuttur.

Komisyondun geçen yılki tavsiyeleri yerine getirilmemiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- taklit ve korsan malların çevrim içi satışı da dâhil olmak üzere, fikri ve sınaî mülkiyet hakları ihlalleri ile etkin bir mücadele sürdürmek için uygulama tedbirlerini geliştirmesi, hâkimlerin fikri mülkiyet hakları alandaki uzmanlaşmalarının artırılması ve ceza yargılamasında arama ve el koyma kararı alınmasına yönelik usullerdeki zorlukları çözmesi;
- özellikle yargı ve gümrük makamları tarafından hızlandırılmış ve kolaylaştırılmış imha usulleri söz konusu olduğunda Sınai Mülkiyet Kanunu'nun etkin bir şekilde uygulanması ve etkili bir şekilde yürütülmesi için fikri mülkiyet hakkı sahipleri ile işbirliğini geliştirmesi;
- fikri mülkiyet hakları alanındaki sistemik eksikliklerin analizini kolaylaştırmak amacıyla, özellikle fikri ve sınaî mülkiyet haklarının yargıda etkili bir biçimde uygulanmasına ilişkin doğru istatistiksel verilerin toplanmasını ve işlenmesini sağlaması gerekmektedir.

Fasıl 8: Rekabet Politikası

Türkiye rekabet politikası alanında **belirli düzeyde hazırlıktır**. Raporlama döneminde bu alanda **ilerleme kaydedilmemiştir** ve Devlet destekleri alanıyla ilgili endişeler devam etmektedir.

Komisyondun geçen yılki tavsiyeleri yerine getirilmemiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- Devlet desteğine ilişkin kurumsal çerçevenin bağımsızlığını ve işlevselliğini AB müktesebatına uygun olarak sağlaması;
- uygulama mevzuatını gecikmeksizin kabul ederek Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun'u uygulaması;
- tüm destek programlarının şeffaf ve güncel envanterini erişime açması gerekmektedir.

Fasıl 9: Mali Hizmetler

Türkiye mali hizmetler alanında **iyi düzeyde hazırlıktır**. Finans sektöründe aksaklık yaratan makro-ihiyati ve düzenleyici tedbirlerin gevşetilmeye başlanması suretiyle raporlama döneminde **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir. Türkiye, bireysel emeklilik sisteminde ve sermaye piyasalarında daha fazla esneklik sağlamaya yönelik bazı adımlar atmıştır. Sürdürülebilir ve dijital finansın teşvik edilmesi

hususunda çalışmalar devam etmektedir.

Komisyonun geçen yılki tavsiyelerinin yalnızca bir kısmı yerine getirilmiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- Gözden geçirilmiş Sermaye Yeterliliği Tüzüğü (CRR)/Sermaye Yeterliliği Direktifi (CRD) ve Banka Kurtarma ve Çözümleme Direktifi'yle (BRRD) uyum sağlanmasına yönelik çabalarını sürdürmesi;
- bozucu etkiye sahip makro ihtiyati ve düzenleyici tedbirleri aşamalı olarak kaldırmaya devam etmesi ve varlık kalitesi incelemesinin şeffaflığını iyileştirmesi;
- sermaye piyasaları ve finansal piyasa altyapılarına ilişkin AB müktesebatına uyum çalışmalarına devam etmesi gerekmektedir.

Fasıl 28: Tüketicinin ve Sağlıkın Korunması

Türkiye, tüketicinin ve sağlığın korunması konusunda **iyi düzeyde hazırlıklıdır**. Sağlık hizmetlerine yönelik sürveyans sisteminin güçlendirilmesi ve sınır aşan ciddi sağlık tehditleri ile mücadele edilmesi ile ruh sağlığı hizmetlerinin kurumsal yapının dışına çıkarılması konularında **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir.

Komisyonun geçen yılki tavsiyeleri yerine getirilmemiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- tüketici haklarının uygulanmasını güçlendirmesi ve tüketici hareketi ve icra organları ile koordinasyonu ve işbirliğini daha da geliştirmesi; bilinçlendirme faaliyetlerini artırması; dijital ortamdaki ihlallere yönelik daha fazla tedbir alması ve korunmaya muhtaç tüketicilerin desteklenmesi amacıyla daha fazla tedbir uygulamaya koyması;
- merkez ve taşra düzeyinde halk sağlığıyla ilgili acil durumlar risk değerlendirmesi ve risk yönetimi için yeterli kaynak sağlayarak temel sağlık hizmetlerini güçlendirmesi;
- ilgili sektörler içinde ve genelinde, afetlere karşı etkili çok sektörlü hazırlığın ve müdahalenin sağlanması için iş gücünü ve idari kapasitesini artırması gerekmektedir.

GRUP 3: REKABETÇİLİK VE KAPSAYICI BÜYÜME

Fasıl 10: Dijital Dönüşüm ve Medya

Türkiye bu alanda **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Raporlama döneminde **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Yeterli rekabetin bulunmamasına, medya sahipliğindeki yoğunlaşmaya ve düzenleyici makamların mali ve idari bağımsızlığının olmamasına ilişkin endişeler devam etmektedir.

Komisyonun son yıllardaki tavsiyelerinin yalnızca bir kısmı yerine getirilmiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- elektronik haberleşme sektöründe; evrensel hizmetleri, yetkilendirmeye ilişkin düzenlemeleri, piyasa erişimini ve geçiş hakkını AB müktesebatıyla uyumlu hâle getirmesi;
- düzenleyici makamın ve kurul üyelerinin bağımsızlığını güçlendirmesi ve medyada çoğulculuğun sağlanması amacıyla Venedik Komisyonunun tavsiyeleri uyarınca İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'da değişiklik yapması;
- kamu yayıncısının bağımsızlığını güçlendirmek üzere adımlar atması gerekmektedir.

Fasıl 16: Vergilendirme

Türkiye, vergilendirme alanında **orta düzeyde hazırlıklıdır**. Raporlama döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**.

Komisyunun geçen yılki tavsiyeleri yerine getirilmemiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- AB Üye Devletleri ile otomatik bilgi değişimini sağlaması;
- vergiye tabi enerji ürünleri yelpazesi başta olmak üzere KDV ve özel tüketim vergileri mevzuatını AB müktesebatıyla uyumlaştırmaya devam etmesi;
- kayıt dışı ekonomiyle mücadeleye devam etmesi ve kaydedilen ilerlemeyi performans göstergeleri yoluyla şeffaf bir biçimde bildirmeyi sürdürmesi gerekmektedir.

Fasıl 17: Ekonomik ve Parasal Politika

Türkiye, ekonomik ve parasal politika konusunda **belirli düzeyde hazırlıklıdır** ve **iyi düzeyde ilerleme** kaydetmiştir. Mayıs 2023'teki milletvekili ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından yeni hükûmetle birlikte bir politika normalleştirme süreci başlamıştır. Merkez Bankası, politika faizini temel araç olarak yeniden tesis etmek suretiyle, para politikası duruşunu önemli ölçüde sıkılaştırmıştır. Ayrıca ihtiyati ve düzenleyici tedbirlerin basitleştirilmesi yönünde kararlı adımlar atılmıştır; bu da parasal aktarım mekanizmasının güçlendirilmesine yardımcı olmuştur. Türkiye, ayrıca aşırı açık prosedürü, veri mevcudiyeti ve zamanlaması konularında iyileştirmeler yapmıştır.

Komisyunun geçen yılki tavsiyeleri büyük ölçüde yerine getirilmiştir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- merkez bankasının işlevsel bağımsızlığını daha da güçlendirmesi ve dezenflasyon süreci sağlanana kadar sıkı para politikası duruşunu sürdürmesi;
- şeffaf bir para politikası çerçevesi ve daha etkin iletişimle birlikte makroihtiyati çerçeveyi sadeleştirmeye devam etmesi gerekmektedir.

Fasıl 19: Sosyal Politika ve İstihdam

Türkiye, sosyal politika ve istihdam konusunda **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Raporlama döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**. İş gücü piyasasının durumu iyileşmiştir ancak sendikal haklar, süregelen kayıt dışı istihdam düzeyleri ve işgücü piyasasındaki cinsiyet eşitsizliği ve gelir eşitsizlikleriyle ilgili endişeler devam etmektedir.

Komisyunun geçen yılki tavsiyelerinin yalnızca bir kısmı yerine getirilmiştir ve söz konusu tavsiyeler hâlâ büyük ölçüde geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- sendikal ve toplu sözleşme haklarının kullanılmasını sınırlandıran engelleri sosyal diyalog mekanizmalarının etkili şekilde kullanılması yoluyla kaldırması;
- iş sağlığı ve güvenliği konusunda, özellikle inşaat ve madencilik sektörlerinin yanı sıra plastik geri dönüşüm sektöründeki ölümcül kazalarla ilgili olarak ortaya çıkan zorluklarla mücadele etmesi,
- etkin aktif iş gücü piyasası politikaları benimseyerek ve uygun fiyatlı bakım hizmetlerini genişleterek kadınların ve gençlerin istihdam oranını artırması gerekmektedir.

Fasıl 20: İşletme ve Sanayi Politikası

Türkiye, işletme ve sanayi politikası konusunda **orta düzeyde hazırlıklıdır**. Raporlama döneminde, ilaçlar için yerelleştirme ve önceliklendirme gerekliliklerine son verilmesi ve yeni strateji belgeleri ve etki değerlendirmelerinin benimsenmesi suretiyle **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir. Ancak, kamu alımları uygulamalarının AB sanayi politikası ilkeleriyle uyumlu olmadığı yönündeki endişeler devam etmektedir. Büyük yatırımlara yönelik Devlet desteklerinde şeffaflığın olmamasına ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin endişeler de mevcuttur.

Komisyunun geçen yılki tavsiyelerinin yalnızca bir kısmı yerine getirilmiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- sanayi politikası ilkeleriyle bağdaşmayan kamu alımları fiyat primlerini kaldırması ve bunların yerine inovasyonu etkili şekilde teşvik eden önlemler getirmesi;

- sanayi stratejisinin 2019'dan 2021'e kadar uygulanmasının sonuçlarının yanı sıra sanayi destek programı kapsamında dağıtılan miktarları yayımlaması;
- KOBİ destek çerçevesine ilişkin değerlendirme çalışmalarına devam etmesi, boşluk ve çakışmaları azaltması gerekmektedir.

Fasıl 25: Bilim ve Araştırma

Genel olarak, Türkiye'nin bilim ve araştırma alanındaki hazırlıkları **çok ileri düzeydedir**. Özellikle Ufuk Avrupa Programı'na katılımıyla ve programa ilişkin farkındalık ve kapasitenin artırılmasına yönelik faaliyetlerin sürdürülmesiyle bağlantılı olarak, Türkiye raporlama döneminde **bazı ilerlemeler** kaydetmiştir. Araştırma ve inovasyon konusunda AB ile Türkiye arasında iyi, aktif ve artan bir işbirliği bulunmaktadır.

Komisyonun geçen yılki tavsiyeleri kısmen yerine getirilmiştir ve hâlâ büyük oranda geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- inovasyonun artırılması ve Avrupa İnovasyon Skor Tablosundaki sıralamalarda Türkiye ile AB arasında giderek artan performans farkının giderilmesine yönelik çabaları hızlandırması gerekmektedir.

Fasıl 26: Eğitim ve Kültür

Türkiye eğitim ve kültür konusunda **orta düzeyde hazırlıklıdır**. Özellikle mesleki eğitim ve ulusal yeterlilikler sistemiyle ilgili olmak üzere, eğitim konusunda **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Kültür konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, ulusal kalkınma politikalarındaki kültürün değerini kabul etmekte ve kültürel mirasının tanıtımını ve korunmasını desteklemektedir.

Komisyonun önceki tavsiyeleri yerine getirilmemiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- kız çocuklarına ve dezavantajlı grupların çocuklarına özel önem vererek kapsayıcı eğitimi daha da geliştirmesi ve okul terk oranlarını azaltmaya yönelik çalışmaları sürdürmesi ve yakından izlemesi;
- Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinin ve Yükseköğretimde Kalite Kurulunun düzgün işlemlerini sağlaması;
- 2005 UNESCO Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'nin uygulanmasına yönelik adımlar atmaya devam etmesi gerekmektedir.

Fasıl 29: Gümrük Birliği

Türkiye gümrük birliği alanında **iyi düzeyde hazırlıklıdır**. Raporlama döneminde **bazı ilerlemeler** kaydetmiştir. Türkiye, bazı ithalat ve ihracat kısıtlamalarını kısmen kaldırarak uzun süredir devam eden birkaç ticaret engelini aşmıştır. Vergi muafiyeti, serbest bölgeler ve gözetim programları AB müktesebatıyla hâlâ tam olarak uyumlaştırılmamıştır ve Gümrük Birliği hükümlerine aykırıdır.

Komisyonun geçen yılki tavsiyeleri tam olarak yerine getirilmemiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- yeni mevzuatı AB Gümrük Koduyla tamamen uyumlaştırması ve risk temelli kontroller ile basitleştirilmiş usullerin AB müktesebatıyla uyumlu hâle getirilmesine yönelik çabalarını artırması;
- AB'ye ithalatta malların menşinin yanlış beyan edilmesine yol açan malların ülke içinde aktarılması veya basit dönüşümü vakalarında kontrolleri güçlendirmesi ve idari soruşturmalarda Avrupa Dolandırıcılıkla Mücadele Ofisi (OLAF) ile işbirliği yapması;
- AB-Türkiye Gümrük Birliği içinde serbest dolaşımda olan mallara yönelik ilave vergileri ve ithalat ve ihracat kısıtlamalarını kaldırmaya devam etmesi gerekmektedir.

GRUP 4: YEŞİL GÜNDEM VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BAĞLANTISALLIK

Fasıl 14: Taşımacılık Politikası

Türkiye, taşımacılık politikası alanında **orta düzeyde** hazırlıklıdır. Raporlama döneminde, Türkiye'nin taşımacılık sektörünün 2053'e kadar karbonsuzlaştırılması yönündeki çabalarını hızlandırmasıyla **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir.

Ancak demir yollarından sorumlu kuruma verilen sübvansiyonlar ve taşımacılık operatörlerinin altyapı yöneticisi TCDD'den mali açıdan bağımsız olmaması önemli sorunlar olmaya devam etmektedir. Demir yolu çerçeve kanununun çıkarılması daha da gecikmiştir.

Komisyonun geçen yılki tavsiyeleri tam olarak yerine getirilmemiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- Türkiye'de alternatif yakıtlar için yeni ve yeşil teknolojilerin kullanılmasına yönelik olası fizibilite planlarıyla birlikte uygun izleme tedbirlerini değerlendirmesi;
- hava ve deniz taşımacılığında başlayarak taşımacılığın karbonsuzlaştırılması için özel sektör ve kamu düzeyinde araçlar oluşturmayı ve kapasite geliştirmeyi düşünmesi ve ara hedefler belirlemesi;
- politika diyalogunu geliştirip yerel ve merkezi makamlar arasındaki koordinasyonu artırırken, geliştirilmekte olan Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planlarının bir parçası olarak afet boyutlarını da içeren sürdürülebilir kentsel hareketlilik planlamasına ilişkin ilk beyaz kitabını tamamlaması ve yayımlaması gerekmektedir.

Fasıl 15: Enerji

Türkiye, enerji alanında **orta düzeyde hazırlıklıdır**. Yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen enerjinin yaygınlaştırılmasına ve Ulusal Enerji Verimliliği Stratejisi ve Yol Haritasının kabul edilmesine ilişkin **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Her şeyi karşın, yenilenebilir enerji sektöründeki yerli katkı gerekliliği uygulamaları da sürmüştür. Türkiye'nin doğal gaz piyasasına ilişkin mevzuat değişiklikleri henüz AB'nin üçüncü enerji paketiyle uyumu sağlamış değildir. Sonuç olarak, Rusya'ya enerji bağımlılığı devam etmiştir. Türkiye, nükleer güvenlik düzenlemelerine ilişkin mevzuat uyumu hususunda çaba harcamaya devam etmiştir.

Komisyonun geçen yılki tavsiyelerinin yalnızca bir kısmı yerine getirilmiştir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- hukuki bağlayıcılığı olan bir plan ve faaliyetlerin ayrıştırılması için bir zaman çizelgesi oluşturmak ve doğal gaz piyasası kanununu AB'nin üçüncü enerji paketiyle uyumlu hâle getirmek için güncellemek suretiyle doğal gaz piyasası reformunu derinleştirilmesi;
- Akkuyu nükleer santralinde stres testlerini ve nükleer güvenlik konusunda mevzuat uyumunu tamamlaması;
- DTÖ ve AB-Türkiye Gümrük Birliği kurallarına aykırı olduğu için yenilenebilir enerji sektöründe yerli katkı gerekliliği uygulamalarına son vermesi gerekmektedir.

Fasıl 21: Trans-Avrupa Ağları

Türkiye, Trans-Avrupa ağlarında **çok ileri düzeydedir**. Raporlama döneminde, **sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Taşımacılık ağlarında, Halkalı-Kapıkule demir yolu hattının yapımı ilerlemiştir.

Komisyonun geçen yılki tavsiyeleri hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- AB müktesebatına uygun biçimde şeffaf, maliyet tabanlı ve ayrımcı olmayan bir doğal gaz transit rejimi oluşturması;
- Yavuz Sultan Selim Köprüsü demir yolu bağlantılarının hazırlanması için somut adımlar atması;
- TEN-T ağlarında uyumu kolaylaştırmak amacıyla AB müktesebatının önemli bölümlerine uyum çalışmalarını hızlandırması gerekmektedir.

Fasıl 27: Çevre ve İklim Değişikliği

Türkiye, çevre ve iklim değişikliği alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır** ve raporlama döneminde, **sınırlı ilerleme** kaydetmiştir. Çevre alanında, Türkiye su kalitesi konusunda bazı adımlar atmıştır. İklim değişikliği konusunda, Türkiye hem yenilenen İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı'nı (2024-2030) hem yenilenen İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi'ni kabul etmiştir.

Komisyonun geçen yılki tavsiyeleri yerine getirilmemiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- Çevresel Etki Değerlendirmesi Direktifi'nin ve diğer yatay çevre mevzuatının tam olarak uygulanması aracılığıyla, depremlerden etkilenen bölgeler yeniden inşa edilirken çevre standartlarının karşılanmasını sağlaması;
- endüstriyel kirlilik, su, atıklar, doğa koruma ve hava kalitesiyle ilgili direktiflere uyumu tamamlaması ve depremden etkilenen bölgelerde asbest maruziyetinden korunma tedbirlerinin uygulanmasını sağlaması;
- başta emisyon ticareti olmak üzere, iklim eylemiyle ilgili AB müktesebatıyla uyumunu tamamlaması ve iklim değişikliğiyle ilgili Paris Anlaşması uyarınca gereken ancak henüz yerine getirilmemiş olan katkıları iletmesi gerekmektedir.

GRUP 5: KAYNAKLAR, TARIM VE UYUM

Fasıl 11: Tarım ve Kırsal Kalkınma

Türkiye, tarım ve kırsal kalkınma alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. **Sınırlı ilerleme** kaydedilmiştir. Türkiye'nin tarımsal destek politikası, AB ortak tarım politikası ilkelerinden uzaklaşmaya devam etmiştir. IPARD'ın uygulanmasında, kapsamının ülke geneline yayılması ve önemli miktarda fon kullanılmasıyla iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir.

Komisyonun geçen yılki tavsiyelerinin bir kısmı yerine getirilmiştir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- başta tarımsal destekleme politikası olmak üzere mevzuatını AB müktesebatıyla uyumlaştırması;
- çiftlik sürdürülebilirlik veri ağını (FSDN) ve işleyen bir entegre idare ve kontrol sistemini (IACS) tesis etmesi;
- sığır eti ve canlı sığıra yönelik ithalat kotalarının kalıcı olarak açılmasını ve şeffaf yönetimini sürdürmesi gerekmektedir.

Fasıl 12: Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası

Türkiye, gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Genel olarak, raporlama döneminde bu alanda **ilerleme kaydedilmemiştir**. Gıda güvenliği konusunda, gıda işletmelerini henüz AB standartlarını karşılayacak biçimde iyileştirmemiştir. Bu alandaki AB müktesebatının tam olarak uygulanması için kayda değer ilave çabalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Komisyonun geçen yılki tavsiyeleri yerine getirilmemiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- başta çiğ süt için olmak üzere, gıda işletmelerini AB standartlarını karşılayacak şekilde iyileştirmesi;
- pestisit kalıntılarına ilişkin AB'nin maksimum limitlerine uyması ve tekrar eden eksiklikleri etkin bir şekilde ele alması;
- AB'nin Tek Sağlık Yaklaşımını, zoonoz hastalıklar kontrol sistemine entegre etmesi gerekmektedir.

Fasıl 13: Balıkçılık ve Su Ürünleri Yetiştiriciliği

Türkiye, bu alanda **orta düzeyde hazırlıklıdır**. Yasal çerçeveyi iyileştirerek kaynakların korunması ve filo yönetimi konularında **bazı ilerlemeler** kaydetmiştir.

Komisyonun geçen yılki tavsiyelerinin yalnızca bir kısmı yerine getirilmiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- sürdürülebilir balıkçılık yönetimini desteklemek amacıyla bilimsel tavsiye için verilerin toplanması ve veri paylaşımı başta olmak üzere, balıkçılık yönetiminin AB mevzuatıyla uyumlu hâle getirilmesine yönelik çabalarına hız vermesi;
- başta meslek örgütlerinin tanınmasına ve rollerine ilişkin kriterler olmak üzere, piyasa politikasını AB kurallarıyla uyumlaştırma çabalarını hızlandırması;
- Akdeniz'de iyi düzeyde bir uyumu sağlamak üzere, revize edilen AB standartları doğrultusunda denizde balıkçılığın kontrol ve denetimini geliştirmeye devam etmesi ve av belgelendirme programları da dâhil olmak üzere yasa dışı, kayıt dışı ve düzenlenmemiş balıkçılık faaliyetleriyle mücadelenin iyileştirilmesi ve ele alınması için kayda değer düzeyde çaba göstermesi gerekmektedir.

Fasıl 22: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu

Türkiye, bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu konusunda **orta düzeyde hazırlıklıdır**. Programlama ve mali yönetim konularında **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir.

Komisyonun geçen yılki tavsiyeleri hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- bölgesel politikaların uygulanmasındaki yapısal zayıflıkları ele alması;
- Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA II) kapsamında devam etmekte olan operasyonların izlenmesini iyileştirmesi ve IPA III kapsamındaki programlamayı hızlandırması;
- yerel demokrasinin düzgün işlenmesini ve daha dengeli bölgesel kalkınmayı sağlaması gerekmektedir.

Fasıl 33: Mali ve Bütçesel Hükümler

Türkiye, mali ve bütçesel hükümler alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır**. Raporlama döneminde **ilerleme kaydedilmemiştir**.

Komisyonun geçen yılki tavsiyesi yerine getirilmemiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiye hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- Gayrisafi Milli Gelir (GSMG) envanterini Eurostat'ın GSMG Envanter Rehberi ile daha uyumlu hâle getirmesi gerekmektedir.

GRUP 6: DIŞ İLİŞKİLER

Fasıl 30: Dış İlişkiler

Türkiye, dış ilişkiler konusunda **orta düzeyde hazırlıklıdır**. Raporlama döneminde **bazı ilerlemeler** kaydedilmiştir.

Komisyonun geçen yılki tavsiyeleri yerine getirilmemiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- gümrük tarifelerini, Ortak Gümrük Tarifesi ile tam olarak uyumlu hâle getirmesi;
- AB'nin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi ve çift kullanımlı malzemenin ihracatının kontrolü düzenlemesine uyumunu tamamlaması;
- Yüksek Düzeyli Ticaret Diyalogu kapsamında tanımlandığı üzere, öncelikli ticaret engellerini ele alması gerekmektedir.

Fasıl 31: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası

Türkiye, ortak dış güvenlik ve savunma politikası (ODGP) alanında **belirli düzeyde hazırlıklıdır** ve raporlama döneminde genel olarak **ilerleme kaydetmemiştir**. Türkiye, AB-Türkiye ilişkilerinin önemli bir yönünü oluşturan dış politika alanında aktif ve önemli bir oyuncudur. Ancak özellikle Rusya'ya yönelik AB yaptırımlarına uyum sağlanmaması ve AB'nin terör örgütleri listesinde yer alan Hamas'ın farklı bir şekilde nitelendirilmesi nedeniyle Türk dış politikası, AB'nin ODGP kapsamındaki öncelikleriyle çelişmeye devam etmiştir. Ortak güvenlik ve savunma politikası (OGSP) alanında Türkiye, AB kriz yönetimi misyonları ve operasyonlarına aktif bir şekilde katılmaya ve kayda değer katkı sağlamaya devam etmiştir.

Türkiye, AB üyeliğine bağlılığını sürdürdüğünü iddia ederken, dış politikada, büyük bir değişikliğe gitmeden ancak güncellenmiş bir vizyonla "360 derece" stratejik bakış açısını sürdürmüştür. Türkiye, ortaklıklarını çeşitlendirerek ve stratejik özerklik iddiasında bulunarak, diplomasi, ekonomi, güvenlik ve savunma alanlarında kapsamlı bir vizyon başlatmıştır.

Türkiye; Afrika, Asya, Körfez ve Latin Amerika ülkeleriyle ilişkilerini yoğunlaştırırken, Arap ülkeleri ve Ermenistan'la da bölgesel normalleşme çabalarını artırmıştır. Türkiye, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı saldırı savaşında, Ukrayna'nın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü desteklemiş ve hem Rusya hem Ukrayna ile siyasi, ekonomik ve diplomatik ilişkiler kurmuştur. Bununla birlikte Türkiye, AB'nin Rusya'ya yönelik uyguladığı kısıtlayıcı tedbirlere uyum sağlamaktan imtina etmeye devam etmiş ve Rusya ile ticari, ekonomik ve enerji bağlarını önemli ölçüde yoğunlaştırmıştır. Türkiye'nin toprakları üzerinden Rusya'ya yönelik yaptırımların etkisizleştirilmesiyle mücadeleye yönelik AB-Türkiye işbirliği devam etmiş ve bazı sonuçlar vermiştir.

Hamas'ın 7 Ekim 2023 tarihinde İsrail'e yönelik saldırısının ardından Türkiye, bu saldırıyı kınamamış ve AB'nin tutumuna tamamen aykırı şekilde Hamas'ı destekleyen bir duruş sergilemiştir. Orta Doğu Barış Süreci konusunda Türkiye, iki devletli çözümün uygulanması amacıyla siyasi sürecin yeniden başlatılması gerektiği yönündeki AB tutumuna uyum sağlamaktadır.

Geçen yılki tavsiyelerin yalnızca bir kısmı yerine getirilmiştir ve bu nedenle söz konusu tavsiyeler hâlâ geçerlidir. Gelecek yıl, Türkiye'nin özellikle:

- Yüksek Temsilcinin AB adına yaptığı açıklamalara ve Konseyin ODGP hakkındaki ilgili kararlarına uyumunu kayda değer düzeyde iyileştirmesi;
- özellikle, Rusya tarafından askerî amaçlarla kullanılan ileri teknoloji ürünleri başta olmak üzere, kısıtlayıcı tedbirlerin etkisizleştirilmesinin önlenmesi ve tespit edilmesi konusundaki çabalarını artırması;
- AB ile dış ve güvenlik politikası konusunda daha yapılandırılmış ve düzenli bir siyasi diyaloga yapıcı bir şekilde katılması ve fikir ayrılıklarını azaltmaya çalışırken, yakınsayan çıkarlar konusunda işbirliği arayışında olması gerekmektedir.

***

2. GRUP 1: KATILIM SÜRECİNİN TEMEL İLKELERİ

2.1. DEMOKRATİK KURUMLARIN İŞLEYİŞİ VE KAMU YÖNETİMİ REFORMU

2.1.1. Demokrasi

Türkiye'deki demokratik kurumların işleyişi ciddi biçimde engellenmeye devam etmiştir. Cumhurbaşkanlığı sistemindeki yapısal eksiklikler hâlâ giderilmemiştir.

Seçimler

Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresinin nihai seçim gözlem raporuna göre, Mart 2024'te yapılan yerel seçimler genel olarak iyi organize edilmiştir. Vatandaşların demokratik süreçlere olan güçlü bağlılığını gösteren yüksek katılım oranıyla, seçmenler birçok alternatif arasında seçim yapabilmıştır fakat bazı eksiklikler devam etmiştir. Seçimler, keskin kutuplaşmanın olduğu bir ortamda yapılmış olup yerel demokrasi için ancak kısmen olanak sağlanmıştır. Lojistik organizasyon, çok sayıda seçmenin sandığa sorunsuz bir şekilde gitmesini sağlamıştır. Seçim sonuçları, siyasi partiler arasında güç değişiminin, halkın iradesinin ortaya konulması ve halkın yerel temsili demokrasiye olan bağlılığı yoluyla mümkün olabileceğini göstermiştir. Kamu yayıncılığı, seçim kampanyasının tarafsız bir şekilde yayımlanması ve tüm siyasi partiler için eşit fırsatların sunulması yönündeki yasal yükümlülüğünü yerine getirmemiştir. Katılım oranı, 2019 yerel seçimlerine göre 6,56 puan azalarak %78,11 olarak gerçekleşmiştir. Ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), hem ülke genelindeki oy oranı hem de belediye başkan sayısı bakımından birinci sırada gelirken, iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ikinci sırada gelmiştir. Haziran 2024'te, Hakkari Belediye Başkanı polis tarafından göz altına alındıktan sonra görevden alınmıştır. Yerine Hakkari Valisi kayyum olarak atanmıştır. Belediye başkanlarının görevden alınması, yerel demokrasiye zarar verdiği ve seçmenlerin kendi tercihleri doğrultusunda temsil edilmelerine imkân vermediği için ciddi endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

Parlamento

Cumhurbaşkanı'nın kapsamlı yetkileri, geniş bir yelpazedeki politika alanlarını kapsamaktadır, bu da Parlamentonun görevlerini kısıtlamaktadır. Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve kararlarının sıklıkla kullanılması nedeniyle Parlamentonun yasama işlevi kısıtlanmıştır. Muhalefet partilerinin, Meclis tartışmalarının gündeminde etkili olma kabiliyetleri oldukça sınırlı kalmıştır.

Parlamentonun yürütme üzerindeki **denetimi** hâlâ çok zayıftır. Milletvekilleri, Cumhurbaşkanı Yardımcısı'na ve bakanlara yazılı soru önergesi sunabilmekte ancak Cumhurbaşkanı'na yazılı soru önergesi yöneltememektedir. Olağan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri Parlamento denetimine tabi değildir. Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu) tarafından tavsiye edildiği üzere, Parlamentonun kamu harcamaları üzerindeki denetimi önemli ölçüde güçlendirilmelidir.

Siyasi çoğulculuk, yargının muhalefet partilerini ve milletvekillerini hedef almasıyla zarar görmeye devam etmiştir. Halihazırda, Halkların Demokratik Partisinin (HDP) yaklaşık 8.000 üyesi ve yetkilisi cezaevindedir. Ocak 2024'te Yargıtay, milletvekili seçilen ve Gezi davasında tutuklu sanıklardan olan birinin tahliye edilmesi yönündeki Anayasa Mahkemesinin iki kararına uymamıştır. Mayıs 2024'te, HDP'li bazı eski milletvekilleri ve HDP'nin iki eski eş başkanı, derhal serbest bırakılmaları yönündeki bir AİHM kararına rağmen uzun süreli hapis cezasına çarptırılmıştır. 451 HDP üyesinin siyasetten men edilmesini içeren, terör suçlamalarıyla HDP aleyhine açılan kapatma davası, Anayasa Mahkemesinde görülmeye devam etmektedir.

Seçimlere ve siyasi partilere ilişkin yasal çerçeve hâlâ sorunludur. Türkiye, AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisinin ve Venedik Komisyonunun tavsiyelerini henüz yerine getirmemiştir.

Kadınların karar alma süreçlerine, siyasete ve istihdama katılım düzeyleri, düşük olmakla birlikte iyileşmiştir. Mart 2024 yerel seçimlerinde, 2019 yerel seçimleriyle kıyaslandığında kadınların temsil oranında %90'lık bir artış kaydedilmiştir. Parlamentodaki kadın temsil oranı şu ana kadarki en yüksek seviyededir ancak kadınlar hâlâ yetersiz temsil edilmektedir.

AB'ye entegrasyon

Yaklaşık 20 yıl önce katılım müzakerelerini başlatan Türkiye, katılım sürecini yönetmek için

gerekli yapıları oluşturmuştur. Avrupa Birliği Başkanlığı ve icracı bakanlıklardaki muhatap birimleri yeterli kadroya sahiptir. AB müktesebatına uyum sağlanmasına ilişkin ulusal plan, 2024-2028 dönemi için güncellenmekte olup, Türkiye'nin 12. Kalkınma Planı'yla uyumludur. Avrupa Birliği Başkanlığı bünyesinde, AB genişlemesi ve AB tarafından finanse edilen projeler konusunda ülke çapında iletişimi sağlayan bir İletişim Dairesi bulunmaktadır; bu Daire, AB Delegasyonu ile etkili bir şekilde işbirliği yapmaktadır.

Yönetişim

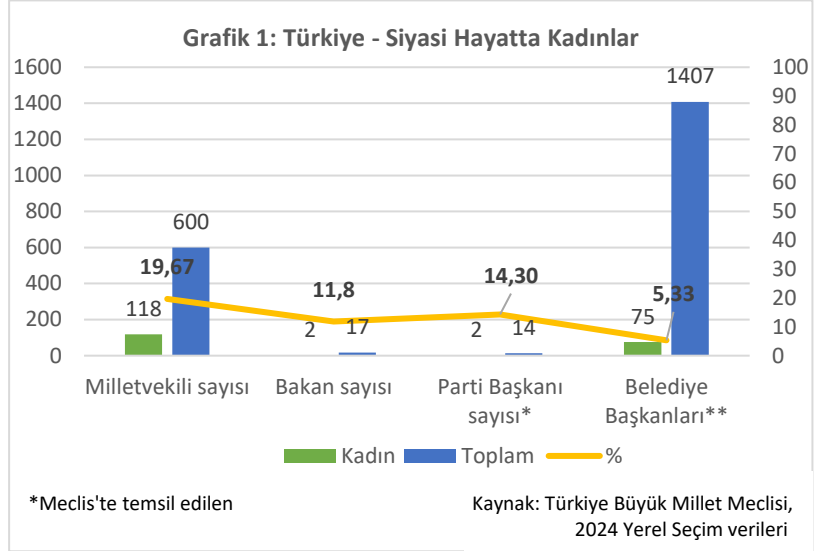
Yürürlükteki Cumhurbaşkanlığı sistemi, güvenoyu ve yürütmeye sözlü soru önergesi verilmesi gibi yürütmenin Parlamento tarafından denetlenmesi için kullanılan geleneksel yöntemlere başvurulmasına imkan vermemektedir. Cumhurbaşkanı'nın siyasi hesap verebilirliği seçimlere bağlıdır. Kamu yönetimi, mahkemeler ve güvenlik güçleri yürütmenin ağır etkisi altındadır. Cumhurbaşkanı, kilit kurumların ve düzenleyici kurumların büyük çoğunluğunun başkanlarını ve yönetim kurulu üyelerini atama yetkisine sahiptir. Kamu sektörü siyasallaşmaya devam etmiştir. Haziran 2024'te Anayasa Mahkemesi, bir kanun hükmünde kararnamede yer alan hükümleri iptal etmiş ve Cumhurbaşkanı'nın, üniversite rektörlerini atama ve Merkez Bankası Başkanı görev süresi dolmadan görevden alma yetkilerinin kanunla düzenlenmesine hükmetmiştir. Bu konuyla ilgili yasama işleminin gerçekleştirilmesi için Meclise 1 yıl süre vermiştir. Venedik Komisyonunun Türkiye'deki Cumhurbaşkanlığı sistemine ilişkin 2017 tavsiyeleri hâlâ yerine getirilmemiştir.

Yerel özyönetimle ilgili olarak, hükümet, idari ve adli yollar da dâhil olmak üzere, muhalefet partilerinin belediye başkanları üzerindeki baskısını sürdürmüştür. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı aleyhindeki davalar devam etmektedir. Yerel paydaşları bir araya getirmeyi amaçlayan kent konseyleri çoğu ilde hâlâ faaliyet göstermemektedir.

Sivil toplum

Özellikle kadınlar, LGBTIQ bireyler ve insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları, Türkiye'nin terörü geniş bir şekilde tanımlaması nedeniyle de, adli süreçlerin sistematik olarak kullanılması gibi baskılarla karşı karşıya kalmaktadır. Gezi davasında yargılanan insan hakları savunucusu Osman Kavala ve davanın diğer dört sanığı, derhal serbest bırakılmalarına dair AİHM kararına rağmen hâlâ cezaevindedir. Ocak 2024'te Anayasa Mahkemesi, İçişleri Bakanlığının Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun kapsamında derneklere kayyum atama ve derneklerin faaliyetlerini durdurma yetkisini iptal etmiştir.

Yalnızca çok az sayıda STK, şeffaf bir şekilde dağıtılmayan kamu kaynaklarından faydalanmaktadır. Ağır vergilendirme, vakıfların ve derneklerin işleyişini ve gelişmesini engellemektedir. LGBTIQ bireylere ve kadın haklarına yönelik damgalama, nefret söylemi ve ayrımcı muamele çok güçlü olmaya devam etmiştir. Yabancı kaynaklı finansman alan STK'lar sıklıkla denetimlere maruz kalmıştır.

Yeni mevzuat ve politikalar konusunda bağımsız STK'lara danışılmasını sağlayacak mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir. Genel olarak, Türkiye'deki sivil toplumun etkili bir şekilde işleyişini engelleyen siyasi, hukuki, mali ve idari engellerin kaldırılması gerekmektedir.

Güvenlik güçlerinin sivil denetimi

Yürütme erkinin güvenlik güçleri üzerindeki kayda değer kontrolü devam etmiştir. Bununla birlikte, güvenlik güçlerinin sivil denetimi hâlâ yetersizdir ve etkili hesap verebilirlik mekanizmalarından yoksundur. Parlatmentonun güvenlik kurumları üzerindeki denetiminin hâlen güçlendirilmesi gerekmektedir. Cezasızlık kültürü, insan hakları ihlalleri ve orantısız güç kullanımına ilişkin iddiaları içeren vakalarda personelin, adli ve idari korumadan fiili olarak yararlandığı güvenlik ve istihbarat sektöründe varlığını sürdürmektedir. Genel olarak, güvenlik güçlerinin etkili sivil denetimi hâlâ yetersizdir.

Doğu ve Güneydoğu'daki durum

Şubat 2023'te meydana gelen depremlerin etkilerinin devam etmesi nedeniyle, Güneydoğu'daki durum endişe kaynağı olmaya devam etmiştir. Türkiye, AB'nin terör örgütleri listesinde yer alan Kürdistan İşçi Partisine (PKK) yönelik olarak Suriye'nin kuzeyinde ve Irak'ta yurt içi ve sınır ötesi askeri operasyonlarını sürdürmüştür. Sınır bölgelerindeki güvenlik koşulları, PKK'nın tekrar eden terör eylemleri nedeniyle tehlikeli olmaya devam etmiştir. Terörle mücadele, hükümetin hakkı ve sorumluluğudur; bununla birlikte hükümetin, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklere riayet etmesi gerekmektedir. Kürt meselesinin çözümüne yönelik güvenilir bir barış sürecinin yeniden başlatılması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlalleri bildirilmeye devam etmiştir. Kürtlere yönelik nefret suçları ve nefret söylemi devam etmiştir. Diyarbakır'ın Sur İlçesindeki mülkiyet hakları davalarına ilişkin olarak adli veya idari bir çözüm yolu geliştirilmemiştir. Mart 2024'te Kürtlerin Nevruz kutlamaları, yoğun polis mevcudiyetine rağmen barışçıl bir ortamda gerçekleşmiştir. Doğu ve Güneydoğu'daki valiler, Mart 2024 yerel seçimlerinin öncesinde de olmak üzere, toplantı ve etkinliklere keyfi genel yasaklar getirmişlerdir. Terörizmin geniş bir biçimde yorumlanması ve Kürt meselesi hakkında çalışan gazetecilere, siyasi muhaliflere, barolara ve insan hakları savunucularına yönelik adli ve idari baskı endişe yaratmaya devam etmiştir. Kürtçe yayın yapan basın kuruluşları ve kültürel haklara ilişkin kuruluşlar 2016'dan bu yana kapalı durumdadır.

Kobani davasında mahkeme, Mayıs 2024'te Kürt yanlısı eski HDP'li 24 Kürt siyasetçiyi devlete karşı suç işledikleri iddiasıyla hapis cezasına çarptırmıştır. HDP'ye yönelik kapatma davası Anayasa Mahkemesinde ayrı bir dava olarak devam etmiştir. HDP eski eş başkanı Selahattin Demirtaş, derhal serbest bırakılması çağrısında bulunan iki AİHM kararına rağmen hâlen cezaevindedir. Haziran 2024'te Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Türk makamlarını Selahattin Demirtaş'ın derhal serbest bırakılmasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri almaya davet etmiştir. Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi (DEM Partisi) üyeleri, belediye başkanları ve diğer DEM Parti temsilcilerine yönelik terörle bağlantılı suçlamalarla çok sayıda yeni gözaltı bildirilmiştir. 2015'te dönemin Diyarbakır Baro Başkanı Tahir Elçi'nin öldürülmesine ilişkin davayla ilgili olarak mahkeme, Haziran 2024'te delil yetersizliği nedeniyle üç polis sanığının hepsinin beraatine karar vermiştir.

Mart 2024 yerel seçimleri sırasında, güvenlik güçlerinin oylama sonuçlarını etkilemek amacıyla güneydoğu bölgesinde stratejik olarak konuşlandırıldığına dair iddialar gündeme gelmiştir. Yüksek Seçim Kurulu, Van İl Seçim Kurulu tarafından adaylığı düşürülen DEM Partili seçilmiş belediye başkanına mazbatasını iade etmiştir. Son iki yerel seçimde görevden alınan ve yerlerine devlet tarafından kayyum atanan belediye başkanları hâlen hapiste veya yurt dışındadır. Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresinin Türkiye'ye ilişkin Mart 2022 tarihli Tavsiyeleri henüz yerine getirilmemiştir.

2015 ve 2016'da yapılan askerî operasyonlar ve güvenlik operasyonlarında hasar görmüş kültürel, tarihi ve dini miras alanlarında hükümet tarafından finanse edilen inşaat projelerine karşı açılan davalar devam etmiştir. Kayıp kişilerin tespitine, toplu mezarların açılmasına veya güvenlik güçleri tarafından yapıldığı iddia edilen yargısız infazların bağımsız bir şekilde soruşturulmasına yönelik kapsamlı bir yaklaşım getirilmemiştir. 1990'lı yıllardaki zorla kaybedilmelerle ilgili davaların neredeyse tamamı

zamanaşımı nedeniyle düşmüş olup, sadece iki tanesi devam etmektedir.

Terörle mücadele ve milli güvenliğin korunması bahanesiyle zorla geri göndermelere ilişkin endişeler devam etmiştir. Türk güvenlik güçlerini destekleyen, paramiliter bir güç olan köy koruculuğu sistemi, yerlerinden olmuş köylülerin geri dönüşünü engellemeye devam etmiş olup, Kürt meselesinin siyasi çözümü önünde bir engel teşkil etmektedir. Bazı köy korucuları, Kürt nüfusa karşı insan hakları ihlalleriyle ve aşırı güç kullanımıyla ilişkilendirilmiştir.

Mülteciler ve yerlerinden olmuş kişiler

Türkiye, dünyadaki en büyük mülteci nüfuslarından birine ev sahipliği yapmaya devam etmektedir.

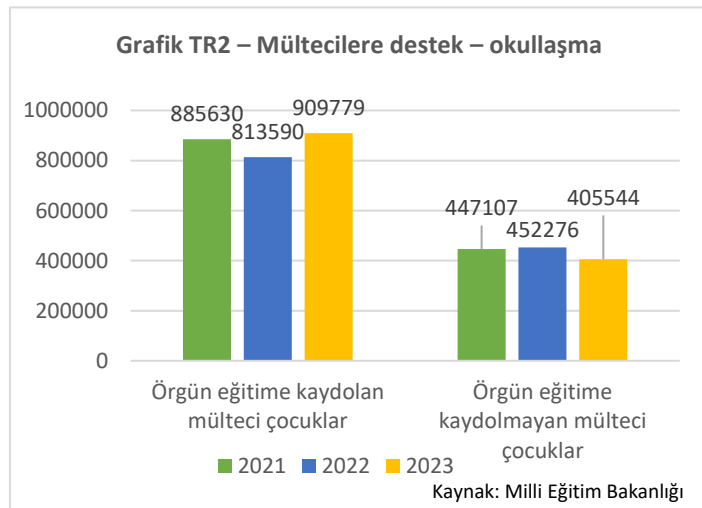
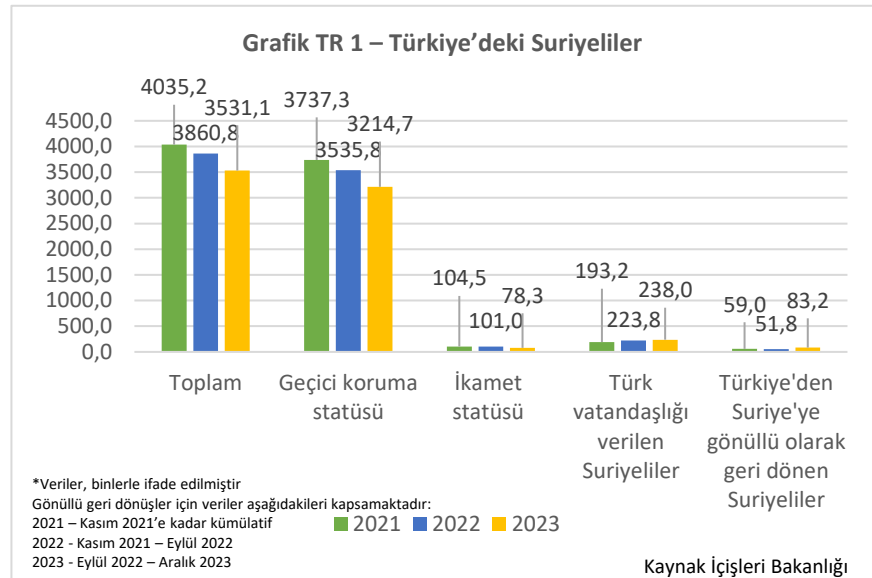
Resmî verilere göre Türkiye, Eylül 2024 itibarıyla geçici koruma statüsündeki 3.093.909 Suriyeli mülteciye ve kısa süreli ikamet eden yaklaşık 54.751 Suriyeliye ev sahipliği yapmıştır. Bunlardan yaklaşık 1,7 milyonu depremlerden etkilenen 11 ilde misafir edilmiştir.

Resmi kaynaklara göre, Suriyeli mültecilerin gönüllü geri dönüşleri hızlanırken, 2023'te 2022'ye kıyasla daha az sayıda Suriyeliye Türk

vatandaşlığı verilmiştir. Göç İdaresi Başkanlığına göre, Türkiye, Aralık 2023 itibarıyla Suriyeli mültecilerin yanı sıra diğer ülkelerden gelen 262.638 sığınmacıya ev sahipliği yapmıştır. Buna ek olarak, insani ikamet izni olanlar da dâhil olmak üzere, Türkiye'de, ikamet izni olan 1.113.761 yabancı uyruklu kişi bulunmaktadır.

Türkiye, her ne kadar kayıt konusundaki kısıtlamalar erişimi engellese de, mültecileri desteklemek ve sağlık hizmetleri ile eğitim ve öğretime daha geniş çaplı erişimi sağlamak için, önemli çabalar sarf etmiştir. Mülteciler (çoğunlukla geçici koruma altındaki Suriyeliler), 179 göçmen sağlığı merkezinde, 14 sağlık konteynerinde ve Türkiye'deki hastanelerde sunulan ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanmaya devam etmiştir. Mültecilere yönelik ruh sağlığı ve psikososyal destek hizmetleri, üreme sağlığı hizmetleri, mobil sağlık hizmetleri ve sağlık okuryazarlığı kapasitesi iyileşmiştir. Ayrıca, raporlama döneminde Dörtöyl Hatay ve Kilis'te iki yeni devlet hastanesinin yapımının tamamlanmasıyla sağlık altyapısı iyileştirilmiştir. Mültecilerin ve sığınmacıların, başta kayıtlı istihdam olmak üzere, iş gücü piyasasına etkili bir şekilde erişimindeki güçlük devam etmiştir.

Düzensiz göçmenlerin Yunan adalarından dönüşleri konusunda herhangi bir değişiklik olmamıştır. AB, Türkiye'ye, 2016 AB-Türkiye Mutabakatı kapsamında sunulan taahhütlere uygun olarak, dönüş

işlemlerinin yeniden başlatılması için defaatle çağrıda bulunmuştur. Suriyeli mültecilerin Türkiye'den AB Üye Devletlerine yeniden yerleştirilmelerine raporlama döneminde devam edilmiş olup, 31 Ağustos 2024 itibarıyla bu kişilerin toplam sayısı 43.019'a ulaşmıştır.

1990'larda ve daha yakın tarihlerde Güneydoğu Bölgesi'ndeki şiddet nedeniyle **yerlerinden olmuş kişilerin** durumuna ilişkin olarak ilerleme kaydedilmemiştir. Şubat 2023'te yaşanan depremlerin ardından yerlerinden olmuş nüfus, zorluklarla karşılaşmaya devam etmektedir.

2.1.2. Kamu yönetimi reformu

Kamu yönetimi reformuna yönelik stratejik çerçeve

Kamu yönetimine yönelik stratejik çerçeve mevcut değildir. Türkiye'de hâlâ **kamu yönetimi** ve kamu mali yönetimi reformuna ilişkin bütüncül bir **strateji** bulunmamaktadır. Kamu yönetiminde merkezi olmayan yapı korunmuş ve idari ve siyasi düzeydeki kilit paydaşlar arasındaki işbirliği yetersiz kalmıştır. Kamu yönetimi reformu için siyasi destek ve sahiplenme hâlâ yoktur.

Raporlama döneminde Hükümet, Orta Vadeli Ekonomik Programı (2024-2026) ve 12. Kalkınma Planını (2024-2028) yayımlamıştır. Program, sektörel politika öncelikleri ile hükümet öncelikleri arasında bir bağlantı sağlamaktadır. Sektörel maliyetler de programın bütçe çerçevesine yansıtılmaktadır.

Politika düzeyinde, Bakanlıklar Arası Ekonomi Koordinasyon Kurulu, **kamu mali yönetim** planlarının yanı sıra kilit sektörel politika planlama belgelerinin ve mevzuatın uygulanmasını izlemektedir. Bununla birlikte, belirli hedeflerle bağlantılı performans göstergelerine dayalı etkili bir performans ölçüm ve izleme sistemi bulunmamaktadır. Kadınların kamu yönetiminde üst düzey pozisyonlarda temsili hâlâ düşüktür.

Politika geliştirme ve koordinasyon

Politika geliştirme ve koordinasyonun iyileştirilmesi gerekmektedir. Cumhurbaşkanlığı sistemi kapsamında **politika oluşturma** sürecinin merkezileştirilmesi devam etmiş; bu durum kapsayıcı, katılımcı ve kanıta dayalı bir politika oluşturma sistemini daha da engellemiştir. Cumhurbaşkanlığı bünyesinde politika hazırlama ve karar alma süreçlerini düzenleyen ayrıntılı usul kuralları bulunmamaktadır.

Raporlama döneminde **kanıta dayalı politika oluşturma ve kamu istişareleri** sistematik olarak kullanılmamıştır. İdari ve siyasi **hesap verebilirliğin** iyileştirilmesi gerekmektedir. Politika oluşturma ve finansal planlama arasındaki bağ hâlâ zayıftır. Türkiye'deki kamu kuruluşları, kilit hükümet programlarının uygulanmasına ilişkin olarak sistematik harcama sonrası izleme ve kamuoyu bilgilendirmesi yapmamaktadır. Sonuç olarak, hükümetin çalışmalarına yönelik kamu denetimi hâlâ çok sınırlıdır.

Kamu mali yönetimi

Kamu mali yönetimi genel olarak yürürlükte olsa da, iyileştirilmesi gerekmektedir. **Kamu mali yönetiminin** muhtelif yönlerini ele alan çeşitli planlama ve sektörel politika belgeleri kabul edilmesine rağmen, bu belgeler stratejik ve geniş kapsamlı bir kamu yönetimi ve kamu mali yönetimi reformu sunmamaktadır.

Hükümet tarafından ana merkezi planlama belgesi olarak sunulan Orta Vadeli Ekonomik Program, hükümetin sağlam kamu maliyesi yönetimi konusundaki kararlılığını göstermeyi amaçlamaktadır. Yıllık bütçe, orta vadeli bütçe çerçevesinde hazırlanmaktadır. Cumhurbaşkanlığı ile Hazine ve Maliye Bakanlığı raporlama döneminde aylık bütçe gerçekleştirmelerini yayımlamıştır. Cinsiyete duyarlı bir planlama ve bütçeleme politikası oluşturulması gerekmektedir.

Yıllık bütçe rakamları hâlâ toplulaştırılmış olarak sunulmakta olup bu durum bütçe raporlarının analiz edilmesini zorlaştırmaktadır. Bütçe sürecine halkın katılımı düşük kalmaya ve parlamentonun denetimi sınırlı olmaya devam etmektedir.

Kamu alımları konusunda, mevzuat bazı önemli hususlarda hâlâ AB müktesebatıyla uyumlu değildir. Özellikle, kamu-özel sektör ortaklıkları yoluyla gerçekleştirilen büyük altyapı projeleri genellikle kamu

alımları kurallarından muaf tutulmaktadır. Kamu alımları kuralları ve etkili harcama sonrası izleme mevcut olmadığından, önemli kamu yatırım programları **şeffaflıktan** yoksundur.

Dış denetim konusunda, Sayıştayın harcama sonrası kontrolleri, Parlamentonun bütçe denetimine temel teşkil etmeye devam etmiştir. Önceki yıllarda olduğu gibi Sayıştay, kamu kurumlarına ilişkin bir dizi denetim raporunu TBMM'ye sunmuştur. Bu raporlar gerçeklere dayalı olarak zamanında hazırlanmıştır. Raporlar, kamu idarelerinin **bütçe harcamaları** hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Sayıştayın, kamu fonlarının kötüye kullanıldığına dair denetim bulguları da basında yer bulmuştur. Bununla birlikte Parlamento, Sayıştayın münferit raporlarına ilişkin olarak tam ve kapsamlı bir tartışma yürütmemektedir. Sayıştay denetimlerinin raporlanmasında ve Parlamentonun yürüttüğü takipte ve adli takipte eksiklikler devam etmiştir. Parlamentonun bütçe üzerindeki denetiminin sınırlı olması, bütçe şeffaflığının azalmasına neden olmuştur. Türkiye Varlık Fonunun hesap verebilirliği ve şeffaflığı hâlâ bulunmamaktadır. Bütçe, bu fonun yatırımları ve borçlanmalarına ilişkin genel bir bakış sunmamaktadır.

Kamu hizmetleri ve insan kaynakları yönetimi

Kamu hizmetleri ve insan kaynakları yönetimi yetersizdir. Kamu hizmetlerine ilişkin yasal çerçeve, tarafsızlığı, sürekliliği veya **liyakate dayalı işe alım ve terfi** usullerini güvence altına almamaktadır; bu durum kamu hizmetlerinde etkinliği sekteye uğratmaktadır. Üst düzey kamu hizmeti pozisyonlarına yönelik işe alım usulünde tarafsız kriterler bulunmamaktadır; bu durum atamaları, iltimasa açık hâle getirmektedir. Kamu hizmetinin siyasallaşması devam etmiştir.

Mart 2024 itibarıyla, toplam kamu çalışanı sayısı 5.238.424 olup, toplam istihdamın %16,4'ünü oluşturmaktadır. Kamu istihdamında kadınların oranı yalnızca %35'tir.

İdarenin hesap verebilirliği

İdarenin hesap verebilirliği yetersizdir.

Merkezi yönetimin tüm önemli işlevleri Cumhurbaşkanlığına bağlı kurumlara ve bakanlıklara devredilmiş olup, hesap verebilirlik Cumhurbaşkanı'nın uhdesindedir. Parlamentonun denetim mekanizmaları zayıftır ve Kamu Denetçiliği Kurumu gibi gözetim kurumları sınırlı bir role sahiptir.

İç kontrol ve denetim sistemleri işlevsel özerklik, bağımsızlık ve etkinlikten yoksundur. Daha etkili iç ve dış gözetim düzenlemeleri yoluyla **halkın iyi yönetilme hakkının** iyileştirilmesi gerekmektedir.

11 ili etkileyen depremlerin yol açtığı hasarla ilgili olarak kamu görevlilerinin hesap verebilirliği çok düşük kalmıştır. Kamu görevlilerinin ihmalkar ya da suç teşkil eden davranışları nedeniyle soruşturulmaları için İçişleri Bakanlığının onayı gerekmektedir. Bakanlık izni çoğu kez münferit davaları yavaşlatmış ve bazı davalarda Bakanlık, savcılara kamu görevlileri hakkında daha ayrıntılı soruşturma yapmaları için izin vermeyi reddetmiştir.

Bilgiye erişimi düzenleyen kurallardaki muafiyetlerin geniş kapsamı ile kamuya açık bilgileri merkezi olarak koordine eden ve ön alıcı şekilde açıklayan mekanizmaların olmaması, bilgi edinme hakkının uygulanmasını engellemektedir.

Vatandaşlara ve işletmelere yönelik hizmet sunumu

Vatandaşlara ve işletmelere yönelik hizmet sunumunun iyileştirilmesi gerekmektedir. Kamu hizmetleri geniş ölçüde erişilebilir durumdadır. Türkiye'de genel idari usullere ilişkin bir kanun bulunmamakta olup bu durum iyi yönetilme ilkelerine riayet edilmesini zorlaştırmaktadır. Kamu hizmetlerinin genel kalitesini iyileştirmek için merkezi bir politika veya koordinasyon mekanizması bulunmamaktadır. Türkiye, e-Devlet kapısı yoluyla yeni elektronik hizmetlerin sağlanması ve geliştirilmesi konusunda adımlar atmıştır.

2.2.1. Fası 23: Yargı ve Temel Haklar

AB'nin kurucu değerleri arasında hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı yer almaktadır. Mevzuat ve uygulamada, temel haklara saygı kadar, etkili (bağımsız, kaliteli ve etkin) bir yargı sistemi ve yolsuzlukla etkili mücadele çok büyük öneme sahiptir.

Yargının işleyişi

Strateji belgeleri

Strateji belgeleri mevcuttur ancak önemli eksikliklerin giderilmesi için yeterli değildir. Daha önceki raporlarda da vurgulandığı üzere, 2019-2023 Yargı Reformu Stratejisi ve 2021 İnsan Hakları Eylem Planı, Türkiye'de yargının veya insan haklarının durumuna ilişkin ciddi eksiklikleri bütünüyle ele almamaktadır. 8. Yargı Reformu Paketi, Mart 2024'te kabul edilmiştir ancak yargı sistemindeki yapısal eksiklikleri yeterince ele almamaktadır. Strateji belgelerinin uygulanmasının, geniş kapsamlı şekilde iyileştirilmesi gerekmektedir.

Yönetim birimleri

Yönetim birimleri mevcuttur ancak Hâkimler ve Savcılar Kurulu, yürütmeden bağımsız değildir. Kurul üyelerinin atanmasına ilişkin süreç, hâlâ yürütmenin güçlü etkisi altındadır.

Bağımsızlık ve tarafsızlık

Yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığına ilişkin eksiklikler ele alınmamıştır. Kuvvetler ayrılığı ve yargının bağımsızlığı ilkesi Anayasa ve diğer mevzuat hükümleri ile düzenlenmiş olmakla birlikte, siyasallaşma artmıştır. Üst düzey hükümet yetkililerinin devam eden davalara ilişkin açıklamaları, kamuoyu önünde sanıklara yönelik eleştiriler ve hâkimler ve savcılar üzerinde oluşturulan hukuka aykırı baskı, yargı mensuplarının AB standartlarına uygun olarak görevlerini yerine getirmelerini engellemektedir.

Alt mahkemeler, Anayasa Mahkemesi tarafından alınan kararları pek çok kez göz ardı etmiş veya bu kararların uygulanmasını geciktirmiştir. Ekim 2023'te, Anayasa Mahkemesi, Milletvekili Atalay davasında seçme ve seçilme hakkı ile kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiğine hükmetmiştir. Ancak alt mahkeme, kararı uygulamamaya karar vererek Yargıtaya göndermiş; Yargıtay da Meclis'ten Atalay'ın dokunulmazlığının kaldırılmasını talep ederek, Atalay'ın salıverilmesi yönünde oy kullanan Anayasa Mahkemesi üyeleri hakkında suç duyurusunda bulunmuştur.

Hâkim ve savcılarının seçim, işe alınma ve terfi sistemi şeffaf değildir. Adalet Bakanlığı, yeni hâkim ve savcılarını seçen kurulları kontrol altında tutmaktadır. Hâkim ve savcılarının yıllık değerlendirmeleri, üyelerinin hiçbiri meslektaşları tarafından atanmayan HSK tarafından yapılmıştır. Hâkimlerin görev yerlerinin rızaları dışında değiştirilmesine karşı etkili güvenceler sağlanması için hiçbir reform yapılmamıştır.

Hesap verebilirlik

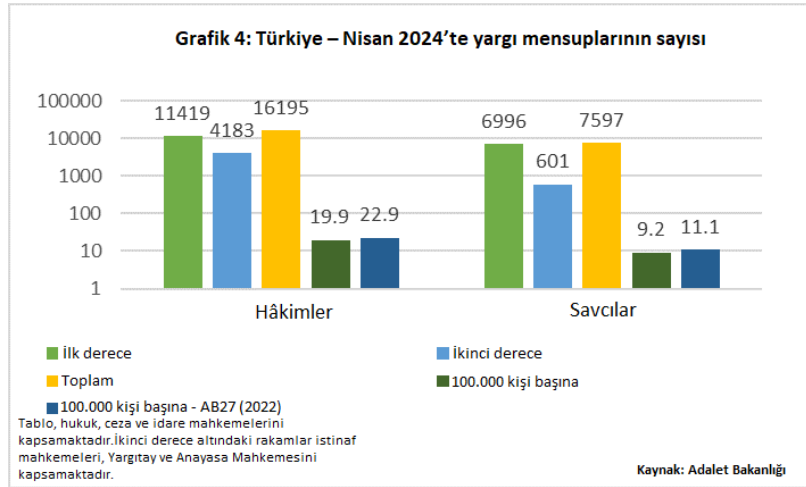
Yargının hesap verebilirliğinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Hâkim ve savcılarının beş yılda bir malvarlıklarını beyan etme zorunluluğu hâlâ uygulanmaktadır ancak bu prosedüre uygun hareket edilmemesi durumunda yaptırımların uygulanıp uygulanmadığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Raporlama döneminde medyada, yargıda yolsuzluk iddiaları ortaya çıkmıştır ancak

iddiaların soruşturulmasına ilişkin bilgi mevcut değildir. Yargı hizmetlerinin ve savcılarının denetimi, Adalet Bakanlığı tarafından adalet müfettişleri ve iç denetçiler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

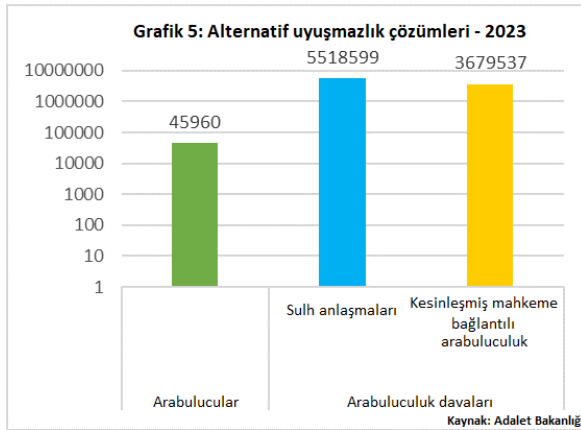
Yargının kalitesi

Yargı kararlarının ve iddianamelerin kalitesi, mahkûmiyet kararlarının verilmesine yol açacak hukuki gerekçelerin ve yeterli somut delillerin bulunmaması nedeniyle, yetersiz kalmaktadır. Siyasi ceza davalarında savunma avukatlarının dava dosyalarına erişimleri sorunu olmaya devam etmektedir; siyasi davalarda kararların gizliliği uygulamasına sıklıkla başvurulması, avukatların müvekkillerinin dosyalarına

erişimlerini kısıtlayarak savunma hakkını ve adil yargılanma hakkını ihlal etmektedir. Hâkim ve savcı adaylarına hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimler veren Adalet Akademisinin bağımsızlığına ilişkin endişeler devam etmektedir. Akademinin yönetimi, Cumhurbaşkanı tarafından atanan Akademi Başkanına bırakılmıştır.

Terörle ilgili davalarda, çapraz sorgulaması yapılamayan gizli tanıklardan veya destekleyici deliller

olmaksızın tek bir tanıktan elde edilen delillerin sunulmasına ilişkin uygulama, adil yargılanma hakkına açık müdahalesi nedeniyle endişe kaynağı olmaya devam etmiştir. Bu uygulamalar AİHM içtihadıyla uyumlu değildir.

Eylül 2023'te AİHM Büyük Dairesi, Yüksel Yaçınkaya davasında başvuranın adil yargılanma hakkının, kanunsuz suç veya ceza olmaz ilkesinin ve toplanma ve örgütlenme özgürlüğü hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme ayrıca Türkiye'de, başvuranların haklarının ihlalinin sistemik hâle geldiğine hükmetmiş ve hükûmeti bu duruma çözüm bulmak üzere tedbir almaya davet

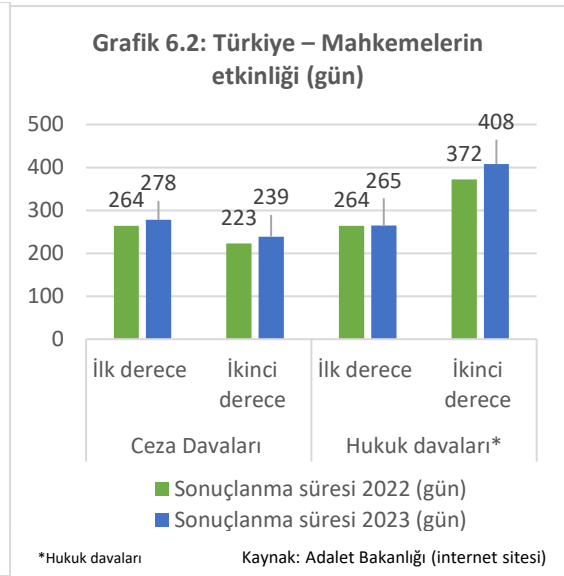
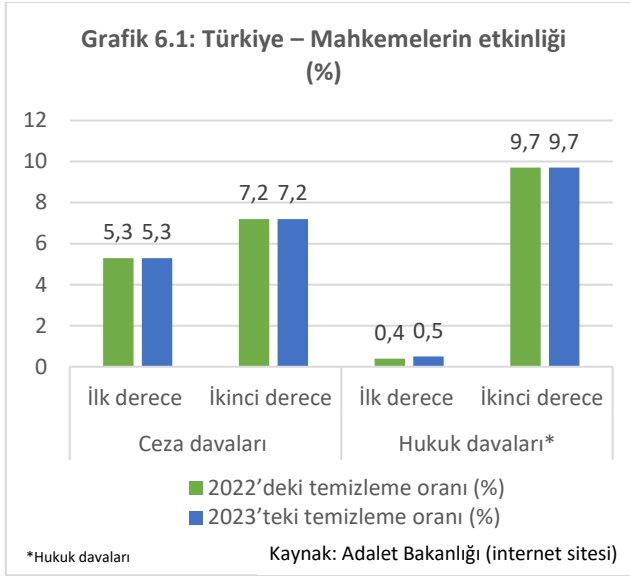
etmiştir. Kararın ardından yeniden yargılama için herhangi bir dava açılmamıştır.

İdarenin, idare mahkemeleri tarafından alınan kararları uygulamaması ve yeni bir idari karar alması da endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

Yargı sistemi için ayrılan bütçe, 2023'te 42,2 milyar TL iken, 2024'te 207 milyar TL'ye yükselmiştir.

Etkinlik

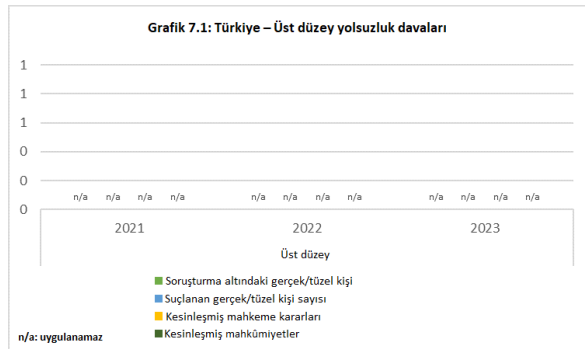
Yargı sisteminin etkinliğinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Birikmiş dava yükü, sorun olmaya devam etmektedir. İddianamedeki bilgi eksikliği nedeniyle yapılması gereken duruşmaların sayısı ile hâkim ve savcılarının sık sık yer değiştirmesi, davaların uzamasına neden olmaktadır.

Yolsuzlukla mücadele

Raporlama dönemi performansı

Yolsuzluk davalarındaki soruşturmalar, kovuşturmalar ve mahkûmiyetlere ilişkin raporlama dönemi performansının iyileştirilmesi gerekmektedir. Denetim ve teftiş birimleri ile savcılıklar arasındaki işbirliği yetersizdir. Görevi kötüye kullanma iddialarına ilişkin kamu teftiş kurullarının bulgularının takibine yönelik kovuşturma yetersiz kalmıştır. İhale usullerinde sıkça başvurulmuş muafiyetler, kamu alımlarında dürüstlüğe zarar vermektedir. Bunun yanı sıra, siyasi partilerin finansmanı, yargı ve kamu yönetimi, belediyeler, tapu idaresi, imar ve inşaat sektörleri yolsuzluğa açık olmaya devam etmiştir.

Kurumsal çerçeve

Türkiye'de, işleyiş bakımından bağımsız daimi bir yolsuzlukla mücadele birimi hâlâ bulunmamaktadır. Çeşitli önleyici kurumlar arasındaki koordinasyon düzeyi hâlâ yetersizdir. Yolsuzlukla mücadeleye yönelik çalışmaların idaresinden sorumlu Devlet Denetleme Kurulu, işlevsel bağımsızlığa sahip olmadığı için bağımsız bir yolsuzlukla mücadele birimi olarak faaliyet göstermemektedir. Özel sektörde yolsuzlukla mücadeleye ilişkin yasal çerçeve hâlâ zayıftır. Şeffaflık ve yolsuzlukla mücadele konusunda farkındalık yaratmaya yönelik düzenli kampanyalar yapılmamaktadır.

Özellikle yolsuzlukla mücadeleye yönelik ihtisaslaşmış kolluk makamları, kovuşturma birimleri ve mahkemeler bulunmamaktadır. Yürütme, adli kolluk üzerindeki hukuka aykırı siyasi baskısını sürdürmüştür. Kurumlar arası işbirliğinin ve kolluk ile Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK) arasındaki bilgi paylaşımının daha fazla geliştirilmesi gerekmektedir.

Strateji belgeleri

Türkiye'de yolsuzluğun önlenmesine ve yolsuzlukla mücadeleye yönelik ulusal bir strateji veya eylem planı mevcut değildir. Henüz yerine getirilmemiş GRECO tavsiyelerinin uygulanması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Yasal çerçeve

Türkiye, BM Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi de dâhil, yolsuzlukla mücadeleyle ilişkin uluslararası tüm sözleşmelere taraftır. Ancak, yükümlülüklerini yerine getirmeye yönelik olarak yeni bir yolsuzlukla mücadele mevzuatı veya reform tedbirleri kabul etmemiştir. Yolsuzluk olaylarını yetkili mercilere bildirenlerin korunmasına ve kamu alımlarına ilişkin yasal çerçeve AB müktesebatıyla uyumlu değildir.

Türk Ceza Kanunu'nun yolsuzlukla ilgili hükümlerindeki eksiklikler devam etmektedir. Türk Ceza Kanunu'nda yer alan doğrudan rüşvet tanımı, başta özel sektördeki rüşvet konusunda olmak üzere, uluslararası standartlarla hâlâ uyumlu değildir. Kamu ihale mevzuatı, AB müktesebatıyla uyumlu değildir. Görevi kötüye kullanma iddiaları nedeniyle, kamu görevlileri hakkında soruşturma başlatılmadan önce amirlerinden ön izin alma zorunluluğu gibi hukuki ayrıcalıklar, yolsuzlukla mücadele soruşturmalarında hâlâ koruma sağlamakta ve dolayısıyla soruşturmaları bilfiil engellemektedir.

Çıkar çatışmaları ve mal bildirimine ilişkin yasal çerçevenin yanı sıra siyasi partilerin mali denetimi hâlen yetersizdir. Türkiye'de lobiciliği düzenleyen mevzuat bulunmamaktadır.

Temel haklar

Genel çerçeve

Temel haklara ilişkin genel çerçeve endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

Uluslararası insan hakları mekanizmaları

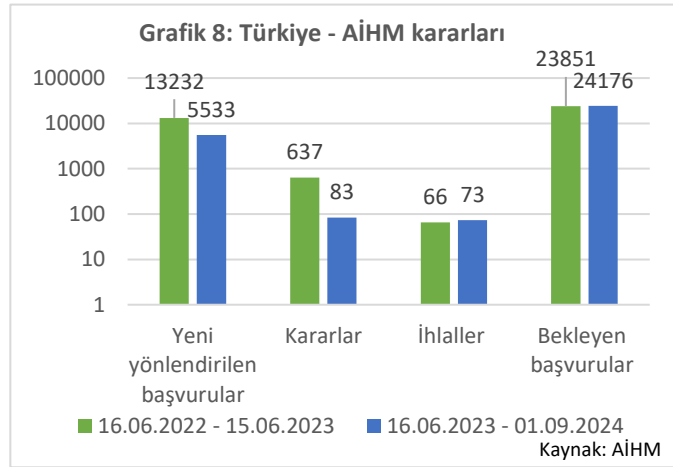
Türkiye, uluslararası insan hakları mekanizmalarının çoğuna taraf olmayı sürdürmektedir; ancak mevzuatın ve uygulamaların AİHS'le ve AİHM içtihatlarına uyumlu hâle getirilmesi gerekmektedir. Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisinin denetim süreci devam etmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

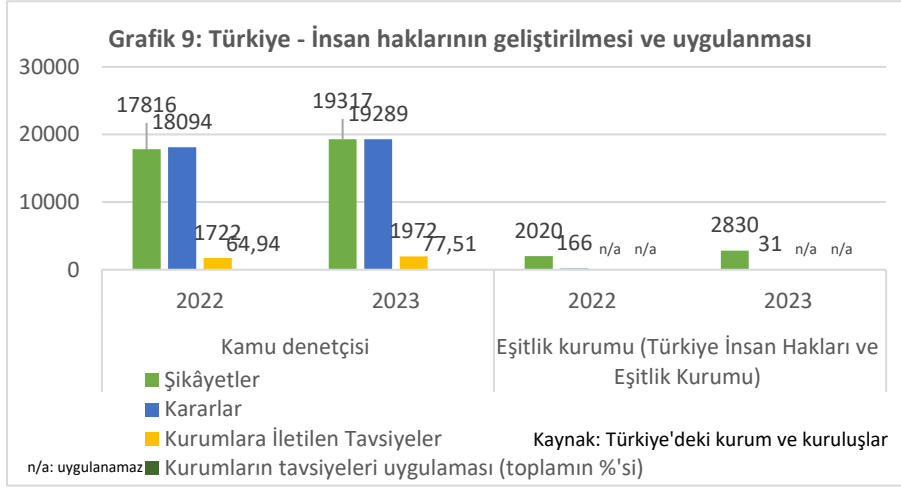
İnsan haklarına ilişkin mevzuatın ve uygulanmasının AİHS'le ve AİHM içtihadıyla uyumlu hâle getirilmesi konusunda ilerleme kaydedilmemiştir; bu durum endişe yaratmaktadır. Türkiye, bazı AİHM kararlarını ve Anayasa Mahkemesinin ilgili kararlarını uygulamamaya devam etmiştir.

Raporlama döneminde AİHM; çoğunlukla özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı, güvenlik güçlerinin aşırı güç kullanımı, gereksiz tutuklama, adil yargılanma hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı ile toplanma ve örgütlenme

özgürlüğüyle ilgili olarak AİHS'in ihlal edildiğine hükmetmiştir. Hâlihazırda, Bakanlar Komitesinin genişletilmiş denetimi kapsamında Türkiye aleyhine 185 dava bulunmaktadır. AİHM kararlarının sistematik bir şekilde uygulanması ve bu davalarla ortaya çıkan, yargının bağımsızlığı, yargı denetimi mekanizması, toplantılar bağlamında güç kullanılması, hakaret ve vicdani ret gibi hususlara ilişkin yapısal sorunların ele alınması büyük önem taşımaktadır. İhlallerin tazmini sağlanmalıdır. Haziran 2024 tarihli Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi kararında, Türk hükûmetine, AİHM kararlarına uyulması ve HDP eski eş başkanı Demirtaş ile insan hakları savunucusu Kavala'nın serbest bırakılması yönündeki çağrılar yinelenmiştir. Nisan 2024'te AİHM, Osman Kavala'nın yaptığı ikinci başvuruya öncelik statüsü vermiştir.

İnsan haklarının geliştirilmesi ve uygulanması

Hukukun üstünlüğü ilkesindeki önemli eksiklikler, ceza hükümlerinin AİHS ve AİHM içtihadına aykırı şekilde uygulanması ve insan hakları savunucularına yönelik sürekli baskılar nedeniyle insan haklarının uygulanması etkisiz kalmaktadır.

Mart 2021 tarihli İnsan Hakları Eylem Planı

uygulanmaya devam etmiştir ancak planda insan haklarının durumuna ilişkin temel eksiklikler ele alınmamaktadır. Yıllık raporlar kamuya açıklanmamaktadır. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) ve Kamu Denetçiliği Kurumunun etkililiği sınırlı kalmıştır. TİHEK, 2023'te, bir önceki yıla kıyasla çok daha az karar yayınlamıştır. Her iki kurumun da operasyonel, yapısal ve mali bağımsızlığı ile üyelerinin atanması konusundaki sorunlar devam etmiştir. TİHEK tarafından gerçekleştirilen cezaevi ziyaretleri etkisiz kalmıştır.

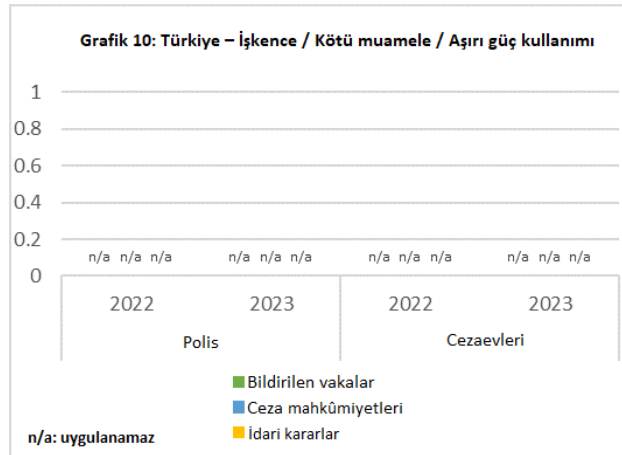
Ocak 2023 ve 22 Nisan 2024 tarihleri arasında TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonuna 4.059 başvuru yapılmıştır.

Yaşam hakkı

Yaşam hakkına ilişkin durumun iyileştirilmesi ve güvenlik güçleri için cezasızlığın ortadan kaldırılması yönünde adım atılmamıştır.

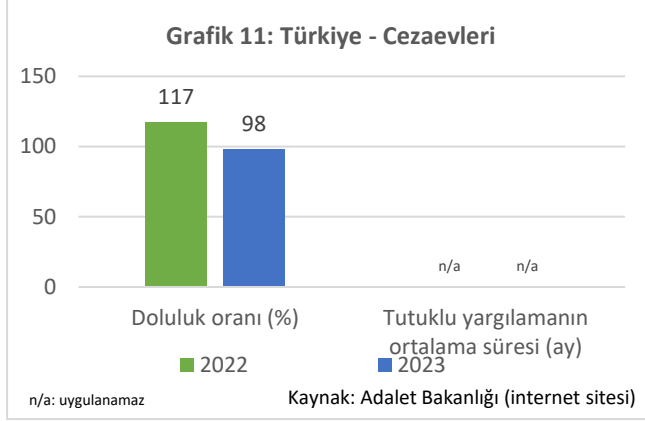
İşkence ve kötü muamelenin önlenmesi

Gözaltı merkezlerinde, cezaevlerinde, resmî olmayan gözaltı yerlerinde, geri gönderme merkezlerinde, ulaşım araçlarında ve gösteriler sırasında işkence ve/veya kötü muamele olayları devam etmiştir. Güvenlik güçlerinin orantısız güç kullanımı devam etmiştir. Suçlanan memurlar hakkında sınırlı sayıdaki davada idari tedbirler alınmıştır. TİHEK, İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi İhtiyari Protokolü kapsamındaki kilit gereklilikleri karşılamamaktadır ve kendisine yapılan başvuruları etkili bir şekilde incelememektedir. Türkiye, Avrupa Konseyi İşkenceyi Önleme Komitesi'nin bekleyen tüm raporlarının yayımlanmasına izin vermeye ve bu raporlar için otomatik bir yayın prosedürü tesis etmeye teşvik edilmektedir.

Cezai yaptırımların uygulanması

Aşırı kalabalıklaşma, **cezaevlerinde** hâlâ önemli bir sorundur. Cezaevi görevlilerinin cezasız kalmasının yaygın olması nedeniyle ağırlaşan insan hakları ihlalleri olduğu yönünde iddialar

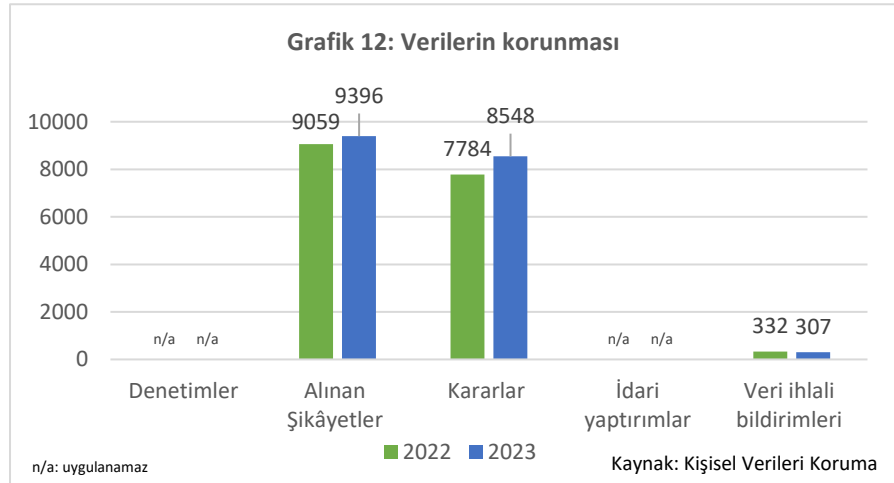
bildirilmeye devam etmiştir. İnfaz rejimiyle ilgili olarak siyasi tutuklu ve hükümlülere farklı muamele yapılması da endişeleri artırmaktadır. Cezaevi İdare ve Gözlem Kurulları, hükümlülerin şartlı tahliyesini keyfi olarak geciktirme eğilimindedir. İfade özgürlüğüyle ilişkili suç iddialarına yönelik olanlar da dâhil olmak üzere, tutuklu yargılama uygulamasına hâlâ yaygın bir şekilde başvurulmaktadır. Sanıkların iddia edilen suçun işlendiği yerden uzaktaki cezaevlerinde veya gözaltı merkezlerinde tutulması uygulamasına giderek daha fazla

başvurulmakta olup bu durum aile bağlarını zorlaştırmaktadır. Toplu faaliyetler hâlâ sınırlı ve keyfi olduğu için tutuklu ve hükümlülerin tecritlerinin artması bir sorun olmaya devam etmiştir. Eğitim, sağlık hizmetlerine erişim, rehabilitasyon ve topluma kazandırma programları ile denetimli serbestlik sisteminin iyileştirilmesi gerekmektedir. İmralı Adası'nda tutulan PKK lideri Öcalan'ın ve diğer üç mahkûmun, avukatları ve yakınlarıyla herhangi bir temasta bulunmaları 43 ay boyunca engellenmiştir.

Kişisel verilerin korunması

Mart 2024'te kabul edilen 8. Yargı Paketi, özel nitelikli kişisel verilerin işlenmesine ve kişisel verilerin üçüncü ülkelere aktarılmasına ilişkin koşulları değiştirmiştir (bkz. Fesil 10). Ancak, 2016 tarihli Kişisel

Verilerin Korunması Kanunu AB müktesebatıyla uyumlu değildir. Türkiye'de Kişisel Verileri Koruma Kurumu mevcuttur ancak kurumun işleyişi AB standartları ile tam olarak uyumlu değildir. Kişisel verilerinin kolluk amaçları doğrultusunda işlenmesi durumunda, bireylerin hakları AB standartlarıyla uyumlu değildir.

Din ve inanç özgürlüğü

Türkiye'de, ibadet özgürlüğüne genel olarak saygı gösterilmektedir ancak düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün iyileştirilmesi gerekmektedir. Başta ibadet yerlerinin yasal statüsünün bulunmamasına ilişkin olmak üzere, gayrimüslim ve Alevi toplumunun tüzel kişiliğinin olmaması sorun olmaya devam etmektedir. Venedik Komisyonunun, dini cemaatlerin hukuki statüsüne ve Rum Ortodoks Ekümenik Patrikhanesinin "Ekümenik" unvanını kullanma hakkına ilişkin tavsiyeleri uygulanmamıştır. Pek çok AİHM kararına ve BM İnsan Hakları Komitesinin bir kararına rağmen, askerlik hizmetinde vicdani retle ilgili mevzuat hükümlerinin olmaması sorun olmaya devam etmiştir. 1971'den beri kapalı durumda olan Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulunun yeniden açılması konusunda adım

atılmamıştır.

Türk eğitim sistemi çeşitli din, mezhep ve inançlara karşı tarafsızlığı ve yansızlığı güvence altına almamaktadır. Zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersleriyle ilgili olarak AİHM tarafından tespit edilen eksikliklerin ele alınması konusunda yetkililer tarafından herhangi bir tedbir alınmamıştır. Son dönemde “Mavi Vatan” doktrininin Türk ders kitaplarına dâhil edilmesi bir endişe kaynağıdır.

Hükümet, Dünya Mirası Komitesinin Ayasofya Müzesinin camiye dönüştürülmesi hususundaki endişeleriyle ilgili olarak UNESCO ile diyalog halindedir. Mayıs 2024’te Türk makamları, camiye dönüştürdükleri UNESCO Dünya Mirası Listesi’nde yer alan İstanbul’daki Kariye Manastırı’nı ibadete açmışlardır.

Dini azınlıklara karşı nefret suçlarının kapsamlı bir şekilde soruşturulması gerekmektedir. Azınlıkların ibadethanelerine ve mezarlıklarına yönelik tahrip ve imha eylemleri meydana gelmiştir. Hamas’ın 7 Ekim’de İsrail’e yönelik terörist saldırılarının ve İsrail-Hamas çatışmasının patlak vermesinin ardından, basında ve üst düzey yetkililer tarafından saldırgan anti-Semitik beyanlarda bulunulmuştur. Türkiye, Uluslararası Holokost Anma İttifakının gözlemci ülkesidir.

İfade özgürlüğü

Gazetecilerin korunması

Gazeteciler, yazarlar, avukatlar, akademisyenler, insan hakları savunucuları, muhalif politikacılar ve eleştirel seslerin faaliyetleri, yakalama, gözaltı, kovuşturma ve mahkûmiyet yoluyla kısıtlanmaya devam etmiştir. Bu uygulamalar, söz konusu kişilerin özgürlüklerinden yararlanmalarını engellemeye devam etmiş ve otosansüre neden olmuştur. Haziran 2024 itibarıyla, yargılanmakta veya cezasını çekmekte olan 54 gazeteci ve basın çalışanı (2023’te bu rakam 59’dur) cezaevinde bulunmaktadır.

Yasama ortamı

Ceza mevzuatının bazı maddeleri, ulusal güvenlik, kamu düzeni ve genel ahlakın korunması gerekçeleriyle ifade ve basın özgürlüğünü kısıtlamakta, uluslararası standartlardan ve Avrupa standartlarından sapmaktadır. Bilgiye erişim ulusal güvenlik gerekçesiyle sıklıkla sınırlandırılmaktadır. Ağustos 2024’te Anayasa Mahkemesi, İletişim Başkanlığına dezenformasyonla mücadele görevi veren Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’ni Anayasa’da yer alan "basın ve ifade özgürlüğüne müdahale ettiği" gerekçesiyle iptal etmiştir. Karar, Mahkemenin internet sitesinden ivedilikle kaldırılmıştır ve Dezenformasyonla Mücadele Merkezi karardan önce olduğu gibi işlev görmeye devam etmektedir.

Mevzuatın uygulanması/kurumlar

Mevzuatın seçilerek ve keyfi olarak uygulanmasına devam edilmiştir. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu 2023’te yayıncı kuruluşlara 570 para cezası vermiştir. Hükümeti eleştiren bağımsız televizyon ve radyo kanalları, içeriklerinin "toplumun ulusal ve manevi değerlerine, genel ahlaka ve ailenin korunması ilkelerine aykırı" olduğu gerekçesiyle sıklıkla para cezasına çarptırılmaya devam etmiştir. Bazı basın ve internet siteleri, yetkililer tarafından “terör propagandası yapmak” suçlamasıyla hedef alınırken, bazıları da “müstehcenlik”, “İslam’a hakaret”, Cumhurbaşkanlığına hakaret ve milli güvenliği tehlikeye atmakla itham edilmiştir.

Kamu Yayın Kuruluşları

Kamu yayın kuruluşu TRT, seçim döneminde eşit bir rekabet ortamı sağlamamış, iktidar partilerine daha fazla ve ayrıcalıklı bir şekilde yer vermiştir. İnternet yayınlarına ilişkin lisans zorunluluğunun sansüre imkan tanımayacağı yönünde endişeler söz konusudur.

Ekonomik faktörler

Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun basın kuruluşlarının yoğunlaşmasını engellemekte, bu da medya sahipliğinin büyük oranda birkaç şirketin elinde yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Bu nedenle taraflı bir medya ortamı varlığını sürdürmektedir. Kamu reklam fonlarının dağıtımı ve gazetelerin perakende satış noktalarına ulaştırılması için kullanılan basılı medya dağıtım kanalları tek bir şirketin mülkiyetinde bulunmaktadır.

İnternet

Mevcut mevzuat ve bu mevzuatın uygulanması, açık ve özgür bir internet ortamını güvence altına almamaktadır. Hükûmete yönelik eleştirel görüş ifade eden internet siteleri ve sosyal medya hesapları sıklıkla kapatılmaya devam etmiştir. Eleştirel internet sitelerinin bazı yazarları kovuşturmaya maruz kalmıştır. Ağustos 2024'te, 9 günlük bir yasağın ardından Instagram'a erişim yeniden sağlanmıştır. Çevrim içi oyun platformu Roblox hâlâ yasaktır.

Sanatsal ifade özgürlüğü

Mevcut mevzuat sanatsal ifade özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik olarak sıklıkla kullanılan genel ahlak gibi muğlak hükümler içermektedir. Bir dizi sanatsal etkinlik ve gösteri yasaklanmıştır ve hükümet politikalarını eleştiren sanatçılar, üst düzey yetkililer ve basın tarafından hakaret içeren ifadelere maruz kalmıştır.

Meslek örgütleri ve çalışma koşulları

Türkiye'de gazetecilik, ücretlerin düşük, kovuşturma riskinin yüksek olması, sınırlı sendikal haklar ve iş güvenliğinin olmaması nedeniyle güvencesiz ve riskli bir meslek olmaya devam etmektedir (bkz. *Fasıl 10 - Dijital dönüşüm ve medya*).

Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü

Mevzuat ve uygulanması, Avrupa standartlarıyla ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle uyumlu değildir. Türkiye'nin acilen AİHM içtihadını uygulaması ve ilgili ulusal kanunları gözden geçirmesi gerekmektedir. Mevzuat, idarenin, toplantıları ve gösteri yürüyüşlerini, muğlak, takdire bağlı ve keyfi kriterler temelinde yasaklamasına olanak tanımıştır. Barışçıl toplantılara yönelik yasaklar yaygın bir şekilde uygulanmıştır ve kamuya açık etkinlikler polis tarafından genellikle orantısız güç kullanılarak dağıtılmıştır. Olumlu bir gelişme olarak, 2018'de Cumartesi Anneleri'ne getirilen İstanbul Galatasaray Meydanı'ndaki eylem yasağı İçişleri Bakanı tarafından Kasım 2023'te kaldırılmıştır. Ancak, insan hakları savunucularına açılan davalar devam etmektedir.

Mülkiyet hakları

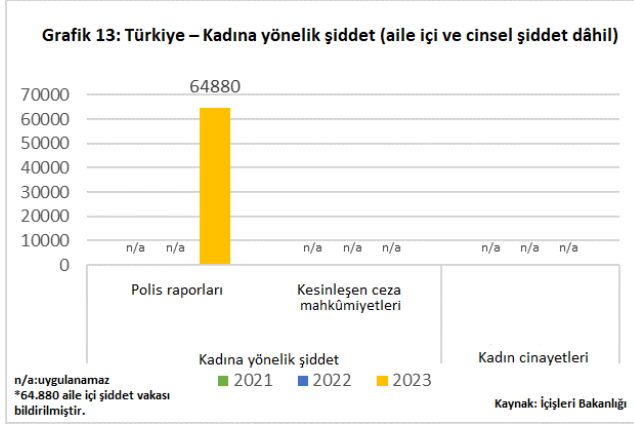
Bu alanda yasal çerçeve mevcuttur. Ancak, mevzuat eksiklikler içermektedir ve sıklıkla seçilerek ve ayrımcı şekilde uygulanmaktadır. Özellikle, gayrimüslim azınlıkların mülkiyet haklarına ilişkin mevzuatın acil olarak gözden geçirilmesi gerekmektedir. Taksim Gezi Parkı'nın mülkiyetine ilişkin davada mahkeme mülkiyetin İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne iade edilmesine karar vermiştir. Mor Gabriel Süryani Ortodoks Manastırına ilişkin mülkiyetle ilgili konular ve davalar devam etmiştir. Diyarbakır'ın Sur ilçesinde 2016'da yapılan kamulaştırmalara ilişkin davalar devam etmiştir. Gökçeada (İmbros) ve Bozcaada'daki (Tenedos) mülkiyet haklarına ilişkin olarak, Avrupa Konseyinin 2008 tarihli ve 1625 sayılı İlke Kararı'nın tam olarak uygulanması gerekmektedir.

Ayrımcılıkla mücadele

Ayrımcılıkla mücadele mevzuatının ve bu mevzuatın uygulanmasının, Avrupa standartlarıyla uyumlu hâle getirilmesi veya AİHS'in ayrımcılığın genel olarak yasaklanmasını öngören 12 No'lu Protokol'ünün onaylanması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Nefret söylemi de dâhil olmak üzere nefret suçlarına ilişkin mevzuat, uluslararası standartlarla uyumlu değildir ve cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve cinsiyet eşitliği ifadesi, etnik köken veya yaştan kaynaklanan nefret suçlarını kapsamamaktadır. Etnik kimlik, din ve cinsel yönelime dayalı ayrımcılık ve nefret suçu vakalarına ilişkin bildirimler devam etmiştir.

Cinsiyet eşitliği

etkili ve caydırıcı cezaların olmaması, mevzuatın yetersiz uygulanması ve mevcut destek hizmetlerinin niteliğinin düşük olması nedeniyle hâlâ yaygındır. Kadın cinayetlerinin sayısı, diğer bir deyişle, kadınların cinsiyetleri nedeniyle öldürüldüğü vakalar hâlâ yüksektir; 2023'te en az 315 ve sadece Nisan 2024'te en az 32 kadın cinayeti işlenmiştir. Bu alanda kapsamlı bir veri toplama sistemi mevcut değildir. Kökleşmiş kültürel normlar ve süregelen cinsiyet kalıpları, cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik ilerlemeyi engellemeye devam etmektedir.

Çocuk hakları

Bu alandaki mevzuatın uygulanması uluslararası standartlarla ve AB müktesebatıyla uyumlu değildir ve çocuk haklarının korunması hâlâ yetersizdir. Türkiye'de çocuk haklarının tam olarak hayata geçirilmesini sağlayacak ulusal mevzuat ve politikalar mevcut olmakla birlikte, yeterli kaynağın ve bütçe tahsisinin olmaması nedeniyle de uygulama yetersiz kalmaktadır. "Çocuğun yüksek yararı" ilkesi hukuki belgelerde kabul görmüş olmakla birlikte, uygulama öznel değerlendirmelere dayanmaktadır. Terör örgütü üyesi olma suçlamasıyla yakalanan ve gözaltına alınan çocuklara ilişkin endişeler devam etmiştir. Bütünleşik bir çocuk koruma sisteminin oluşturulmasına acil ihtiyaç duyulmaktadır. Çeşitli suçların çocuk mağdurlarının ihtiyaçlarına özel olarak uyarlanmış hizmetler sınırlıdır. Türkiye, acil koruyucu aile sistemini geliştirme yönündeki çalışmalara hız vermiştir ancak bakım hizmetlerinin kurumsal yapının dışına çıkarılması ve bağımsız yaşama alanında ilerleme kaydedilmemiştir. Çok sayıda göçmen çocuğun eğitim sistemine dâhil edilmesine yönelik çalışmalar devam etmiştir. Ancak, çok yüksek enflasyon en kırılgan durumdaki ailelerin çocuklarının okuldan alınması riskini artırmıştır. Kanun kapsamındaki çocuklarla çalışan tüm profesyonellere yönelik olarak, bir sertifika mekanizmasını ve teşvikleri içeren kapsamlı bir eğitim programının geliştirilmesi gerekmektedir.

Engelli kişiler

Türkiye, BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ve İhtiyari Protokolü'nü onaylamıştır ancak Sözleşme'nin iç hukuka aktarılmasına ve uygulanmasına ilişkin eksiklikler devam etmektedir. Engelli kişilerin hâkim ve savcı olarak istihdama erişimine yönelik ayrımcı mevzuat hâlen yürürlüktedir. "2030 Engelsiz Vizyon" stratejik politika belgesi doğrultusunda, 2023-2025 Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı uygulanmaktadır. Plan, AB'nin bu alandaki stratejisini büyük ölçüde yansıtmaktadır. Buna ilaveten, 2023-2030 yıllarını kapsayan Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Ulusal Eylem Planı yürürlüktedir. Eylem Planı, bahsi geçen BM Sözleşmesi'nin uygulanmasına katkı sağlamaktadır ancak eksiklikler devam etmektedir. Kamu hizmetlerinin erişilebilirliğine ilişkin bilinirliğin de genişletilmesi gerekmektedir. Engellileri kapsayıcı altyapıya, hizmetlere, programlara ve koordinasyon platformlarına daha fazla yatırım yapılması gerekmektedir.

Lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, transseksüel, interseks ve kuir (LGBTIQ) bireyler

LGBTIQ bireylerin temel hakları korunmamaya devam etmiştir. Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve cinsiyet eşitliği ifadesinden kaynaklanan nefret söylemi ve nefret suçları, medyadaki olumsuz önyargılar ve üst düzey devlet görevlilerinin ayrımcı söylemleri devam etmiştir. Yetkililerden alınan izinlerle LGBTIQ karşıtı mitingler düzenlenmiştir. Homofobi karşıtı etkinlikler ve toplantılar yasaklanmıştır. Polis, Haziran 2023'te İstanbul Onur Yürüyüşü'ne müdahale etmiş ve 100'den fazla kişiyi gözaltına almıştır. 2024'te İstanbul'daki büyük Onur Yürüyüşü yasaklanırken, Haziran 2024'te Onur Günü münasebetiyle düzenlenen bir mitingde onlarca kişi gözaltına alınmıştır.

Usuli haklar ve mağdur hakları

Asgari usuli haklara ilişkin temel standartların eksik olmasından dolayı, mevzuat ve uygulanması AB müktesebatı ve Avrupa standartlarıyla uyumlu değildir. (bkz. Yargının Kalitesi) AİHM, şüpheli ve sanıklara ilişkin temel usuli güvencelere riayet etmemek suretiyle adil yargılanma hakkını ve masumiyet karinesini ihlal ettiği gerekçesiyle Türkiye aleyhinde kararlar vermeye devam etmiştir. Ulusal mevzuatın, AB Mağdur Hakları Direktifi ve suç mağdurlarına tazminat ödenmesine ilişkin direktifle uyumlu hâle getirilmesi için adım atılması gerekmektedir.

Azınlıkların Korunması

Nefret söylemi de dâhil, nefret suçlarına ilişkin mevzuatın uluslararası standartlara uygun olmaması ciddi bir sorun teşkil etmeye devam etmektedir. Başlıca hedefi Suriyeliler (genellikle mülteciler), Yunanlar, Ermeniler, Yahudiler ve Aleviler olan nefret söylemi ve nefret suçları devam etmiştir. Azınlık mensupları; dini kurumlarının yasal statüsünün olmaması, azınlık dillerinin korunmaması, eğitim-öğretim desteği ve din adamlarının eğitiminin verilmemesi, azınlık dillerinde medya erişimi ve mülkiyet haklarının kullanılmasında karşılaştıkları sorunlar gibi zorluklarla karşılaşmaya devam etmiştir. Okul ders kitaplarındaki ayrımcı ve aşağılayıcı atıfların kaldırılması için bu kitapların gözden geçirilmesi konusunda herhangi bir adım atılmamıştır. Azınlık okulları, kamu kaynaklarından faydalanmamıştır. Bir yıllık bir aranın ardından, Ermeni, Rum ve Musevi cemaati üyeleri tarafından yayımlanan gazetelere Basın İlan Kurumu (BİK) tarafından sınırlı miktarda teşvik sağlanmıştır. Nisan 2024'te "Ermeni Soykırımını Anma Günü"yle ilgili tüm sokak etkinlikleri yasaklanmıştır. Azınlık mensuplarının karar alma sürecine dâhil edilmelerini ve kamu yönetiminde yeterince temsil edilmelerini sağlamaya yönelik hiçbir mekanizma yoktur. Azınlıkların siyasi hayattaki temsili hâlâ kısıtlıdır.

Kültürel Haklar

Devlet okullarında Kürtçe ve Çerkezce seçmeli dersler sunulmakla birlikte, bu dersler için asgari 10 öğrenci olması koşulu ve atanan öğretmen sayısının yetersizliği engel teşkil etmeye devam etmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde devlet tarafından atanan kayyum belediye başkanları, caddelerin ve kültür merkezlerinin orijinal isimlerini değiştirmeye ve Kürtçe kültürel etkinlikleri yasaklamaya devam etmiştir. Çok sayıda konser, festival ve kültürel etkinlik, valilikler ve belediyeler tarafından "güvenlik ve kamu düzeni" gerekçesiyle yasaklanmıştır. Kürt kültür ve dil kurumları ile medya kuruluşları ve çok sayıda sanat alanı 2016'dan bu yana büyük ölçüde kapalı kalmıştır (bkz. *Fasıl 26: Eğitim ve kültür*).

Romanlar⁶

Roman Vatandaşlara Yönelik 2023-2030 Strateji Belgesi ve eylem planı uygulamaya konulmuştur. İlk kez Roman vatandaşlara yönelik yerel eylem planları hazırlanmıştır. Ancak Strateji Belgesi'nin, doğrudan ayrımcılık ve önyargılara yönelik girişimler ve somut eylemler açısından iyileştirilmesi gerekmektedir. Çingene karşıtlığının artışı önlemek ve Romanlara karşı ön yargı ve ayrımcılıkla mücadele etmek için somut tedbirler alınmalıdır. Türkiye'nin Roman vatandaşların durumuna ve yaşam koşullarına ilişkin verileri yayımlaması gerekmektedir. Temsil yetersizliği, marjinalleştirme ve sosyoekonomik eşitsizlikler Roman toplulukları etkilemeye devam etmektedir. Barınma, istihdam ve eğitimdeki büyük eşitsizlikler, marjinalleştirmenin ve sosyal dışlamanın devam etmesine yol açmaktadır. Roman çocukların eğitim sistemine daha iyi entegre olmaları, çocuk işçiliğinin ve erken yaşta evliliğin ortadan kaldırılmasına katkıda bulunacaktır. Roman çocuklara zihinsel engel veya

⁶ Kapsayıcı bir terim olan "Roman" ifadesi bu metinde, Avrupa kurumlarının terminolojisine uygun olarak, sahip oldukları çeşitlilikler inkâr edilmeksizin, farklı gruplara atıfta bulunmak için kullanılmıştır.

öğrenme güçlüğü tanısıyla yanlış teşhis konulması sorunu ele alınmamıştır.

2.2.2. Fasıll 24: Adalet, Özgürlük ve Güvenlik

AB'nin sınır kontrolü, vizeler, ikamet ve çalışma izinleri, dış göç ve ilticayla ilgili ortak kuralları bulunmaktadır. Schengen işbirliği, AB içinde sınır kontrollerinin kaldırılmasını gerektirmektedir. AB adalet ve içişleri ajanslarının desteğiyle, örgütlü suçlar ve terörizmle mücadelede ve adli konularda, polis ve gümrük konularında işbirliği yapılmaktadır.

Örgütlü suçlarla mücadele

Türkiye, örgütlü suçlara ilişkin yasal çerçevesini AB müktesebatıyla uyumlaştırmaya devam etmiştir.

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

Türkiye, örgütlü suçlarla mücadele için yasal ve kurumsal yapılara sahiptir ancak daha fazla ilerlemeye ihtiyaç duyulmaktadır. İçişleri Bakanlığına bağlı Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü örgütlü suçlarla mücadeleyle görevlidir. Sahil Güvenlik Komutanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü ile birlikte, göçmen kaçakçılığının ve insan ticaretinin önlenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Hazine ve Maliye Bakanlığına bağlı Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK) Türkiye'nin mali istihbarat birimidir.

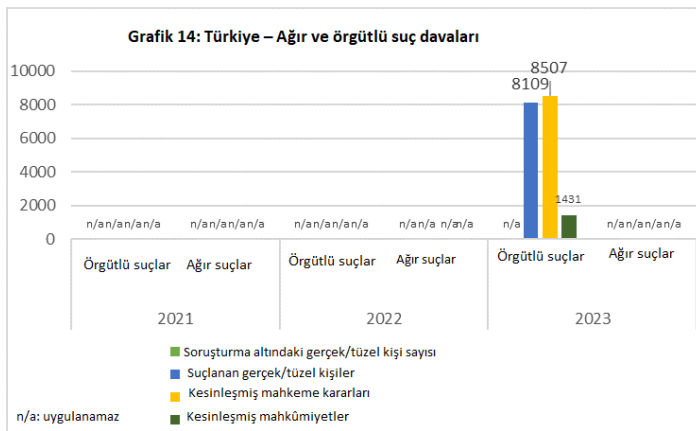
Örgütlü suçlarla mücadele ve polis işbirliğine ilişkin yasal çerçeve, AB müktesebatı ile kısmen uyumludur. Türkiye, daha önce tespit edilen eksikliklerin giderilmesinde önemli ilerleme kaydetmesi sonucunda 28 Haziran 2024'te FATF'nin "gri listesinden" çıkarılmıştır. Örgütlü suçlara karşı bir ulusal strateji (2022-2027) ve bir eylem planı (2022-2024) yürürlüktedir. İçişleri Bakanlığı Kaçakçılık, İstihbarat, Harekât ve Bilgi Toplama Dairesi Başkanlığı, bu belgelerin uygulanmasının koordinasyonundan sorumludur.

İnsan ticaretine ilişkin yasal çerçeve, uluslararası sözleşmeler ve AB müktesebatı ile büyük oranda uyumludur.

Türkiye'nin kişisel verilerin korunmasına ilişkin mevzuatı AB müktesebatı ile henüz uyumlu hâle getirilmemiştir. Bu nedenle, AB ve Türkiye arasında Europol ile kişisel verilerin paylaşılmasına ilişkin uluslararası bir anlaşma hâlâ sonuçlanmamıştır. Europol ile işbirliği, Stratejik İşbirliği Anlaşması doğrultusunda sürdürülmektedir. Türkiye, Güvenli Bilgi Değişim Ağı Uygulamasının tam olarak kullanılması için bağlantıya sahiptir ve bu doğrultuda yapılandırılmıştır.

Türkiye'de tanık koruma sistemi bulunmaktadır ancak kapsamının, her türlü ağır suçu içerecek şekilde genişletilmesi ve usul kurallarının iyileştirilmesi gerekmektedir.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

Operasyonel kapasite, yeni personel alımları ve eğitim programları vasıtasıyla güçlendirilmeye devam etmiştir.

Ateşli silah kaçakçılığına ilişkin olarak, raporlama döneminde Jandarma Genel Komutanlığı tarafından 712 ve Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından 5.803 küçük ve hafif ateşli silaha el konulmuştur.

Türkiye'de, 14 AB Üye Devleti'nin irtibat görevlileri bulunmaktadır. Avrupa Birliği Kolluk Eğitimi Ajansı ile bir işbirliği anlaşması bulunmaktadır ancak Türkiye'nin eğitim faaliyetlerine katılımı

bir önceki yıla kıyasla önemli ölçüde azalmıştır.

Kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadele konusundaki performans kademeli olarak iyileşmiştir. Türkiye'nin adli istatistikleri tutarlı bir yükseliş eğilimi göstermiştir. 2020'de 19 dava

dosyası, 49 ayrı suç ve 47 mahkûmiyet kararı mevcutken, 2022'de 116 mahkumiyet kararıyla sonuçlanan 39 ceza davası dosyası ve 118 suç mevcuttur. Ancak Türkiye'nin kara para aklama faaliyetleri açısından hâlâ cazip bir ülke olduğuna dair göstergeler mevcuttur.

Temmuz 2023 ve Nisan 2024 arasında, Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen 2.026 operasyon, 1.429 kişinin örgütlü suç gerekçesiyle yakalanmasıyla sonuçlanmıştır. Nisan 2023 ve Nisan 2024 arasında, Jandarma Genel Komutanlığı tarafından gerçekleştirilen 83 operasyon, 381 kişinin örgütlü suç gerekçesiyle yakalanmasıyla sonuçlanmıştır. Yolsuzluk ve örgütlü suç davalarında suç gelirlerine el konulmasıyla ilgili olarak Jandarma Genel Komutanlığı, 1 Nisan 2023 ve 1 Nisan 2024 arasında 93 olaya karışan 423 şüpheli hakkında işlem yapmıştır.

Türkiye, insan ticareti konusunda önemli bir transit ve hedef ülke olmaya devam etmektedir. 2023'te, Türk makamları tarafından tespit edilen mağdur sayısı 223'tür (bu rakam 2022'de 343'tür). 27 Haziran 2024 itibarıyla, 81 mağdur tespit edilmiştir. Mağdurların çoğu Suriye kökenlidir.

İnsan ticareti mağdurlarına ev sahipliği yapma ve hizmet sunma kapasitesinin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

2023'te, 12.963 siber suç davasında 5.473 şüpheli tespit edilmiş, 231 kişi hakkında mahkûmiyet kararı verilmiştir. Raporlama döneminde, siber suçlarla mücadelede yönelik ulusal bir strateji ve eylem planı mevcut değildir.

Uyuşturucu alanında işbirliği

Uyuşturucu alanında işbirliğinin geliştirilmesi gerekmektedir.

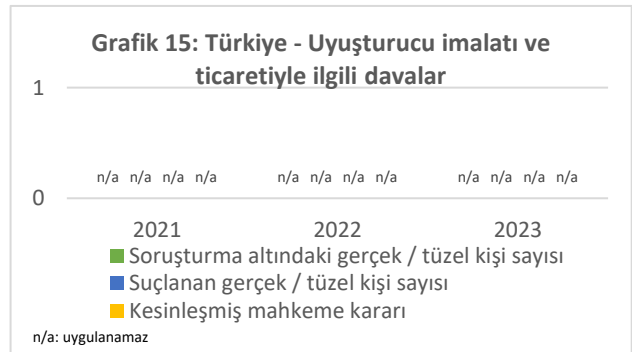
Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

Ulusal strateji ve eylem planı (2018-2023) sona ermiş, yenisi henüz kabul edilmemiştir. 2022-2024 Metamfetamin ile Mücadele Eylem Planı, İçişleri Bakanlığının koordinasyonunda halihazırda yürürlüktedir.

Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi, Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezinin (2 Temmuz 2024 itibarıyla Avrupa Birliği Uyuşturucu Ajansı) ulusal odak noktası olmaya devam etmektedir ve ulusal uyuşturucu izleme merkezidir. TUBİM, yeni psikoaktif maddeler konusunda Ulusal Erken Uyarı Sistemiyle ilgili olarak veri toplamakta, risk değerlendirmeleri yapmakta ve tavsiyeler sunmaktadır. 39'u 2023'de listeye giren toplam 1.045 yeni psikoaktif madde ulusal mevzuat kapsamına dâhil edilmiştir.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

Türkiye, uyuşturucunun Asya ve Avrupa arasındaki geçiş rotası olmaya devam etmektedir. Özellikle eroin konusunda AB'deki eşdeğer kolluk kurumları ile bilgi değişiminin ve işbirliğinin artırılması gerekmektedir. 2023'te, Türk kolluk birimleri tarafından eroin ve kaptagon tabletleri ele geçirilirken, artan miktarda kenevir, kokain, metamfetamin ve ekstazi tabletlerinin ele geçirilmesiyle sonuçlanan operasyonlar gerçekleştirilmiştir.

Terörle mücadele

Terörle mücadelenin iyileştirilmesi gerekmektedir.

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

Ülke, çeşitli terörist grupların tehditleriyle karşı karşıya kalmaya devam etmiştir. Türkiye'nin terörle mücadele hususunda yerleşik mevzuatı ve terör tehditleriyle başa çıkma konusunda güçlü kurumsal yapıları bulunmaktadır. Ancak, özellikle, terörün tanımıyla ilgili olmak üzere, mevzuatını AB müktesebatı ve standartlarıyla uyumlu hâle getirmesi gerekmektedir. Tanımın, AB'nin Terörle Mücadele Direktifi'nde yer alan tanımla uyumlu hale getirilmesi gerekmekte ve bu durum, yerine

getirilmesi gereken önemli bir reformu teşkil etmektedir. Terörle mücadele uygulamalarında da, hukukun üstünlüğüne, temel hak ve özgürlüklere riayet edilmesi gerekmektedir.

Türkiye, Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ve DEAŞ ile mücadeleye ve Gülen hareketinin çökertilmesine öncelik vermiştir. PKK, hâlen AB'nin terör faaliyetlerine karışan kişi, grup ve kuruluşlar listesindedir. Türkiye'nin teröre karşı mücadelesi meşru hakkıdır.

Türkiye, 2001/931/ODGP sayılı Konsey Ortak Tutumu (EU CP 931) kapsamında, terör listelerinin düzenli olarak yılda iki kez gözden geçirilmesine katkı sunmaktadır. PKK, İslami Büyük Doğu Akıncıları Cephesi (İBDA-C), Devrimci Halk Kurtuluş Partisi (DHKP/C) ve Kürdistan Özgürlük Şahinleri (TAK), AB'nin halihazırda belirlenmiş terör örgütleri listesinde yer almaktadır. AB, Hamas'ı bir terör örgütü olarak nitelerken, Türkiye bu tür bir nitelirmede bulunmamaktadır.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

Türkiye'nin, terörle mücadeleye yönelik devam eden çabaları sonucunda terör faaliyetleri azalmış ve güvenlik durumunda iyileşme kaydedilmiştir. AB, Türkiye'de gerçekleşen ve terör şiddeti içeren her türlü eylemi kınamıştır.

Türkiye, MASAK'ın kaynaklarını artırmış ve mali istihbaratın kullanımını iyileştirmiştir. Bu durum, kara paranın aklanması/terörizmin finansmanı ile mücadele (AML/CFT) soruşturmaları ve kovuşturmalarındaki iyileştirilmiş performansa da yansımıştır. MASAK'a bildirilen şüpheli işlem sayısı 2022'de 425.322 iken 2023'te 651.555'e yükselmiştir. MASAK, 2023'te, ekonomik suçlarla ilgili olarak 421 kişi hakkında suç duyurusunda bulunmuş, bunlardan 152 kişi kara para aklama ile suçlanmıştır. 2022'de, 496 kişi hakkında suç duyurusunda bulunulmuş, bunlardan 101 kişi kara para aklama ile suçlanmıştır.

Kara paranın aklanması/terörizmin finansmanı ile mücadele davalarında, yurtdışındaki mal varlıklarının dondurulması ve müsadere araçları daha etkili bir biçimde kullanılmıştır. BM Yaptırımlar Komitesi Kararlarına uygun olarak, şimdiye kadar 30 gerçek kişi ve 3 tüzel kişinin mal varlıkları dondurulmuştur. 2023'te, yurtdışındaki 94 kişinin ve 24 kuruluşun mal varlıkları, bakanlıkların aldığı beş ortak karar vasıtasıyla dondurulmuştur.

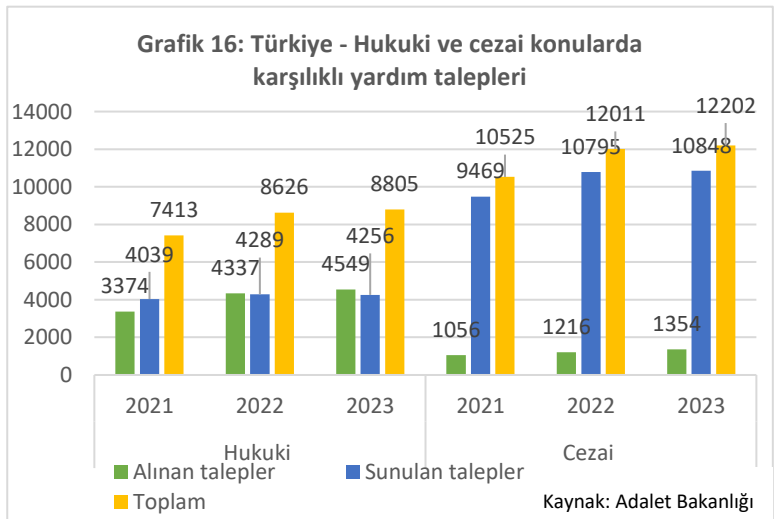
Terörle mücadele alanında AB Üye Devletleri ve AB ajansları ile polis ve adli işbirliği, kişisel verilerin korunmasına ilişkin AB müktesebatıyla uyumlu bir kanunun bulunmaması ve terör tanımı bakımından farklılıkların olması nedeniyle sınırlı kalmıştır.

MASAK ve İçişleri Bakanlığı, risk esaslı denetim yapılmasını sağlamak amacıyla çeşitli sivil toplum örgütleriyle olan temaslarını artırmıştır. Ancak sivil toplum örgütlerinden bazıları, Bakanlık tarafından gerçekleştirilen denetim ve teftişlerin sayısının fazlalığından endişe duymaya devam etmiştir.

Cezai ve hukuki konularda adli işbirliği

Cezai ve hukuki konularda adli işbirliğinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin hâlâ, 30 Haziran 2005 tarihli Yetkili Mahkeme Seçimi Anlaşmalarına İlişkin Lahey Sözleşmesi'ne katılması gerekmektedir. Türkiye, Şiddet Suçları Mağdurlarının Zararlarının Tazmin Edilmesine İlişkin Avrupa Sözleşmesi'ni hâlâ onaylamamıştır.

Cezai konularda uluslararası adli işbirliğinin hızlandırılmasına ilişkin yeni mevzuat uygulamaya koyulmuştur. 2024'te, Türkiye'deki yedi savcılıkta, cezai konularda uluslararası adli işbirliği irtibat bürolarının kurulmasına ilişkin bir genelge kabul edilmiştir. Buradaki

amaç, Merkezi Otorite ve yerel mahkemeler arasındaki adli işbirliğinin hızlandırılması ve eşgüdümün sağlanmasıdır.

Türkiye, uluslararası adli işbirliğine yönelik olarak gelen ve iletilen taleplere ilişkin bilginin tam olarak toplanması ve işlenmesi amacıyla merkezi bir izleme sistemi kurmalıdır.

Türkiye, Eurojust ile cezai konularda adli işbirliğini koordine etmek ve takip etmek üzere beş temas kişisi görevlendirmiştir. Türkiye, Nisan 2023 ile Şubat 2024 arasında, herhangi bir koordinasyon toplantısına katılmaksızın, çoğunluğu uyuşturucu kaçakçılığı ve örgütlü suçla ilgili olan 8 Eurojust davasına müdahil olmuştur (bu rakam 2022'de 13'tür). Türkiye, Eurojust ile işbirliği konusunda, AB ile uluslararası bir anlaşma için müzakerelere başlayıp başlamayacağı hususunu henüz resmi olarak bildirmemiştir.

Avrupa Savcılık Ofisi ile işbirliği henüz tesis edilmemiştir.

Düzenli ve düzensiz göç

Düzenli göç yönetiminin iyileştirilmesi gerekmektedir. Düzensiz göç ile mücadele hususunda yürütülen işbirliği verimlidir ve sonuç vermektedir.

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

Göç İdaresi Başkanlığı (GİB), göç yönetiminden sorumlu kurum olmaya devam etmiştir. Geçen yıl, merkez ve taşra teşkilatında 12 denetçi ve 77 göç uzmanı istihdam etmiştir. Avukat, sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve sözlü çevirmen ihtiyacı devam etmektedir. İçişleri Bakanı başkanlığındaki Göç Kurulu, Haziran 2022'den bu yana ilk toplantısını 29 Ocak 2024 tarihinde gerçekleştirmiştir.

İdari gözetim alternatiflerin getirilmesinin ardından, elektronik altyapı (ses tanıma yazılımı ve elektronik kelepçeler gibi) gerektiren idari gözetim alternatifleri hariç olmak üzere, geri dönüş danışmanlığı, aile temelli geri dönüş ve teminat gibi yöntemler uygulamaya koyulmuştur. İdari gözetim alternatiflerinin etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla İl Göç İdaresi Müdürlüklerinde izleme ve takip çalışma grupları oluşturulmuştur.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

AB-Türkiye Mutabakatı, AB ile Türkiye arasındaki temel işbirliği çerçevesi olmaya devam etmiştir.

Türkiye, AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması'nı tam olarak uygulamamaya devam etmiştir. Türkiye, Schengen alanına seyahat eden vatandaşları için vize şartı kaldırılmadığı sürece, üçüncü ülke vatandaşlarıyla ilgili hükümleri uygulamayacağı yönündeki tutumunu sürdürmüştür. Yunanistan ile Türkiye arasındaki ikili Geri Kabul Protokolü kapsamında herhangi bir geri kabul gerçekleşmemiş olup, Bulgaristan'dan Türkiye'ye üçüncü ülke vatandaşlarından herhangi bir geri kabul yapılmamıştır.

Raporlama döneminde GİB, bir bölümü AB tarafından finanse edilen sınırlı sayıda psikolog, sosyal hizmet uzmanı, sözlü çevirmen ve avukatı istihdam etmeye devam etmiştir.

Uluslararası Göç Örgütüne (IOM) göre, 2023'te Doğu Akdeniz'de 171 göçmen hayatını kaybetmiştir (bu rakam 2022'de 383'tür). Mayıs 2024'e kadar 64 göçmen hayatını kaybetmiştir (bu rakam 2023'ün aynı döneminde 59'dur).

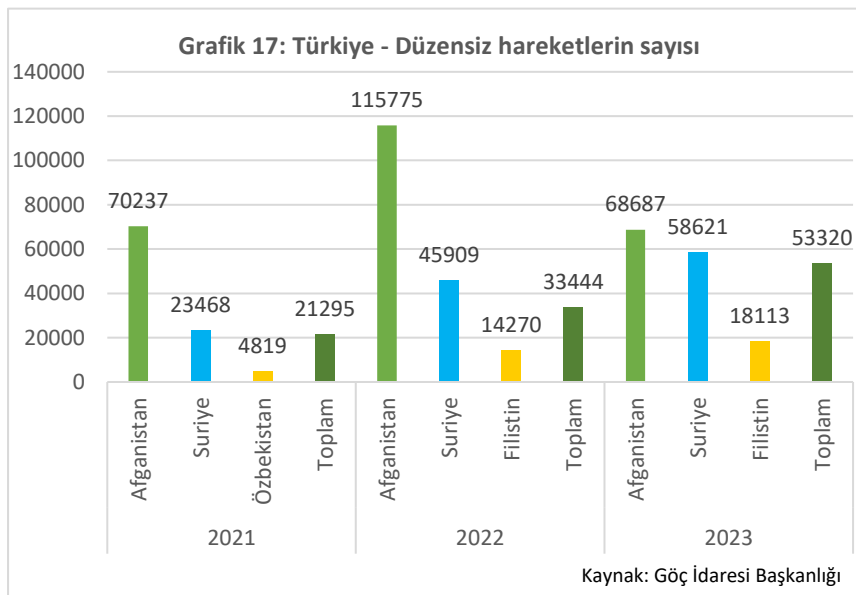
İtalya'ya deniz yoluyla geçenlerin sayısı %58 azalırken, özellikle deniz yoluyla Yunanistan'a geçenlerin sayısı %172 artmıştır. Yeşil Hat (BM tampon bölgesi) üzerinden Kıbrıs'a düzensiz geçişlerde %60 oranında azalma kaydedilmiştir.

İçişleri Bakanlığı, Türkiye'de yasadışı ikamet eden yabancıların tespit edilmesi ve işlemlerinin yapılması amacını taşıyan yoğun çabaların bir parçası olarak, Temmuz 2023'te İstanbul'dan başlayarak, büyük şehirlerde Mobil Göç Noktaları'nı hizmete sokmuştur. Haziran 2024 itibarıyla, bu uygulama kapsamında 30 büyükşehir belediyesinde 162 mobil göç noktası kurulmuştur. Temmuz 2023'ten bu yana, bu birimler tarafından 73.436'sı sadece İstanbul'da olmak üzere 81.000 düzensiz göçmen tespit edilmiştir.

Mart 2020'de, kamu sağlığı gerekçesiyle Türkiye'nin tek taraflı olarak askıya aldığı, düzensiz göçmenlerin Yunan adalarından dönüşleri konusunda herhangi bir değişiklik olmamıştır. 2016-2020

döneminde, “Bire Bir” mekanizması kapsamında, Yunanistan'dan Türkiye'ye 2.140 kişinin (aralarında 412 Suriye uyruklu bulunmaktadır) geri kabulü yapılmıştır. Aynı mekanizma kapsamında Türkiye'den AB'ye yeniden yerleştirmeye ilgili olarak, Türkiye'den yeniden yerleştirilen Suriyeli mültecilerin toplam sayısı Ağustos 2024 sonu itibarıyla 43.019 olmuştur. Aynı zamanda, Hükümet verilerine göre, 2016 ve 2024 arasında, 625.000 Suriyeli mülteci, Türkiye'den Suriye'ye gönüllü olarak geri gönderilmiştir.

Türkiye, ulusal Gönüllü Geri Dönüş ve Geri Kabul (AVR-R) sisteminin etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla, 2023-25 yıllarını kapsayan Gönüllü Geri Dönüş ve Geri Kabul Strateji Planı'nı kabul etmiştir. Ulusal fonların yanı sıra AB fonlarıyla da finanse edilmek suretiyle düzensiz göçmenlerin gönüllü geri dönüşleri devam etmiştir. Şimdiye kadar, ulusal gönüllü geri dönüş programı aracılığıyla 1.877 düzensiz göçmen geri gönderilirken, 2023 ve 2024'te, IOM ve AB finansmanının yardımıyla 2.259 düzensiz göçmen geri gönderilmiştir.

Gerideki gönderme merkezlerinin sayısı hâlâ 32 olup, toplam kapasite 18.630 kişidir. Özellikle bilgiye ve adli yardıma erişimle ilgili olmak üzere, geri gönderme merkezlerindeki hak ve hizmetlere erişim hususunda yaşanan önemli zorlukların yanı sıra insan hakları ihlalleri vakalarına ilişkin iddialar bildirilmeye devam etmiştir. 2023'te geri gönderme merkezlerindeki sınırlı sayıda düzensiz göçmen (956) ücretsiz adli

yardımdan faydalanmıştır (2022'de bu rakam 939; 2021'de ise 1.059'dur). Ücretsiz adli yardım programına ek olarak, aynı dönemde 24.148 göçmen geri gönderme merkezlerindeki avukatlarına erişebilmiş ve avukatlarıyla görüşebilmiştir.

Türkiye'de yasal olarak ikamet eden yabancıların sayısı, 2023'te 1.107.032'dir (bu rakam 2022'de 1.345.488, 2021'de 1.275.741'dir). Haziran 2024 itibarıyla, Türkiye'de 1.102.698 kişinin ikamet izni vardır. En fazla ikamet iznine Türkmenistan, Rusya Federasyonu ve Irak uyruklular sahiptir.

İltica

İltica sistemi yönetiminin iyileştirilmesi gerekmektedir.

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

GİB, ilticayla ilgili tüm işlemlerden sorumlu ana kurumdur. Mülteci statüsünün belirlenmesine ilişkin kararlar için idari itiraz ve yargı yolu açıktır.

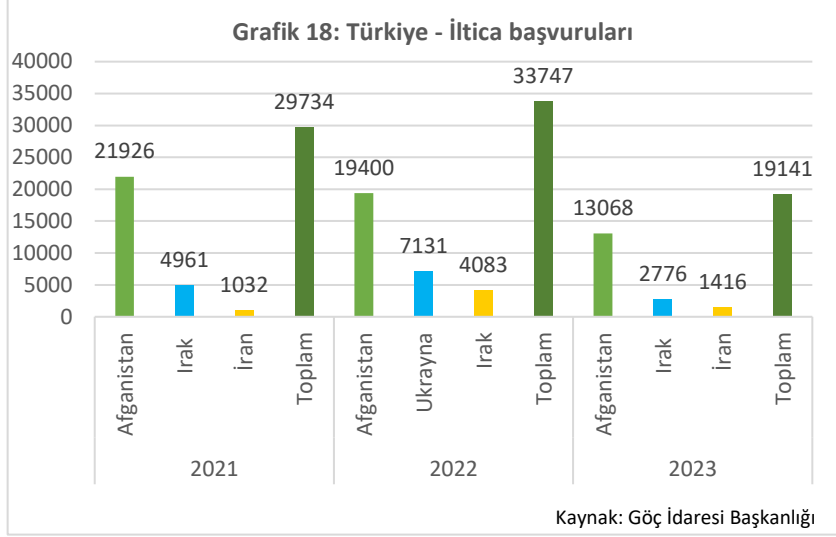
Bu alandaki mevzuat AB müktesebatıyla kısmen uyumludur. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin New York Protokolü'nde yer alan çekinceyi (coğrafi sınırlama) devam ettirmektedir. Bunun neticesinde, Türkiye'de uluslararası koruma talep eden kişilerin büyük çoğunluğu mülteci statüsü almak üzere müracaat edememekte, yalnızca “şartlı mülteci” statüsü ve ikincil koruma için başvuruda bulunabilmektedir.

GİB ve Avrupa Birliği Sığınma Ajansı, işbirliğine, 2022-2023 İşbirliği Yol Haritası'nı uygulayarak devam etmiştir. Yol Haritası, kapasite geliştirme desteği ve iltica, kabul, yeniden yerleştirme ve kurumsal değişim alanlarındaki en iyi uygulamalar konusunda birimler arasında bilgi alışverişi imkânı sunmaktadır.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

Geçici koruma altındaki 3.096.157 Suriyeli ile (Ağustos 2024 itibarıyla) Türkiye, dünyadaki en yüksek mülteci nüfuslarından birine ev sahipliği yapmayı sürdürmüştür. Türk makamlarına göre ayrıca, 259.000'den fazla Suriyeli olmayan kişi bulunmaktadır. Raporlama döneminde sığınmacı sayısında önemli ölçüde düşüş olmuştur.

2023'te Türkiye, 2022'deki 12.883 kişiye göre hafif bir düşüşle, başvuruda bulunan 11.094 kişiye uluslararası koruma (mülteci statüsü, şartlı mülteci statüsü ya da ikincil koruma) vermiştir. Yetkililer, 14.760 başvuruyu reddetmiştir (2022'de bu rakam 11.415'tir). 2023'te, sonuçlandırılmayı bekleyen uluslararası koruma başvurularının kümülatif toplamı 224.065'tir (2022'de bu rakam 272.336'dır). Yıllar içinde azalmamış ve kayda değer ölçüde birikmiş bir iş yükü bulunmaktadır. Yıl sonu itibarıyla, uluslararası korumaya ilişkin olarak karar ve sonuçlandırılmayı bekleyen başvurular hakkında kategorilerine göre dağılım gösteren kamuya açık veri bulunmamaktadır.

Ülke çapında kayıt ve iltica usullerine erişimde zorluklar mevcuttur. İlticayla ilgili kararların niteliğine, gerekçeli bildirimlerine, bir üst merciye yapılacak başvuru için adli yardıma erişim konusundaki farklılığa ve söz konusu adli yardıma erişimle ilgili zorluklar ile Suriye'ye geri dönüşlere ilişkin endişeler devam etmiştir.

Genel olarak, Türkiye'deki Suriyelilerin sayısında 2021'den bu yana 600.000'den fazla düşüş olmuştur. Türk makamları tarafından açıklanan gönüllü geri dönüşler ve adres doğrulama uygulaması sonucunda geçici koruma kimliklerinin devre dışı bırakılması gibi çeşitli faktörler bu düşüşe katkıda bulunmuş olabilir.

Vize politikası

Ulusal vize rejimi, AB'nin vize rejimiyle uyumlu değildir. Türkiye, Vize Serbestisi Yol Haritası'nda yer alan, tamamlanmamış altı kriterin yerine getirilmesinde ilerleme kaydetmemiştir.

Türkiye'nin, vize politikasını, AB'nin vize politikasıyla daha uyumlu hâle getirmesi gerekmektedir. Bu uyum, (i) Türkiye'nin vize yükümlülüklerinin AB'nin vize muafiyeti tanınan ülkeler ve vize uygulanan ülkeler listeleriyle daha uyumlu hâle getirilmesini, (ii) sınırlarda vize verilmesine ve elektronik vize uygulamasına son verilmesini ve (iii) diplomatik misyonlarında vize verilmesiyle ilgili işlemlerin AB Vize Kodu'nda öngörülen koşullara ve usullere uygun biçimde yapılmasının sağlanmasını da içerecektir. Türkiye, Kıbrıs vatandaşlarına karşı ayrımcı bir vize rejimi uygulamaya devam etmektedir.

Schengen ve dış sınırlar

Dış sınırların yönetimine ilişkin yasal çerçevenin iyileştirilmesi gerekmektedir.

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

Eylül 2023'te, sınır yönetimi konularının koordinasyonu, bakanlık kararıyla, İçişleri Bakanlığı bünyesindeki İller İdaresi Genel Müdürlüğünden alınarak aynı Bakanlığa bağlı GİB'e devredilmiştir.

Bu devir, teşkilata yönelik kapsamlı bir düzenlemeyi ve önceki daire başkanlığının; Entegre Sınır Yönetimi, Ulusal Koordinasyon ve Ortak Risk Analiz Merkezi (UKORAM), Sınır Güvenliği Kapasite Geliştirme, Sınır Yönetimi İşbirliği ve Sınır Kapıları olmak üzere beş yeni daire başkanlığı ile birlikte Sınır Yönetimi Genel Müdürlüğü adıyla Genel Müdürlük (GM) olarak yeniden düzenlenmesini gerektirmiştir. Sınır Yönetimi Uygulama Kurulu, raporlama döneminde toplanmamıştır. Sınır Yönetimi Uygulama Kurulunun denetleme organı olan Entegre Sınır Yönetimi Koordinasyon Kurulu, teşkil edilmesinden bu yana henüz toplanmamıştır. Buna ilaveten, ilgili kurumlar arası toplantılar belirli konularda teknik düzeylerde gerçekleştirilmiştir.

UKORAM, hâlâ tam olarak faaliyete geçmemiştir. Türkiye'nin yeşil sınırından sorumlu Kara Kuvvetleri Komutanlığından (Milli Savunma Bakanlığı) personel görevlendirme sürecinin sona ermesinin ardından, ilgili tüm kurumlardan personel görevlendirmeleri tamamlanmıştır. UKORAM'ın yetkilerini düzenleyen yasal çerçeve, UKORAM'a, diğer kurumlar üzerinde veri paylaşımı ve risk analizi konusunda yeterli yetkiyi vermemektedir. UKORAM, kapsamlı veri paylaşım protokollerinin bulunmaması nedeniyle merkezi ve yerel kurumlardan, yalnızca temel düzeyde veri toplamaya başlamıştır. Buna bağlı olarak, veri paylaşımının artırılması için ilgili tüm kurumlarla görüşmeler devam ederken, risk analiz süreci de hâlâ sınırlıdır.

Sınır kapısı yönetimi için şimdiye kadar, altısı havalimanlarında (aralarında İstanbul, Ankara, İzmir ve Antalya'da bulunan) ve ikisi kara sınırlarında olmak üzere sekiz mülki idare amiri atanmıştır. Bu reform, sınır yönetimi konularının koordinasyonunu merkezi düzeyde daha etkin hâle getirmeyi amaçlamaktadır.

Türkiye'de hâlâ ulusal entegre sınır yönetimi stratejisi ve güncellenmiş bir eylem planı bulunmamaktadır. Bu belgeler, bu alandaki ulusal ve uluslararası çabaların ve girişimlerin tek bir çerçevede koordine edilmesini sağlayan temel politika belgeleridir.

Geçen yılki tavsiyelere benzer şekilde Türkiye, sınır yönetimi sistemini AB müktesebatıyla uyumlu hâle getirebilmek için özellikle entegre sınır yönetimi stratejisinin kabulünü hızlandırarak ve 2006 Ulusal Eylem Planı'nı güncelleyerek kurumlar arası ve uluslararası işbirliğini geliştirmek üzere çabalarını artırmalıdır. Türkiye'nin ayrıca, Türk Kara Kuvvetleri Komutanlığının sorumluluğu altında olan "yeşil" sınırdaki sınır gözetimi de dâhil olmak üzere, sınır yönetiminin tüm yönlerinden sorumlu, askerî olmayan bir sınır yönetim birimi kurulmasına yönelik yeni mevzuat çıkarması gerekecektir.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

Türkiye, özellikle ülkenin güney ve güneydoğusundaki kara sınırlarında sınır güvenliğinin modernize edilmesi yönünde önemli çabalar harcamaya ve mali kaynak ayırmaya devam etmiştir. Suriye sınırı boyunca güvenlik duvarının inşasının ve panel/dikenli tel örgü, devriye yolları, aydınlatma, sensörler ve termal kameraların yerleştirilmesinin ardından, İran sınırında elektro optik keşif ve gözetleme ekipmanlarının kurulumu devam etmiştir. Keşif ve gözetleme ekipmanları, batı kara sınırına da kurulmuştur. AB, sınır gözetim altyapısının modernize edilmesi amacıyla Türkiye'ye önemli bir destek sağlamaktadır.

Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı (Frontex) ile ilişkiler 2012 Mutabakat Zaptı'na dayanmaktadır. Yetkililer, ülkenin batı kara ve deniz sınırlarındaki düzensiz göç akınlarına ilişkin olarak aylık rapor sunmaya devam etmiştir. GİB, halihazırda Frontex ulusal temas noktasıdır. Frontex faaliyetleri kapsamındaki bütün iş ve işlemler, GİB tarafından koordine edilmektedir. İlgili birimlerdeki odak noktaları, örneğin Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü (Göçmen Kaçakçılığıyla Mücadele ve Hudut Kapıları Daire Başkanlığı), Frontex ve Frontex'in Ankara'daki İrtibat Görevlisi ile işbirliği ve iletişimi sağlamaktadır. Türkiye, Kasım 2023'te başlatılan Göçmen Kaçakçılığına Karşı Küresel İttifak'ta yer almaktadır.

Bulgaristan-Türkiye sınırındaki Kaptan Andrevo/Kapıkule sınır geçiş noktasında, üçlü yapıdaki Polis ve Gümrük İşbirliği Ortak Temas Merkezi'nin bir parçası olarak komşu ülkeler Yunanistan ve Bulgaristan ile işbirliği; mevcut anlaşmalar çerçevesindeki veri paylaşımı ve ülkelerin ilgili makamları arasında yapılan düzenli özel amaçlı toplantılar vasıtasıyla devam etmiştir.

Türkiye, INTERPOL'ün veri tabanlarına, sadece ihtiyaç hâlinde manuel sorgulama temelinde de olsa, katkıda bulunmaya devam etmiştir. INTERPOL'ün Çalıntı ve Kayıp Seyahat Belgeleri veri tabanı Türkiye'nin yerel veri tabanına entegre edilmemiştir ve diğer uluslararası polis veri tabanlarına erişim yoktur. Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 81 ildeki yetkili memurları yerel veri tabanı bağlantılarını kullanmaktadır.

2.3. EKONOMİK KRİTERLER

<i>Tablo 9.1:</i>	2015-20	2021	2022	2023
Türkiye- Temel Ekonomik Göstergeler	ortalama			
Kişi başına düşen GSYH (SGP, %AB-27)¹⁾	64	61	67	73
Reel GSYH büyümesi	3,8	11,4	5,5	5,1
Ekonomik faaliyet oranı (15+ yaş) (%), toplam	51,9	51,4	53,1	53,3
<i>kadın</i>	32,9	32,9	35,1	35,8
<i>erkek</i>	71,5	70,3	71,4	71,2
İşsizlik oranı (15+ yaş) (%), toplam	11,7	12,0	10,5	9,4
<i>kadın</i>	14,3	14,7	13,5	12,7
<i>erkek</i>	10,4	10,7	9,0	7,7
İstihdam oranı (15+ yaş) (yıllık büyüme %)	0,6	7,9	6,7	2,9
Nominal ücretler (yıllık büyüme %)	17,9	19,3	73,2	106,0
Tüketici fiyat endeksi (yıllık büyüme %)	11,7	19,6	72,3	53,9
Döviz kuru, avro karşısında	5,1	10,4	17,4	25,7
Cari işlemler dengesi (GSYH'nin %'si)	-2,7	-0,8	-5,1	-4,1
Net doğrudan yabancı yatırım, DYY (GSYH'nin %'si)	1,1	0,8	1,0	0,4
Genel devlet dengesi (GSYH'nin %'si)¹⁾	-2,2	-2,3	-1,1	-5,2
Genel devlet borç stoku (GSYH'nin %'si)	30,7	40,4	30,8	29,3

Notlar:

1) Eurostat

Kaynak: ulusal kaynaklar

2.3.1 İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı

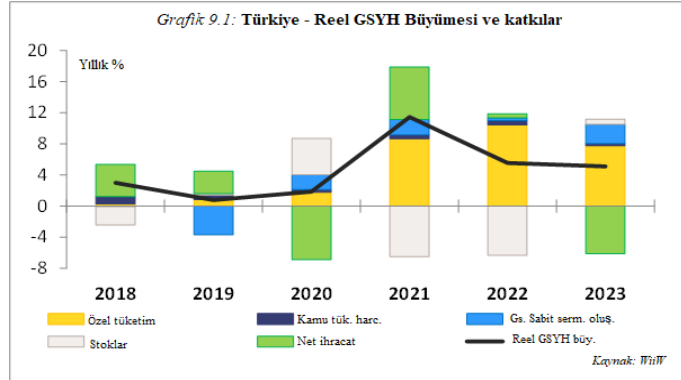
Ekonomik yönetim

2023'ün ortalarından itibaren daha geleneksel ve daha sıkı ekonomi politikalarına doğru memnuniyet verici bir geçiş olmuştur. Merkez Bankası, temel politika faiz oranını önemli ölçüde artırmış ve parasal aktarımı güçlendirmek ve politika faizini para politikasının temel aracı haline getirmek üzere önemli adımlar atmıştır. Düzeltici tedbirler, 2023 bütçe açığının kontrol altına alınmasına da yardımcı olmuştur ve gelir tarafındaki daha iyi performans ve düşük harcamalar nedeniyle 2024 merkezi yönetim bütçe açığının, hedefin önemli ölçüde altında olması muhtemeldir. Mayıs 2023 tarihli Ekonomik ve Mali Diyaloğun sonuçlarında belirtilen politika tavsiyelerinin uygulanması sınırlı düzeyde kalmıştır. Mayıs 2023 seçimlerinden sonra para ve maliye politikası sıkılaştırılmış ve yetkililer kur korumalı mevduat uygulamasından kademeli olarak çıkmak için adımlar atmıştır. Hükümet, enerji sektöründeki kamu iktisadi teşebbüslerine sübvansiyon sağlamaya devam

etmiş ve depremlerden etkilenen vatandaşları ve işletmeleri desteklemek için tedbirler almıştır. Politika taahhütlerinin aksine, çok sayıda vergi muafiyeti ve vergi indirimi uygulaması hâlâ yürürlüktedir. Yüzde 3'lük orta vadeli bütçe açığı hedefine ilişkin kamu taahhüdü bulunmakla birlikte, bir mali kuralın kabul edilmesi ve bu kuralın uygulanmasını izleyecek bağımsız bir organın kurulması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Makroekonomik istikrar

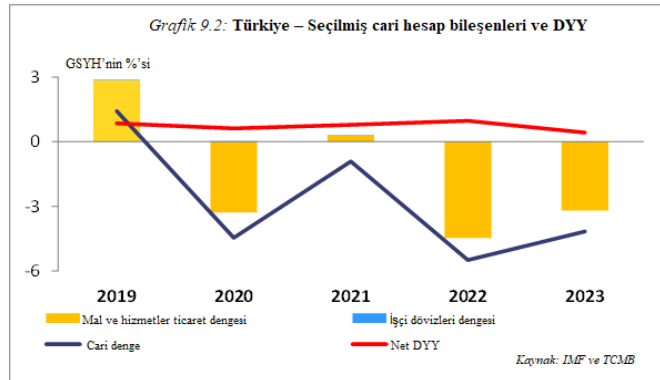
Türkiye'nin iç talebi dengelenmiş ancak ekonomik büyüme güçlü kalmaya devam etmiştir. İç talep 2023'ün ortalarından bu yana düşüş gösterse de, para ve maliye politikasındaki sıkılaşmaya rağmen ekonomik büyümeye katkısı 2024'ün başlarına kadar olumlu seyretmiştir. Reel GSYH 2023'te %5,1 oranında büyüyerek 2022'de kaydedilen %5,5'lik büyümenin altında kalmış ancak 5 yıllık ortalamaya (2018-2022) yakın bir seviyede gerçekleşmiştir. Ekonomik

büyüme 2024'ün ilk çeyreğinde yıllık bazda %5,3'e yükselmiş ancak hane halkı tüketimi ve yatırım faaliyetlerinin güçlü bir şekilde yavaşlamasıyla ikinci çeyrekte %2,5'e gerilemiştir. Öte yandan, net ihracatın ekonomik büyümeye katkısı 2024'ün başından itibaren pozitif dönmüştür. Türkiye, AB'ye yakınsamaya devam etmiş ve satın alma gücü standartlarına göre kişi başına düşen GSYH'si daha da artarak 2023'te tarihinin en yüksek seviyesi olan AB ortalamasının %73'üne ulaşmıştır.

Daha sıkı ekonomi politikaları dış dengesizliklerin azaltılmasına yardımcı olmuş ve sermaye girişleri kademeli olarak geri dönmüştür.

Cari işlemler açığı 2023'te GSYH'nin %4,1'ine gerilemiş; 2024'ün ilk yarısında daha da düşmüştür. Dış finansmana erişim, ekonomik stres dönemlerinde dahi kesintiye uğramamıştır. Türkiye'nin 5 yıllık kredi temerrüt takası primi farkı Mayıs 2023'ten bu yana düşmüş, 700 baz puanının üzerindeki değerlerden 2018 öncesi seviyeleri olan 280 civarına Eylül 2024'te geri dönmüştür. Devam eden ekonomi politikası normalleşmesinin etkisiyle portföy yatırımları ve diğer yatırım girişleri artarak döviz rezervlerinin yenilenmesini mümkün kılmış, net rezervler ise hâlâ düşük olmakla birlikte pozitive dönmüştür. Doğrudan yabancı yatırım (DYY) girişleri düşük kalmıştır (2023'te GSYH'nin %1'i). Dış borcun GSYH'ye oranı, Kovid-19 krizi sırasında ulaştığı %60 seviyesindeki zirve noktasından düşerek 2023'te %45 civarına gerilemiştir. Finans dışı şirketlerin net döviz pozisyonu açıkları 2024 başında artarken, kısa vadeli pozisyonları fazla vermeye devam etmiştir.

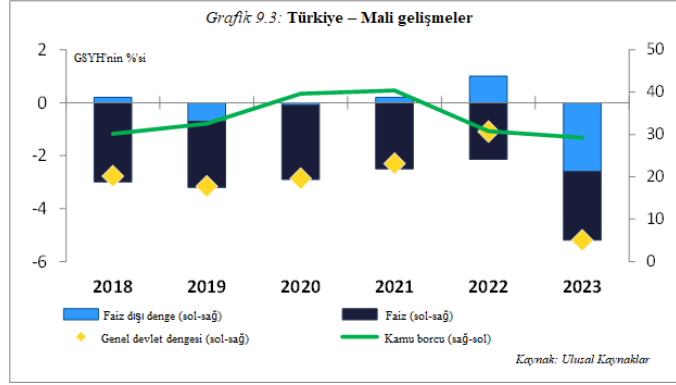

Doğrudan yabancı yatırım (DYY) girişleri düşük kalmıştır (2023'te GSYH'nin %1'i). Dış borcun GSYH'ye oranı, Kovid-19 krizi sırasında ulaştığı %60 seviyesindeki zirve noktasından düşerek 2023'te %45 civarına gerilemiştir. Finans dışı şirketlerin net döviz pozisyonu açıkları 2024 başında artarken, kısa vadeli pozisyonları fazla vermeye devam etmiştir.

Para politikasının kararlı bir şekilde uygulanması, enflasyonist baskıları ve enflasyonu düşürmüş ancak enflasyon çok yüksek seviyelerde kalmaya devam etmiştir. Merkez Bankası, Haziran 2023 ile Mart 2024 arasında temel politika faiz oranını kademeli olarak %8,5'ten %50'ye yükseltmiş ve iç talebi daha da baskılamak için sektörel kredi büyüme limitlerini kullanmıştır. Ayrıca, aşırı lira likiditesini sterilize etmek için adımlar atarken, son derece negatif reel faiz oranlarına sahip önceki politika rejimini sürdürmek için uygulamaya konulan bozucu etkiye sahip bir takım makro ihtiyati tedbirleri de gevşetmiştir. Aylık enflasyon yavaşlamış; yıllık enflasyon da Mayıs 2024'te %75,4 ile zirve yaptıktan sonra güçlü baz etkileri ve ılımlı talep nedeniyle Ağustos ayında sert bir düşüşle %52,0'ye gerilemiştir. Merkez Bankası, aylık temel enflasyon eğiliminde kalıcı bir düşüş kaydedilene ve enflasyon beklentileri öngörülen hedef aralığına yakınsanana kadar sıkı para politikası duruşunu sürdürme kararlılığının sinyalini vererek iletişimini güçlendirmiştir. Ayrıca, enflasyon görünümünde

kayda değer ve kalıcı bir bozulma olması halinde para politikası duruşunu daha da sıkılaştırmaya hazır olduğunu açıklamıştır. Lirayı desteklemeye yönelik döviz müdahalelerine son verilmesiyle 2023 ortalarında yaşanan büyük değer kaybının ardından, yeni politikalar döviz kuru oynaklığının dizginlenmesinde etkili olmuştur.

Konsolidasyon tedbirleri bir hayli yüksek bütçe açığını azaltmış ve kamu borçluluğunu ılımlı düzeyde tutmuştur. GSYH'nin %6,4'ü olması öngörülen 2023 merkezi yönetim bütçe açığı, 2023 yazında alınan düzeltici tedbirlerle GSYH'nin %5,2'si seviyesinde tutulmuştur. Bununla birlikte, deprem kaynaklı büyük maliyetler ve seçim öncesi harcamalar nedeniyle açık, bir önceki yıla göre çok daha yüksek olmuştur. 2024 merkezi yönetim bütçesi için GSYH'nin %6,4'ü oranında bir açık hedeflenmekte olup, bu açığın GSYH'nin yaklaşık %3'e kadarki kısmı deprem sonrası yeniden imar faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Bütçe büyük ölçüde önceki politikaların bir uzantısıdır ve mali planlama geçici tedbirlerle gölgelenmeye devam etmiştir. Yetkililer, dezenflasyonu desteklemek ve bütçe açığını daha da azaltmak amacıyla 2024 ortalarında yeni konsolidasyon tedbirleri açıklamıştır. Söz konusu tedbirler bazı harcama kesintileri içermekte ve vergi tabanını genişletmektedir. 2023'te kamu borç oranı, çok yüksek seviyedeki enflasyonun güçlü payda etkisi ve daha iyi bütçe açığı gerçekleşmesi sayesinde bir önceki yıla kıyasla hafif bir düşüşle GSYH'nin %29,3'üne gerilemiştir. Ancak, merkez bankasının net varlıklarının azalması nedeniyle 2022'de GSYH'nin %16,8'i düzeyinde olan net kamu borcu %20,9'a yükselmiştir. Orta vadeli bütçe çerçevesi sıkça değişikliğe uğramaktadır ve yeterince güvenilir ve bağlayıcı değildir.

bazı harcama kesintileri içermekte ve vergi tabanını genişletmektedir. 2023'te kamu borç oranı, çok yüksek seviyedeki enflasyonun güçlü payda etkisi ve daha iyi bütçe açığı gerçekleşmesi sayesinde bir önceki yıla kıyasla hafif bir düşüşle GSYH'nin %29,3'üne gerilemiştir. Ancak, merkez bankasının net varlıklarının azalması nedeniyle 2022'de GSYH'nin %16,8'i düzeyinde olan net kamu borcu %20,9'a yükselmiştir. Orta vadeli bütçe çerçevesi sıkça değişikliğe uğramaktadır ve yeterince güvenilir ve bağlayıcı değildir.

Makroekonomik politika bileşimi enflasyonu düşürmeye odaklanmıştır. Para politikası önemli ölçüde sıkılaştırılarak makroekonomik istikrar desteklenmiştir. Ayrıca makro ihtiyati çerçeve basitleştirilerek finansal piyasalar normalleştirilmiş ve merkez bankasının enflasyonu düşürme çabalarına yardımcı olunmuştur. Mali hedeflerde beklentinin üzerinde performans kaydedilmiş ve yetkililer, enflasyonist baskıları azaltmaya yönelik temel politika hedefi doğrultusunda yüksek bütçe açığını kontrol altına almak için adımlar atmıştır.

Ürün piyasalarının işleyişi

İş ortamı

Yetkililer, iş ortamını iyileştirmek için bazı adımlar atmış olsalar da şeffaflık ve öngörülebilirlik ile yüksek düzeydeki kayıt dışı ekonomi endişe kaynağı olmaya devam etmiştir. Ekonomi politikasının normalleştirilmesi ve basitleştirilmesi, iş ortamının iyileştirilmesinde önemli bir faktör olmuştur. Ayrıca, yetkililer, özel sektör ve finans kuruluşları arasındaki paydaş istişareleri artmıştır. Mart 2024'te Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK), 2024 ve 2025 yılları için iş ve yatırım ortamına ilişkin yeni bir eylem planı kabul etmiştir. Plan, kamu yönetimi, devlet yardımları ve yatırımlar, işgücü piyasası, iklim ve enerji, finans ve vergilendirme, sanayi, ticaret, lojistik ve telekomünikasyon alanlarındaki geniş bir eylem yelpazesini kapsamaktadır. Hükümet ayrıca, Türkiye'nin küresel DYY'lerdeki payını (2023'te %0,8 seviyesinden) %1,5'e çıkarma hedefini koruyarak 2024-2028 için yeni bir DYY stratejisi kabul etmiştir. Paydaşlarla istişare, plana kesişen bir konu olarak eklenmiş olsa da, Türkiye yeni mevzuatın hazırlanmasında ticari kuruluşlar ve sosyal paydaşlarla sistematik bir istişare mekanizmasından yoksundur. Alternatif uyumsuzluk çözüm mekanizmaları teşvik edilmiş olsa da ticaret alanındaki yargı süreçleri yavaştır ve ticaret mahkemelerindeki dava yükü yüksek seyretmektedir. Fikri mülkiyet hakkı uygulaması çok zayıf kalmaktadır. Kayıt dışı ekonominin ekonomideki payı son beş yılda düşse de hâlâ yapısal olarak yüksektir ve OECD ve AB ortalamalarının bir hayli üzerindedir. Hükümet, kayıt dışı ekonomiyle mücadele eylem planını (2023-2025) uygulamaya devam etmiştir ancak performans göstergelerinin

olmaması uygulamadaki ilerlemenin izlenmesini engellemektedir.

Devletin ürün piyasaları üzerindeki etkisi

Fiyat belirlemeye yönelik müdahaleler azalmış ancak devlet yardımlarının şeffaflığı ve kontrolü zayıf kalmıştır. Kira artışlarına uygulanan %25'lik üst sınır Temmuz 2024'te kaldırılmıştır. Yüksek enerji fiyatlarının etkisini kontrol altına alma çabalarının bir parçası olarak, Haziran 2023 ve Mayıs 2024 arasında ayda 25 metreküp doğal gaz hanelere ücretsiz olarak temin edilmiştir. Düzenleyici makamlar, haksız fiyatlandırma ve stokçuluk iddialarını araştırmak üzere kapsamlı fiyat denetimlerine devam etmiştir. Para cezaları Mayıs 2024'te kayda değer miktarda artırılmıştır. Uygulama mevzuatının ve işlevsel bir kurumsal çerçevenin bulunmaması nedeniyle Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun uygulanamamaktadır. Türkiye henüz resmî olarak kapsamlı bir Devlet destekleri envanteri oluşturmamış veya tüm Devlet destekleri mekanizmalarını AB müktesebatıyla uyumlu hâle getirmeye yönelik bir eylem planını uygulamaya koymamıştır.

Özelleştirme ve yeniden yapılanma

Özelleştirmenin kapsamı sınırlı kalmıştır. Bunun nedeni kısmen, Türkiye'nin kamu iktisadi teşebbüslerinin birçoğunu zaten özelleştirmiş olmasıdır. Türkiye Varlık Fonu (TVF), finans (kamu bankaları, Borsa İstanbul ve konsolide kamu sigorta şirketleri dâhil), telekomünikasyon, petrokimya, gayrimenkul, madencilik, tarım ve ulaştırma sektörlerindeki 31 şirketi kapsayan varlık portföyüne sahiptir. TVF, Şubat 2024'te 500 milyon avroluk bir Eurobond ihracını başarıyla gerçekleştirmiş ve Mart 2024'te ilk uluslararası İslami finans işlemini tamamlamıştır.

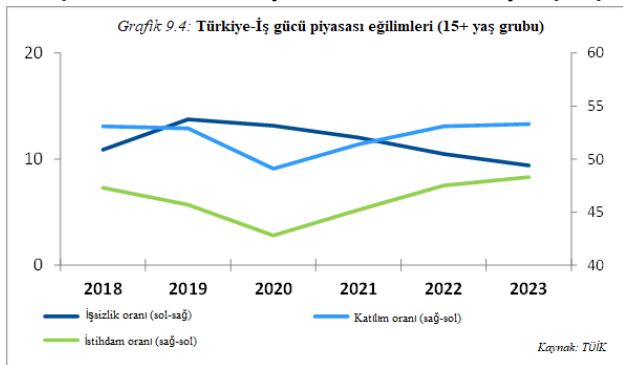
Finans piyasalarının işleyişi

Bankacılık sektörü, hâlâ önemli zorluklarla karşı karşıya olsa da, değişen politika ortamına nispeten sorunsuz bir şekilde uyum sağlamıştır. Merkez Bankası, 2023 yılının ortalarından bu yana tüketici kredilerini baskılamak ve ihracat, yatırım ve küçük ve orta büyüklükteki işletmelere (KOBİ'ler) yönelik kredileri desteklemek amacıyla yeni seçici sıkılaştırma tedbirlerini uygulamaya koymuştur. Bu önlemlerin ve politika faizindeki önemli artışın bir sonucu olarak, reel krediler azalmıştır. Türk bankalarının kredi portföyünün niteliği tatmin edici olmaya devam etmiştir. Takipteki kredilerin oranı 2023'te %1,5'e düşmüş ve Temmuz 2024'e kadar düşük kalmıştır (ancak bu oran küresel salgın sırasında uygulamaya konulan yeniden yapılandırma önlemlerinden etkilenmeye devam etmiştir). Kamu bankalarının sermayeleri özel bankalara kıyasla daha düşük kalsa da, ticari bankalardaki istikrar ve iyi sermaye yapısı devam etmiştir. Ancak, net faiz marjları ile hem aktif hem de özkaynak getirileri, fiyansal baskılama önlemlerinden etkilenerek düşmüştür. Yetkililer, kur korumalı mevduat üzerindeki zorunlu karşılıkları artırmış ve bunların getirilerini düşürmüştür. Sonuç olarak, toplam mevduat içindeki payları Ağustos 2023'teki %26'lık zirve seviyesinden Ağustos 2024 sonunda %9'a yakın bir seviyeye gerilemiştir. Çok yüksek enflasyon reel aktif büyümesini baskılamış ve bankacılık sektörünün toplam aktiflerinin GSYH'ye oranı 2022'de %96'dan 2023'te %89'a gerilemiştir. Yabancı sermayeli bankaların toplam bankacılık sektörü varlıkları içindeki payı büyük ölçüde değişmemiş ve %25'te kalmıştır.

İş gücü piyasasının işleyişi

İstihdam artmıştır ancak işgücü piyasası hâlâ yapısal zorluklarla karşı karşıyadır. Türkiye'nin işgücü piyasası 2023'te güçlü kalmaya devam etmiş ve 2024'ün ilk yarısında daha da iyileşmiştir.

Geçtiğimiz yıl istihdam oranı %48,3'e yükselirken, işsizlik oranı %9,4'e gerilemiştir. Kadınlarda işsizlik oranı %12,6'ya düşmüştür. Ancak, atıl iş gücü oranı 2023'te %22,8'e yükselmiştir (kadınlar için %31). Genel olarak güçlü ekonomik büyümeye rağmen, erkek ve kadın istihdam oranları arasında hâlâ önemli bir fark vardır (erkekler için %65,7'ye karşılık kadınlar için %31,3). Belirli mesleklerdeki bariyerler, geleneksel cinsiyet rolleri, sınırlı çocuk bakım olanakları ve beceri eksikliği kadınların işgücüne katılımını kısıtlamaya devam etmektedir. Son yıllardaki düşüş eğilimine rağmen,

hem genç işsizlik oranı hem de ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin payı artarak 2022 ve 2023'te sırasıyla %17,4 ve %22,5 ile yüksek seviyelerde kalmıştır. Bölgesel iş gücü piyasası farklılıkları daha da azalarak en düşük seviyelerinden birine ulaşmıştır; 2023'te farklı bölgelerdeki işsizlik oranları %4,9 ile %17,2 arasında değişmektedir. 2023'teki iki büyük artışın ardından, net asgari ücret 2024'ün başında %49,1 oranında tekrar artırılmıştır. Ancak yetkililer, enflasyon ataletini azaltmaya yardımcı olacak yıllık asgari ücret ayarlamalarına geri dönmüştür.

2.3.2. Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesi

Eğitim ve inovasyon

Beşeri sermayenin iyileştirilmesine yönelik çabalar devam etse de beceri uyumsuzluğu hâlâ temel bir endişe kaynağıdır. Genel devlet eğitim harcamaları 2022'ye kıyasla %0,4 artmış ve 2023'te GSYH'nin %2,9'u olarak gerçekleşmiştir. İlk ve orta öğretime yapılan harcamaların payı OECD ortalamalarının altında kalmıştır ve OECD'nin Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) 2022'de Türkiye, değerlendirilen her üç konuda da (matematik, okuduğunu anlama ve fen) OECD ortalamasının altında kalmıştır. 2022-2023 eğitim-öğretim yılında, net kayıt oranları eğitim sisteminin tüm aşamalarında artmış ancak ilköğretim ve okul öncesi eğitimde çok az bir artış kaydedilmiştir. Okula kayıt oranlarındaki sürekli iyileşmeye rağmen, Türkiye'deki beceri uyumsuzluklarının ele alınması, ekonominin rekabet gücünün artırılması konusunda kilit bir zorluk olmaya devam etmektedir. Türkiye Dünya Ekonomik Forumu tarafından açıklanan Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi'nde eğitime katılım düzeyi açısından zayıf performans göstermeye devam etmiş ve 2023'te 146 ülke arasında 129. sırada yer almıştır. Kariyer rehberliği ve mesleki eğitimi teşvik etmeye yönelik faaliyetler de dâhil olmak üzere, Ulusal Genç İstihdam Stratejisi ve Eylem Planının (2021-2023) uygulanması tamamlanmıştır. İşgücü piyasasına katılımında, ikili eğitimdeki mesleki eğitim ve öğretim (MEÖ) öğrencileri başta olmak üzere, MEÖ eğitimi almış öğrenciler geleneksel yükseköğretim düzeyinde eğitim almış öğrencilere kıyasla daha iyi durumdadır. Ortaöğretim, teknik ve mesleki okullar ile mesleki eğitim merkezlerinde müfredat güncellenmektedir. Mesleki ve teknik ortaöğretimdeki öğrencilerin payı 2023'te 1,9 puan azalarak %26,1'e düşmüştür. 2013-2021 yılları arasında %0,8'den %1,4'e kademeli olarak yükselen Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı, 2022'de ilk kez %1,3'e gerilemiştir; AB ortalaması ile arasındaki fark %2,2'yle yüksek düzeyde kalmıştır. Yetişkinlerin neredeyse %40'ı bilgisayar deneyimi olmadığını bildirmiştir.

Fiziki sermaye ve altyapı kalitesi

Dijitalleşme ve yeşil ekonomiye yönelik atılan daha fazla adımla birlikte yatırım faaliyetleri önemli ölçüde artmıştır. 2023'te toplam yatırım, 2022 seviyesine göre 2,7 puan artışla GSYH'nin %31,9'unu oluşturmuştur. İnşaatın toplam yatırımlar içindeki payı, büyük ölçüde Şubat 2023 depremleri sonrasındaki yeniden imar çalışmaları nedeniyle 2023'te %42,8'e yükselmiştir. Türkiye bölgesel bir enerji merkezi olma konusundaki iddialı hedefini korumakta ve bu nedenle sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ithalatını ve doğal gaz depolama kapasitesini arttırmak için büyük yatırımlar yapmaktadır. Yenilenebilir enerjinin payı artmaya devam ederek 2023'te kurulu gücün %56'sına ve enerji üretiminin %42'sine ulaşmıştır. Ayrıca, Yenilenebilir Enerji Kaynakları Destekleme Mekanizması (YEKDEM) güncellenerek, 2030 sonuna kadar faaliyete geçecek olan enerji santrallerinin, çoğunlukla Türk lirasındaki değer kaybını telafi etmek üzere, güncellenmiş tarife garantilerinden yararlanmasına olanak sağlanmıştır. BİT sektörünün GSYH içindeki payı 2023'te %2,5 ile düşük kalırken, Türkiye e-devlet hizmetlerinin kapsamını genişleterek, e-ticaret piyasalarını düzenleyerek ve izleyerek ve KOBİ'lerin dijitalleşmesini destekleyerek dijitalleşme sürecini hızlandırma çabalarını sürdürmektedir. Türkiye, e-Devlet olgunluğunda %81'lik toplam puanıyla 35 ülke arasında 10. sırada yer almaktadır ve bu oran AB ortalamasının (%70) üzerindedir. İşletmelerdeki dijitalleşme çabaları devam etmiştir; 2023'te şirketlerin %96'sının internet erişimi bulunmaktadır.

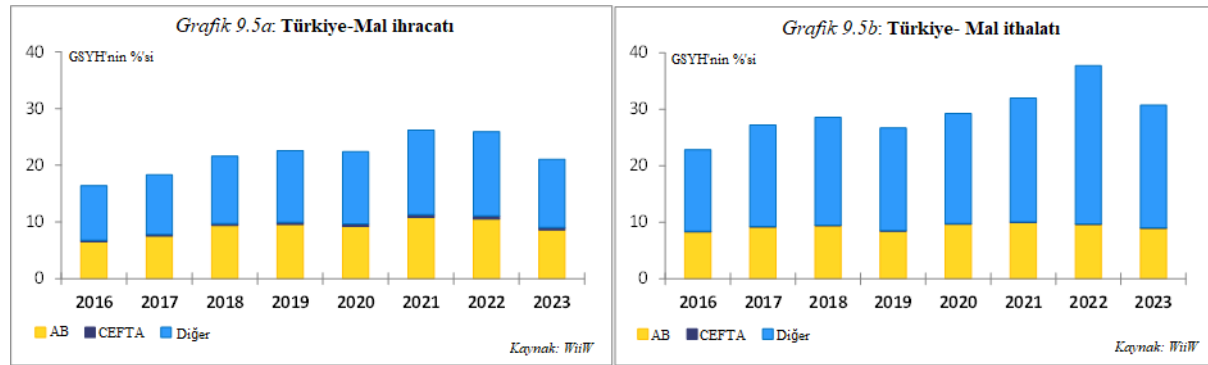
Sektör ve işletme yapısı

Ekonomi, gelişmiş bir hizmet sektörü ve güçlü imalat ve tarım sektörleri ile çeşitlilik göstermektedir. Hizmetler sektörü Covid-19'dan sonra toparlanmış ve GSYH içindeki payı 2022'ye göre 2,4 puan artarak 2023'te %54,1'e yükselmiştir. Sanayi sektörünün payı 2023'te GSYH'nin %22,9'una düşmüştür. Deprem sonrası iyileştirme çalışmalarının da etkisiyle inşaat sektörü ekonomik

ağırlığını artırmış ve GSYH içindeki payı 2022'de %4,9'dan 2023'te %5,5'e yükselmiştir. Ancak sektör, 2019 öncesindeki çok yüksek seviyelerinin bir hayli altında kalmıştır. Tarım sektörünün payı 2023'te hafif bir düşüşle %6,2'ye gerilemiş ve orta vadeli ortalaması dikkate alındığında büyük ölçüde değişmemiştir. Ekonominin bel kemiği olan KOBİ'ler 2022'de istihdamın %70,6'sını oluştururken, toplam katma değer yalnızca %36,4'ünü oluşturmaktadır. İmalat sektöründeki KOBİ'lerin yaklaşık %56'sı düşük teknolojlili sektörlerde faaliyet göstermektedir. Türkiye, KOBİ'leri hedef alan çeşitli ekonomik destek programlarını uygulamaya devam etmiştir. KOBİ'lere sağlanan toplam kredilerin payı önceki 5 yılda %24 iken 2023'te yaklaşık %28'e yükselmiştir ancak uzun vadeli finansmana erişim ve maliyeti bir sorun olmaya devam etmiştir.

AB ile ekonomik bütünleşme ve fiyat rekabet gücü

AB ile ekonomik entegrasyon 2022'deki güçlü düşüştür sonra toparlanmış olup, yüksek düzeydedir. AB Türkiye'nin en büyük ticaret ortağıyken, Türkiye AB'nin en büyük beşinci ticaret ortağıdır ve AB'nin dünya ile yaptığı toplam mal ticaretinin 2022'de %3,3'ünü temsil ederken, 2023'te %4,1'ini temsil etmiştir. AB'nin Türkiye'nin mal ihracatındaki payı 2022'de %40,5 iken 2023'te hafif bir artışla %40,8'e yükselmiştir (2018'den bu yana yaşanan düşüş eğilimi durmuştur). Türkiye'nin AB menşeli ithalatının payı 2022'de %25,6'dan 2023'te %29,3'e yükselerek önemli bir artış göstermiş olsa da uzun vadeli ortalamasının altında kalmıştır. Rusya'ya yapılan mal ihracatının payı 2023'te %4,3 ile tarihi bir zirveye ulaşmasına rağmen oldukça küçük kalmış ve 2024'ün ilk 7 ayında neredeyse dörtte bir oranında azalmıştır. Rusya'dan yapılan mal ithalatının nominal değeri de hem 2023'te hem de 2024'ün başlarında, büyük ölçüde uluslararası enerji fiyatlarındaki düşüşün etkisiyle azalmıştır.

AB'nin Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırım girişlerindeki payı 2023'te %53 ile uzun vadeli ortalamasının biraz altında kalırken, AB'nin toplam DYY stokundaki payı yaklaşık %62 olmuştur. Ticari açıklık, mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı deflatörlerinin belirgin şekilde düşmesi nedeniyle 2023'te %66'ya gerilemiştir. Ağustos 2024 itibarıyla, tüketici fiyat endeksine dayalı reel döviz kuru Temmuz 2023'ten bu yana %28 oranında değer kazanmıştır. Türkiye, AB ile ticaretin önündeki engellerden bazılarını kaldırmak üzere adımlar atarak 2021 başında 26 olan engel sayısını 2024'te 15'e düşürmüştür.

2.4. KAMU ALIMLARI, İSTATİSTİK, MALİ KONTROL

Fasıl 5: Kamu Alımları

AB kuralları, tüm Üye Devletlerde kamu sektörünün mal ve hizmet alımlarının ayrımcılık yapılmaksızın ve eşit muamele temelinde AB şirketlerinin tamamına açık ve şeffaf olmasını temin eder.

Kurumsal yapılanma ve mevzuat uyumu

Yasal çerçeveyle ilgili olarak, Türkiye'nin ulusal kamu alımları mevzuatı AB müktesebatı ile kısmen uyumludur ve raporlama döneminde daha fazla ilerleme kaydedilmemiştir. Mevzuat, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın ilkelerini geniş ölçüde yansıtmaktadır ancak **ayrımcı uygulamalar** içermektedir. Bu kapsamda, mallar yurt içinde üretilmiyorsa ihale makamlarının telafi edici önlem talep etmesine imkân veren zorunlu yerli fiyat avantajı ve offset uygulamaları AB müktesebatıyla uyumsuzdur. AB müktesebatıyla uyumlu olmayan istisnaların sayısının giderek artması,

2014 AB Kamu Alımları Direktifleriyle kısmen uyumlu olan kamu alımları kurallarının kapsamını daraltmaktadır. Ayrıca, sektöre özgü birçok kanun şeffaflığı kısıtlamaktadır.

Türkiye’de kamu-özel ortaklığı faaliyetlerinin koordinasyonunu, gözetimini ve izlenmesini kapsayan tek bir çerçeve hâlâ bulunmamaktadır.

Türkiye'nin 12. Kalkınma Planı (2024-2028) ve Orta Vadeli Ekonomik Programı (2024-2026), yerli üretimi artırmak ve dış ticaret açığını azaltmak için kamu alım araçlarını kullanmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, katma değeri yüksek yerli ürünlere yönelik kamu alımları garantilerinin sağlanması planlanmakta olup yerli fiyat avantajı ve offset uygulamaları sürdürülecektir. 2023'te, uluslararası ihalelerde yerli fiyat avantajı uygulaması, sayı olarak %40, değer olarak %48 oranında devam etmiştir.

Adayların eğitim durumlarına ve sektördeki deneyimlerine bakılmaksızın, Cumhurbaşkanı'nın başkanı ve üyeleri doğrudan atama yetkisine sahip olması sebebiyle, Kamu İhale Kurumu bünyesindeki Kamu İhale Kurulunun işlevsel bağımsızlığının zedelenmesi potansiyeli bulunmaktadır ve bunun güvence altına alınması için **kurumsal çerçevenin** daha fazla güçlendirilmesi gerekmektedir.

Uygulama ve yürütme kapasitesi

Türkiye'nin kamu alımları piyasasının büyüklüğü, özellikle yüksek enflasyon ve depremle ilgili harcamalar sebebiyle, 2022'de GSYH'nin %4,8'inden 2023'te %6,1'ine yükselerek son yıllarda artış kaydetmiştir.

Kamu İhale Kurulunun uygulama kapasitesi, 316 personel ile istikrarlı kalmaya devam etmektedir. **İhale kararlarının izlenmesi ve uygulanması** tatmin edici düzeydedir. İhale makamlarının, kamu alımı süreçlerini yönetme kapasitesi gelişmeye devam etmiştir. Dürüstlük ve çıkar çatışması kuralları da dâhil olmak üzere, yolsuzluk ve hileli uygulamaların tespit edilip haklarında işlem yapılmasını sağlayan mekanizmalar bulunmaktadır.

Bununla birlikte, 2023'te, ihalelerin değeri ve sayısı bakımından toplam ihalelerin sırasıyla %30 ve %43'üne tekabül eden pazarlık usulünün aşırı bir şekilde kullanılmasına devam edilmiştir. Bu uygulamanın yaygın olarak kullanılması, kamu ihalelerinde siyasi etki olduğu yönünde iddialara yol açmaktadır. Alım sürecinde dürüstlüğe ilişkin olası sorunları saptayan bir risk göstergesi sisteminin geliştirilmesi gerekmektedir.

Şikâyetlerin etkili şekilde incelenmesi sistemi

Hukuk yollarına başvurma hakkı Anayasa'da güvence altına alınmaktadır ve Kamu İhale Kanunu, şikâyetlerin ele alınması bakımından kurumsal bir çerçeve ve mekanizma oluşturmaktadır. Ancak, sistemin Şikâyetlerin İncelenmesi Direktifi ile daha fazla uyumlaştırılması gerekmektedir. Bu amaçla, Kamu İhale Kurumundan ayrı olarak, tamamen bağımsız bir Kamu Alımları İnceleme Kurulu oluşturulması ve Kurul üyelerinin bağımsızlığının sağlanması hâlâ önceliklidir.

Kamu İhale Kuruluna, 2023'te 1.626 şikâyet başvurusu gelmiş olup, bu sayı toplam ihalelerin %2.2'sine tekabül etmektedir. 2022'de, toplam ihalelerin %2,08'ine denk gelen 1.773 şikâyet başvurusuyla kıyaslandığında, sayısal olarak bir düşüş ancak oransal olarak artış olmuştur. Atanma politikası ve Kurulun KİK'in bir parçası olması endişe unsuru olmaya devam etmiştir.

Fasıl 18: İstatistik

Avrupa istatistikleri, mesleki bağımsızlık, tarafsızlık, güvenilirlik, erişilebilirlik ve istatistiki gizlilik gibi, Avrupa İstatistikleri Tüzüğünde belirtilen ilkeler ve kalite kriterleri doğrultusunda geliştirilmekte, üretilmekte ve yayılmaktadır. İstatistiki bilginin yöntemi, üretimi ve yayımlanması konularına ilişkin ortak kurallar bulunmakta olup bu kurallar, istatistik alanındaki AB müktesebatını oluşturan sektörel mevzuatta daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

İstatistiki altyapı konusunda, Türkiye'nin istatistik mevzuatı, Avrupa standartlarına ve Avrupa İstatistikleri Uygulama Esaslarına dayanmaktadır. TÜİK'in ve önemli makroekonomik istatistiklerin güvenilirliğine yönelik endişeler devam etmektedir. Kurumda, TÜİK başkanının atanmasına ilişkin profesyonel kriterler de dâhil olmak üzere şeffaf atama ve ihraç prosedürleri hâlâ mevcut değildir.

Türkiye, kamu kuruluşlarının idari kayıtlarının kullanımını daha fazla iyileştirmiş ve TÜİK ile diğer veri sağlayıcılar arasındaki işbirliğini güçlendirmiştir.

Kayıtlar ve sınıflandırmalara ilişkin olarak, istatistik ofisindeki kayıtlar düzenli olarak güncellenmektedir. Ana sınıflandırmalar AB müktesebatıyla uyumludur.

Makroekonomik istatistikler konusunda, Türkiye, zamanlılık ve verilerin sağlanması bakımından ulusal ve bölgesel hesapların uyum düzeyini iyileştirmiştir ancak hâlâ veri boşlukları mevcuttur. Gayri Safi Millî Gelir (GSMG) hesaplamaları, ESA 2010 ile henüz tam uyumlu değildir ve GSMG envanteri, Eurostat'ın en son GSMG Envanter Rehberi'yle tam olarak uyumlu hâle getirilmemiştir. Mart 2023'te bir Mutabakat Zaptının imzalanmasının ardından, TÜİK için aşırı açık prosedüründe, TÜİK'in veri erişilebilirliği ve zamanlama konularında iyileştirmeler yapılmıştır. Ancak, aşırı açık prosedürü bildirimlerinin kapsam ve kalitesi ile kamu maliyesi istatistiklerinin raporlanması konusunda daha fazla ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir. Türkiye, finans dışı sektör hesaplarında ilerleme kaydetmiştir ve 2009-2022 dönemine ait veriyi Eurostat'a iletmıştır. Zamanlamayla ilgili sorunlar olmasına rağmen Türkiye, uluslararası mal ticareti alanında iyi kalitede istatistik üretmektedir. Uluslararası hizmet ticareti istatistikleri alanında iyileştirmeye ihtiyaç bulunmaktadır. Çeyreklik bazda ödemeler dengesi ve uluslararası yatırım pozisyonu raporlanmaya devam edilmiştir. Eurostat, uyumlaştırılmış tüketici fiyat endeksine ait aylık verileri Türkiye'den almakta ve dağıtmaktadır.

İş istatistikleri konusunda TÜİK, iş kayıtları istatistiklerini Avrupa İş İstatistikleri Tüzüğü'nün gereklilikleriyle uyumlaştırılması bakımından iyi düzeyde ilerleme kaydetmiştir. Kısa dönemli iş istatistiklerine ilişkin yeni gerekliliklerle tam uyuma yönelik çabalara devam etmesi gerekmektedir. Demir yolu ve deniz yolu taşımacılığı ile bölgesel taşımacılık istatistiklerinin yanı sıra araştırma ve geliştirme istatistiklerinde yüksek bir uyum düzeyine ulaşılmış olup hava taşımacılığı ve karayolu yük taşımacılığı kapsamındaki çalışmalar devam etmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına ilişkin yıllık anketler, AB standartlarını büyük ölçüde karşılamaktadır. Türkiye, yabancı kontrollü girişim istatistiklerini henüz Eurostat'a iletmemiştir.

Sosyal istatistikler, AB standartları ile büyük ölçüde uyumludur. TÜİK, aylık işsizlik verilerinin düzenliliği ve zamanlamasını iyileştirmiştir. Sosyal koruma istatistikleri alanında kapsamlı bir revizyon yapılarak detaylı idari kayıt verileri elde edilmiş, ek bilgi kaynaklarına erişim sağlanmış ve metodolojik iyileştirmeler yapılmıştır. Türkiye, iç göç ve dış göç istatistiklerini de üretmektedir ancak iltica ve yönetilen göç istatistikleri henüz AB gerekliliklerine uygun olarak toplanmamıştır.

Tarım istatistikleri konusunda, tarım sayımına yönelik hazırlıklar başlatılmıştır. Türkiye, Tarım istatistiklerinin geliştirilmesine yönelik strateji belgesini (2024-2028) kabul edecektir. İdari kayıtların kalitesinin iyileştirilmesi amacıyla yasal çerçevede değişiklikler yapılmıştır. Tarım ürünlerinin ve en kritik hayvansal ürünlerin büyük bir kısmı ile süt ve süt ürünlerine ilişkin istatistikler mevcut olup Eurostat'a gönderilmiştir. Hububat ve yağlı tohum ürün hesapları da Eurostat'a iletilmektedir. Tarımsal ekonomik hesaplar, AB müktesebatı ile hâlâ tam olarak uyumlu değildir. Aylık ve yıllık **enerji istatistikleri** ve enerji fiyatı verileri düzenli olarak gönderilmektedir. TÜİK, 2022 referans yılı için hanelerde enerji tüketimine ilişkin ilk anketinin sonuçlarını yayımlamıştır. Türkiye, **çevre istatistiklerinin** çoğunu üretmektedir. Su kaynakları, su çıkarma ve atıkların geri dönüştürülmesi istatistikleri konusunda daha fazla ilerlemeye hâlâ ihtiyaç bulunmaktadır. Fiziksel enerji akışı hesapları, ilk kez 2017-2021 referans yılları için yayımlanmıştır.

Fasıl 32: Mali Kontrol

AB, gelir ve harcamaların sağlam mali yönetimini geliştirmek, yönetsel hesap verebilirliği ve kamu fonlarının dış denetimini artırmak amacıyla ulusal yönetim sistemlerinin reformunu teşvik etmektedir. Mali kontrol kuralları, AB fonlarının yönetiminde dolandırıcılığa karşı AB'nin mali çıkarlarını ve sahteciliğe karşı da avroyu daha fazla korumaktadır.

Kamu İç Mali Kontrolü

Stratejik çerçeve kısmen mevcuttur. Kamu İç Mali Kontrol Politika belgesi 2013'ten bu yana güncellenmemektedir. Türkiye'nin hâlâ kapsayıcı bir kamu yönetimi reformu ve kamu mali yönetimi stratejik çerçevesi bulunmamaktadır. Kamu mali yönetim çerçevesinin ve politika belgelerinde yer alan

tedbirlerin güvenilirliği, çeşitli planlama belgelerindeki ve stratejilerdeki tutarsızlıklar ve düzenli izleme ve raporlama konusunda koordinasyon eksikliği nedeniyle sekteye uğramaktadır.

Türkiye, **yönetmelik hesap verebilirlik** ve yetki devri unsurlarını sonuç odaklı bir performans yönetim sistemi ile birleştiren tek tip bir idari yönetim yapısına sahiptir. Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol (KMYK) Kanunu, tüm kamu kurumları için geçerlidir ve mali kontrol unsurlarını tanımlamaktadır. Mevzuatın, raporlama yapıları dâhil olmak üzere yönetmelik hesap verebilirliğin, karar alma yetkisinin devredilmesinin ve iç kontrolün işleyişinin uyumlaştırılması için daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir.

KMYK Kanunu, büyük oranda uluslararası standartlarla uyumlu **iç kontrol** alanını düzenlemektedir. Ancak kapasite ve sahiplenme sorunları iç kontrol sistemlerinin uygulanmasını engellemeye devam etmektedir. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Nisan 2024'te İç Kontrol Sistemi İzleme ve Değerlendirme Rehberi ile Kamu Kurumsal Risk Yönetimi Rehberini hazırlamıştır. Bununla birlikte, usulsüzlük vakalarının izlenmesi ve raporlamasının yanı sıra risk yönetimi uygulamalarının daha fazla iyileştirilmesi gerekmektedir. Yerel idarelerin ve kamu iktisadi teşebbüslerinin Türkiye'nin tek hazine hesabı kapsamına alınması endişelere yol açmaktadır.

KMYK Kanunu, **iç denetim** uygulamalarını uluslararası standartlara uygun olarak düzenlemektedir. Ancak iç denetimin amacı, yetkisi ve sorumluluğu, Bakanlıklarda iç denetim birimlerinin bulunmasına yönelik yasal bir zorunluluk olmaması nedeniyle sekteye uğramaktadır. Ayrıca iç denetim birimi amirlerinin statüsünün yasal hâle gelmesi, iç denetçi sayısının artırılması ve ilgili kılavuzların güncellenmesi gerekmektedir. İç denetim tavsiyelerinin uygulanmasında sistematik bir izleme mekanizması bulunmamaktadır. Mevzuatta ve uygulamada iç denetim ve teftiş kuruluşları arasında muğlaklık olması, iç denetim fonksiyonunun etkililiğine zarar vermektedir.

İç Denetim Koordinasyon Kurulu, iç denetim alanında merkezi uyumlaştırma birimidir. Kurulun bağımsızlığını sağlamak ve görevini yerine getirebilmesini teminen kapasitesini, organizasyon yapısını ve kaynaklarını güçlendirmek için daha fazla adım atılmalıdır.

Dış denetim

Anayasal ve yasal çerçeve Sayıştayın bağımsızlığını teminat altına almaktadır. Hâlihazırda Cumhurbaşkanı'nın başkanlık ettiği ve Sayıştayın doğrudan denetimine tam olarak tabi olmayan Türkiye Varlık Fonunun (TVF) mali disiplinine, şeffaflığına ve hesap verebilirliğine ilişkin endişeler mevcuttur. TVF, bağımsız bir denetim firması ve Cumhurbaşkanı tarafından atanan denetçiler tarafından denetlenmektedir. TVF portföyünde bulunan şirketlerin tamamı Sayıştay tarafından denetlenmemektedir. TVF işlemleriyle ilgili denetim raporları kamuoyu ile paylaşılmamaktadır. Afet sonrası toparlanma çalışmaları için tahsis edilen fonları yönetmek üzere 2023'te oluşturulan Afet Yeniden İmar Fonu, henüz faal değildir ve genel bütçe ve Sayıştay denetimi kapsamına alınmamıştır.

Sayıştay Kanunu, Uluslararası Yüksek Denetim Kurumları Örgütü standartlarıyla uyumludur. Kanun, Sayıştaya oldukça geniş kapsamlı bir denetim yetkisi sağlamak ve sorumluluklarını yerine getirmede tam takdir yetkisi vermektedir. Sayıştay, genel uygunluk bildirimini yanı sıra, Meclise yılda dört denetim raporu sunmaktadır. Ancak Sayıştay raporları, Meclis tarafından yalnızca bütçe görüşmeleri esnasında değerlendirilmektedir.

Denetim çalışmalarının etkisine ilişkin olarak, Sayıştay raporları, Kamu İktisadi Teşebbüslerine ilişkin raporlar hariç olmak üzere her yıl elektronik ortamda yayımlanmaktadır. Sayıştay denetim bulgularına, tavsiyelerine ve kamu kurumlarının performansına ilişkin meclis incelemelerinin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Sayıştay tavsiyelerinin denetlenen kuruluşlar tarafından sistematik ve hızlı bir şekilde uygulanması ve takip mekanizmasının kurulması gerekmektedir. Bütçe ve denetim konularının ayrı ayrı tartışılmasına ihtiyaç vardır.

AB'nin mali çıkarlarının korunması

AB müktesebatına uyum iyi bir düzeye ulaşmış olmakla birlikte Türkiye'nin, mevzuatını, ceza hukuku yoluyla AB'nin mali çıkarlarını etkileyen dolandırıcılık suçu ile mücadeleye ilişkin AB Direktifi ile tam uyumlu hâle getirmesi gerekmektedir. Devlet Denetleme Kurulu, **dolandırıcılıkla mücadele koordinasyon birimi** (AFCOS) olarak belirlenmiştir. Ulusal bir dolandırıcılıkla mücadele stratejisi

bulunmamaktadır. Türkiye, geçtiğimiz yıl çevrim içi usulsüzlük yönetim sistemi üzerinden Komisyona 139 vaka bildirmiştir. Türkiye, **Avrupa Dolandırıcılıkla Mücadele Ofisi** ile iyi işbirliği içerisinde ve Türkiye'nin, soruşturmaların ve usulsüzlüklerin raporlanmasının koordinasyonuna ilişkin performansını geliştirmeye devam etmesi gerekmektedir.

Avronun sahteciliğe karşı korunması

Türkiye'nin bu alanda AB müktesebatına uyum düzeyi yüksektir. Merkez Bankası bünyesindeki özel bir birim, avro banknotları da dâhil, sahte paranın teknik analizini gerçekleştirmektedir. Bunun yanı sıra, Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü de madeni avrolar dâhil olmak üzere sahte madeni paraların teknik analizini gerçekleştirmektedir. Sahte paraları piyasadan çekmeyen kredi kuruluşlarına mali cezalar uygulanmaktadır.

3. İYİ KOMŞULUK İLİŞKİLERİ VE BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ

Kıbrıs

Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımayı ve bu ülke ile işbirliği yapmayı reddetmeye devam etmiştir. AB Zirvesinin ve Komisyonun müteaddit çağrılarına rağmen Türkiye, Avrupa Topluluğu ve Topluluğa Üye Devletler tarafından 21 Eylül 2005 tarihinde yapılan Bildiri'de ve Aralık 2006 ile Aralık 2015 tarihli olanlar da dâhil, Konsey sonuçlarında belirlenen yükümlülüklerini hâlâ yerine getirmemiştir. Türkiye, Ortaklık Anlaşması'na Ek Protokol'ün tam olarak ve ayrımcılık yapmaksızın uygulanmasını sağlama yükümlülüğünü yerine getirmemiş olup Kıbrıs Cumhuriyeti ile doğrudan taşımacılık bağlantılarındaki kısıtlamalar da dâhil, malların serbest dolaşımı önündeki tüm engelleri kaldırmamıştır. Türkiye ayrıca, terörizm de dâhil güvenlikle ilgili meselelerde Kıbrıs Cumhuriyeti ile işbirliği yapmayı reddetmiştir. Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, aralarında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) de bulunduğu çeşitli uluslararası kuruluşlara katılım başvurularını veto etmeye devam etmiştir.

Raporlama döneminde, Türkiye, Doğu Akdeniz'de izinsiz sondaj faaliyeti yürütmemiştir. Türkiye, sismik araştırmalar ve bilimsel araştırma faaliyetleri gerçekleştirmek üzere çok sayıda seyir duyurusu yayımlamıştır ancak bunların hiçbiri, Kıbrıs'ın münhasır ekonomik bölgesini kapsayan alanlarda değildir. AB, kendi çıkarları ile Üye Devletlerin çıkarlarını savunma ve bölgesel istikrarı muhafaza etme konusundaki taahhüdünü sürdürmektedir. Kasım 2023'te, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki izinsiz sondaj faaliyetlerine yanıt niteliğindeki kısıtlayıcı tedbirler çerçevesinin dördüncü defa yıllık gözden geçirilmesinin ardından AB Zirvesi, uygulamayı 30 Kasım 2024 tarihine kadar bir yıl daha uzatmıştır. Hâlihazırda, iki şahıs yaptırımlara tabidir.

Türkiye'nin, Kıbrıs'ın deniz yetki alanlarındaki askerî tatbikatları devam etmiştir. Türkiye'nin insansız hava araçları tarafından, Uçuş Bilgi Bölgesinde (FIR) ve Kıbrıs Cumhuriyeti ulusal hava sahasında gerçekleştirilen uçuşlar hız kesmeden devam etmiştir. Türkiye, Geçitkale'deki askerî amaçlı insansız hava aracı üssünü ve İskele Boğazı'ndaki deniz üssünü geliştirerek işgal edilmiş bölgede askerleştirmeyi artırmaya devam etmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin Kıbrıs balıkçı gemilerine yönelik tacizleri de devam etmiştir.

Raporlama döneminde Türkiye, Kıbrıs'taki Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün (UNFICYP) görev süresinin uzatılmasına ilişkin olarak Kıbrıs Türk toplumunun rızası alınmaksızın verilen BM Güvenlik Konseyi (BMGK) kararını eleştirmiştir. Türkiye ayrıca BM Barış Gücü'nü taraf tutmakla suçlamıştır. BM Barış Gücü'ne verilen yetki, Kıbrıs adasının tamamını kapsamaktadır ve BM Barış Gücü'nün hareket özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar, barış gücü operasyonlarında görev yapan BM personelinin emniyeti ve güvenliği açısından ciddi riskler oluşturabilir.

Uluslararası düzeyde kınamalara ve BMGK'nın 550 (1984) sayılı Kararı'nda öngörüldüğü üzere eski mukimleri dışındaki kişilerin Maraş'ın herhangi bir bölgesine yerleşmesi kabul edilemez olmasına rağmen Türkiye, Kapalı Maraş'ın tamamını açmaya yönelik eylemlerini geri almamış, sahada yeni bir oldubitti yaratmıştır. 2022'de BM Barış Gücü'nün Kapalı Maraş bölgesindeki faaliyetlerine getirilen kısıtlamalar uygulanmaya devam etmiştir; bu durum BMGK'nın 789 (1992) sayılı Kararı'nın ihlali

niteliğinde olup BM Barış Gücü'nün yetkisine uygun olarak görevlerini yerine getirme kabiliyetini zorlaştırmaktadır.

Türkiye, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Şahsi Temsilcisi'nin atanmasına, görev süresinin uzunluğunun ve görevin içeriğinin sınırlandırılması kaydıyla muvafakat vermiştir. Türk makamları, iki bölge, iki toplumlu bir federasyonu hedefleyen herhangi bir sürecin başarılı olamayacağını defaatle dile getirmiştir.

Türkiye, ilgili BMGK Kararlarına aykırı olarak, ısrarla "iki devletli çözümü" savunmuştur. Uluslararası alanda tanınmayan, sözde "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti", Kasım 2022'den bu yana Türk Devletleri Teşkilatı'na (TDT) gözlemci üyedir. Bu durum, toprak bütünlüğü ilkesinin ve BM Şartı'nın ihlâlidir. AB, ilgili BMGK Kararları uyarınca bir uluslararası hukuk süjesi olarak yalnızca Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımaktadır ve Kıbrıslı Türklerin ayrılıkçı oluşumunun uluslararası alanda tanınmasını kolaylaştıran veya bunu herhangi bir şekilde destekleyen her türlü eylemin, çözüm müzakerelerinin Birleşmiş Milletler himayesinde yeniden başlatılması için elverişli bir ortam oluşturulması çabalarına ciddi şekilde zarar vereceğini vurgulamıştır.

AB, ilgili BMGK Kararları uyarınca ve AB'nin üzerine inşa edildiği ilkeler ile AB müktesebatı doğrultusunda, Kıbrıs meselesinin BM çerçevesinde kapsamlı çözüme yönelik tam bağlılığını sürdürmektedir. AB, son olarak Nisan 2024 tarihli AB Zirvesi Sonuçlarında, BM öncülüğündeki sürecin tüm aşamalarını, tasarrufunda bulunan uygun tüm araçlarla destekleme konusunda aktif bir rol oynamaya hazır olduğunu ifade etmiştir. Nisan 2024'te AB, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Şahsi Temsilcisi'nin atanmasını memnuniyetle karşılamıştır. Avrupa Birliği, AB-Türkiye işbirliğinin daha da güçlendirilmesi bakımından Kıbrıs'ta çözüm görüşmelerinin yeniden başlatılmasına ve ilerletilmesine özel önem atfetmektedir.

Müzakere Çerçeve Belgesi ve Konsey bildirimlerinde vurgulandığı üzere, Türkiye'den, ilgili BMGK Kararları uyarınca ve AB'nin üzerine inşa edildiği ilkeler ile AB müktesebatı doğrultusunda Kıbrıs meselesine, BM çerçevesinde adil, kapsamlı ve uygulanabilir bir çözüm bulmayı amaçlayan müzakereleri aktif olarak desteklemesi beklenmektedir. Türkiye'nin, ilgili BMGK Kararları doğrultusunda, dış veçheleri de dâhil olmak üzere Kıbrıs meselesinin BM öncülüğündeki çözüme yönelik görüşmelere ilişkin taahhüdünü bir kez daha teyit etmesi önem arz etmektedir. Adada gerilimi artırabilecek ve görüşmelerin yeniden başlatılmasını engelleyebilecek tek taraflı eylemlerde bulunulmamalıdır. Maraş konusunda, Türkiye, 20 Temmuz 2021 tarihinde ilan edilen tek taraflı eylemler ile Ekim 2020'den bu yana atılan ve ilgili BMGK Kararları ile çelişen tüm adımları derhal geri almalıdır. AB, Maraş'ın statüsünün önemini vurgulamakta ve BMGK Kararlarına (özellikle 550, 789 ve 1251 sayılı Kararlar) tam uyum çağrısında bulunmaktadır.

Sınır ihtilaflarının barışçıl çözümü

Şubat 2023'te meydana gelen depremlerin ardından Türkiye ve Yunanistan arasında oluşan olumlu iklim ve yeniden işbirliği güç kazanmıştır. Yunanistan Başbakanı ve Türkiye Cumhurbaşkanı, bakanlar düzeyindeki bir dizi toplantıya ek olarak, Eylül 2023'te New York'ta BM Genel Kurulu sırasında ve Aralık 2023'te, Dostane İlişkiler ve İyi Komşuluk Hakkında Atina Bildirgesi'ni imzaladıkları Atina'da bir araya gelmiştir. İki lider ayrıca, 13 Mayıs'ta Ankara'da ve 11 Temmuz'da Vaşington'daki NATO zirvesi sırasında olmak üzere 2024'te iki kez bir araya gelmiştir.

Türk ve Yunan heyetleri, askeri güven artırıcı önlemleri görüşmek üzere birkaç kez bir araya gelmiş ve Yunanistan, Türkiye ile Yunanistan arasında halklar arası temasları teşvik etmek amacıyla Türk vatandaşlarının 10 Yunan adasını ziyaret edebileceği kısa süreli turist ziyaretleri planını uygulamaya koymuştur; Komisyon bu durumu, Doğu Akdeniz rotasına yönelik AB Eylem Planı'nda belirtildiği üzere, uygulama ve izleme için ortaya konulan özel koşulları akılda tutarak memnuniyetle karşılamıştır. Olumlu atmosfere ve görüşmelere rağmen, Ege Denizi'ndeki kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge konuları ikili ilişkileri etkilemeye devam etmiştir. Türkiye Ocak 2024'ten bu yana, havacılık tatbikatları bahanesiyle, Yunanistan'a antlaşmalarla bırakılmış yirmi üç adanın silahsızlandırılmasını talep eden bir dizi genel seyir uyarısı yayınlamış, Yunanistan'ın bu adalar üzerindeki egemenliğine yönelik iddialarını dolaylı biçimde gündeme getirmiştir. Türkiye ayrıca, Yunanistan'ın Yunan karasuları içinde bir deniz parkı oluşturacağını ilan etmesine itiraz etmiştir.

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (BMDHS) 3. maddesi kapsamında, Yunan kara sularının Ege Denizi'nde 12 deniz miline genişletilmesi olasılığı, Yunanistan-Türkiye ilişkilerinde bir yük olmaya devam etmiştir. Yunanistan'ın kara sularını genişletmeye yönelik her türlü tek taraflı eylemin savaş nedeni (*casus belli*) olarak değerlendirileceği yönündeki 1995 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı hâlâ değişmemiştir.

Şubat 2023'ten bu yana, Türkiye'nin Yunan hava sahasına yönelik ihlalleri büyük ölçüde azalmış ve Yunanistan'ın meskûn bölgeleri üzerinde herhangi bir uçuş bildirilmemiştir. Yunan kara sularına yönelik ihlaller 2024'te de devam etmiştir ve 2023'e kıyasla artış göstermiştir. Türkiye, Temmuz 2024'te bir AB Ortak Çıkar projesi olan Büyük Deniz Ara Bağlantı Hattı'na yönelik araştırma faaliyetlerini engellemeye çalışmıştır. Türkiye, uluslararası alanda tanınmayan sözde "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti" ile birlikte, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin hükûmet kontrolü dışındaki bölgelerinde enterkonekte elektrik sistemi oluşturma planında ısrar etmektedir.

Aralık 2022 tarihli Konsey Sonuçları ile Haziran 2022 tarihli AB Zirvesi Sonuçlarında vurgulandığı üzere ve Müzakere Çerçeve Belgesi'nden kaynaklanan yükümlülükler nedeniyle, Türkiye'nin iyi komşuluk ilişkilerine, uluslararası anlaşmalara ve gerektiği takdirde Uluslararası Adalet Divanına başvurmak suretiyle anlaşmazlıkların barışçıl şekilde çözümüne tartışmasız bir şekilde bağlı kalması beklenmektedir. Başta BMDHS olmak üzere, AB hukuku ve uluslararası hukuka uygun olarak, Türkiye, iyi komşuluk ilişkilerine zarar veren tehditlerden ve eylemlerden kaçınmalı, Kıbrıs Cumhuriyeti ile ilişkilerini normalleştirmeli ve tüm Üye Devletlerin kara suları ve hava sahaları üzerindeki egemenliğine ve ayrıca, doğal kaynak arama ve bunlardan yararlanma hakkı da dâhil olmak üzere, bu ülkelerin egemenlik haklarına saygı göstermelidir.

Türkiye ile Libya Milli Birlik Hükûmeti (GNU) arasında deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin 2019 tarihli Mutabakat Muhtırası, üçüncü devletlerin egemenlik haklarını ihlal etmekte olup BMDHS ile uyumlu değildir ve üçüncü devletler bakımından hukuki sonuçlar doğuramaz.

Türkiye ile Libya Millî Birlik Hükûmeti arasında Ekim 2022'de imzalanan ve iki ülke arasında hidrokarbonlar alanında karada ve denizde ikili bilimsel, teknik, teknolojik, hukuki, idari ve ticari işbirliğinin geliştirilmesini öngören Mutabakat Zaptı Türkiye tarafından henüz onaylanmamıştır.

Bölgesel işbirliği

İyi komşuluk ilişkileri, Türkiye'nin katılım sürecinin temel unsurlarından biridir. Diğer genişleme ülkeleri ile ikili ilişkiler genel olarak olumlu seyretmiştir. Ancak, başta Yunanistan ve Kıbrıs olmak üzere, bazı komşu AB Üye Devletleri ile ilişkiler zorluk arz etmeye devam etmiştir. Şubat 2023'te meydana gelen depremlerin ardından Ege ve Doğu Akdeniz'deki gerilimler belirgin ölçüde azalmıştır ve bu durum raporlama döneminde devam etmiştir. Bölgesel istikrarı zayıflatacak eylemlerden kaçınılmalıdır.

Türkiye'nin **Batı Balkanlar'daki** politikası AB'nin bölgesel istikrar, Avrupa-Atlantik yapılarıyla bütünleşme ve ekonomik kalkınma konularındaki stratejik hedefleriyle hâlâ uyumludur. Türkiye, kendine özgü kültürel ve ekonomik bağlarını güçlendirirken, bölgede kendisini bir AB ortağı olarak tanımlamıştır. Türkiye, bölgede bulunan ve Gülen hareketinin üyesi olduğu iddia edilen kişilere karşı harekete geçilmesini talep etmeyi sürdürmüş; bu kişilerin iade edilmesi ve hareketle bağlantılı tüm okulların ve işletmelerin kapatılması çağrısında bulunmuştur.

Türkiye'nin **Arnavutluk** ile ilişkileri, düzenli üst düzey temaslarla stratejik ortaklık düzeyinde olup, daha da güçlendirilmektedir. Türkiye, bir NATO üyesi ve stratejik ortak olarak, Arnavutluk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonuna devamlı olarak destek sağlamıştır. Arnavutluk Başbakanı, Şubat 2024'te Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Türkiye Cumhurbaşkanı ile birlikte Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyinin ilk toplantısının eş başkanlığını yapmıştır. Ayrıca, çevre ve korunan alanlar, savunma, şehir planlama, medya ve iletişim alanlarındakiler de dâhil olmak üzere, altı ikili anlaşma imzalanmıştır. Türkiye, Arnavutluk'a ülkedeki "Gülen" hareketinin çökertilmesi konusunda baskı uygulamaya devam etmiştir.

Türkiye, **Bosna-Hersek'in** yakın ortağı olmaya devam etmiş, Bosna-Hersek'in siyasi birliğini, toprak bütünlüğünü ve egemenliğini desteklemiş ve üçlü Bosna-Hersek Devlet Başkanlığı Konseyinin tüm

üyeleriyle düzenli temaslarını sürdürmüştür. Yüksek düzeyli temaslar sıklıkla gerçekleştirilmiştir. İki ülke, Türkiye'nin finansmanını üstlenmeyi taahhüt ettiği Saraybosna-Belgrad otoyolunun inşasına yönelik taahhütlerini teyit etmiştir.

Türkiye'nin **Sırbistan** ile iyi ilişkileri bulunmaktadır. İki ülkenin Cumhurbaşkanı sık temaslarını sürdürmüşlerdir. Mart 2024'te, Sırbistan Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Antalya Diplomasi Forumu'na katılarak Türk Dışişleri Bakanı ile görüşmüştür. Türkiye, Sırbistan'ı bölgesel istikrar bakımından önemli bir ülke olarak görmektedir. Türkiye'nin Kosova'nın Avrupa Konseyi üyeliğine desteği ve BMGK'nın Srebrenitsa Soykırımı Kararı'na verdiği destek nedeniyle görüş ayrılıkları yaşanmıştır.

Türkiye, **Kosova*** ile güçlü kültürel ve ekonomik bağlarını korumuş ve Kosova'nın uluslararası alanda tanınmasını savunmaya devam etmiştir. Türkiye ve Kosova, Ocak 2024'te bir askeri işbirliği anlaşması imzalamış ve ekonomi, ticaret, güvenlik ve savunma alanlarında işbirliği olanaklarını araştırmıştır. Mart 2024'te Kosova Cumhurbaşkanı Antalya Diplomasi Forumu'na katılarak Türkiye Cumhurbaşkanı ile görüşmüştür.

Türkiye'nin **Karadağ** ile ilişkileri, ikili işbirliğini daha fazla geliştirme yönünde beyan edilen niyetler doğrultusunda istikrarlı seyretmiştir. Ocak 2024'te Karadağ'ın, örgütlü suçlara karıştığı iddia edilen bir Türk vatandaşını Türk makamlarına iade etmeyi reddetmesini müteakip bazı gerginlikler yaşanmıştır. Söz konusu kişinin Ağustos'ta iade edilmesiyle sorun çözülmüştür. Kabine değişikliğinin ardından göreve gelen Karadağ'ın yeni Dışişleri Bakanı, ilk resmi yurt dışı ziyaretini Türkiye'ye gerçekleştirmiştir.

Türkiye ve **Kuzey Makedonya** arasında Stratejik Ortaklık Anlaşması mevcut olup, iki ülke arasında etkin angajman sürdürülmüştür. Eylül 2024'te, Türk Dışişleri Bakanı Üsküp'ü ziyaret ederek mevkidaşı ile görüşmüştür.

Türkiye'nin **Gürcistan** ile ilişkileri stratejik ortaklık düzeyinde olup, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi çerçevesinde de olmak üzere düzenli üst düzey temaslar sürdürülmektedir. Türkiye, AB'nin Gürcistan'a adaylık statüsü verme kararını memnuniyetle karşılamıştır.

Türkiye'nin **Moldova Cumhuriyeti** ile ilişkileri, istikrarlı olmayı ve stratejik işbirliği seviyesinde seyretmeyi sürdürmüştür. Yüksek düzeyli temaslarda ticaret, enerji, Karadeniz Bölgesi'nde işbirliği ve Gagauz Özerk Yeri'ndeki projelere Türkiye'nin desteği konuları ele alınmıştır. Türkiye, Moldova'nın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü desteklemeye devam etmiştir. Türkiye, AB'nin Moldova'ya adaylık statüsü verme kararını memnuniyetle karşılamıştır. Mart 2024'te, Moldova Dışişleri Bakanı Antalya Diplomasi Forumu'na katılmıştır.

Türkiye'nin **Ukrayna** ile ilişkileri stratejik öneme sahiptir. Türkiye, Ukrayna'nın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tutarlı bir şekilde desteklemiş ve Ukrayna tahılının ihracatının ve esir değişiminin kolaylaştırılması da dâhil olmak üzere, siyasi ve diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Ancak Türkiye, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı topyekün bir saldırı savaşı başlatması bağlamında Rusya'ya yönelik AB yaptırımlarına uyum sağlamamıştır. Türkiye ve Ukrayna, Türkiye-Ukrayna Yeniden İnşa Görev Gücü'nü kurarak savunma sektöründe sağlam bir işbirliği ve Ukrayna'nın yeniden inşası konusunda diyalog geliştirmiştir. Türkiye, AB'nin Ukrayna ile katılım müzakerelerini başlatma kararını memnuniyetle karşılamıştır. Mart 2024'te, Ukrayna Cumhurbaşkanı Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuş ve Cumhurbaşkanı ile görüşmüştür.

4. ÜYELİK YÜKÜMLÜLÜKLERİNİ ÜSTLENEBİLME YETENEĞİ

GRUP 2: İÇ PAZAR

Bu grupta, şunlar yer almaktadır: malların serbest dolaşımı (Fasıl 1), işçilerin serbest dolaşımı (Fasıl 2), iş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisi (Fasıl 3), sermayenin serbest dolaşımı (Fasıl 4), şirketler hukuku (Fasıl 6), fikri mülkiyet hukuku (Fasıl 7), rekabet politikası (Fasıl 8), mali hizmetler (Fasıl 9)

* Bu ifade, statüye ilişkin tutumlara haneler getirmez ve BMGK'nın 1244/1999 sayılı Kararı ve Uluslararası Adalet Divanının Kosova'nın Bağımsızlık Deklarasyonu hakkındaki Görüşü'yle uyumludur.

ve tüketicinin ve sağlığın korunması (Fasıl 28). Bu grup, AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin iyi işleyişı ve Türkiye'nin AB'nin tek pazarına entegrasyonu için kilit niteliktedir.

Fasıl 1: Malların Serbest Dolaşımı

Malların serbest dolaşımı, pek çok ürünün ticaretinin ortak kural ve usuller çerçevesinde tüm AB'de serbestçe yapılabilmesini temin etmektedir. Ürünlerin ülke kurallarına tabi olduğu durumlarda, malların serbest dolaşımı ilkesi bu kuralların ticarete haksız engeller getirmesine mani olmaktadır.

Genel ilkeler

Malların serbest dolaşımına ilişkin AB müktesebatı büyük ölçüde mevcuttur.

Türkiye, raporlama döneminde, iç pazarda malların serbest dolaşımını ve AB Ortak Ticaret Politikasına uyumu etkileyebilecek bir dizi engeli ortadan kaldırmıştır. Türkiye özellikle, hem Gümrük Birliği hem DTÖ hükümlerini ihlal eden ilaçlara yönelik yerelleştirme ve önceliklendirme tedbirlerine ilişkin önemli sorunu çözüme kavuşturmuştur. Türkiye, AB traktörlerine yönelik ayrımcı muameleye aşamalı olarak son vermiş ve kozmetikler konusundaki mevzuatını ilgili AB müktesebatıyla büyük ölçüde uyumlaştırmak suretiyle kozmetikler konusunda kalan engelleri de ortadan kaldırmıştır. Ancak Türkiye şu ana kadar, Gümrük Birliği'nin uygulanmasına ilişkin yoğun temaslar kapsamında yalnızca bakır hurdası için ağır ihracat kayıt gerekliliklerine ilişkin engeli tamamıyla ortadan kaldırmıştır. Buna ek olarak Komisyon, artık geçerliliğini yitirdiği düşünölen altı engeli daha pazara giriş veri tabanından kaldırmıştır.

Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı ve Ticaret Komiseri ile Türk Ticaret Bakanı başkanlığında 8 Temmuz 2024 tarihinde gerçekleştirilen Yüksek Düzeyli Ticaret Diyalogu Toplantısında bugüne kadar tespit edilen öncelikli engellerin çözümünde kaydedilen ilerleme gözden geçirilmiştir. Bu çerçevede, post, deri ve kromlu deriye yönelik ihracat vergilerinin kaldırılması; AB operatörleri için canlı büyükbaş hayvan ve sığır eti için tercihli kotaların açılması ve şeffaf bir şekilde uygulanması; risk temelli TAREKS sisteminin uygulanmasında AB operatörlerinin karşılaştığı zorlukların ele alınması ve ithalat gözetim rejimi kapsamının dışında bırakılabilecek AB ürünlerinin öncelikli bir listesi üzerinde çalışılması hususları ele alınmıştır. Yüksek Düzeyli Diyalog Toplantısında yeni öncelikli engeller tespit edilmiş ve bunların çözümü için izlenecek yol da belirlenmiştir. Yeni tespit edilen bu öncelikli engeller şunlardır: Tekstil ürünlerinin kaydı yoluyla ithalat gözetimi, yeniden işlenmiş lastikler için ithalat lisansları ve AB operatörlerinin alkol bandrolü temininde karşılaştıkları zorluklar.

Ancak Türkiye, ilaçlarda hâlâ sabit döviz kuru uygulamakta ve AB'nin İyi İmalat Uygulamaları (GMP) sertifikalarını kabul etmemektedir. Türkiye, Gümrük Birliği'ne aykırı olarak AB ürünlerine fiili pazar erişimi engelleri oluşturan yenilenebilir enerji ve tütün ürünlerinde yerli katkı gerekliliklerini korumuştur. Türkiye'nin 2024'te kapsamını genişlettiği elektronik TAREKS sistemi üzerinden işlenen ithal mallar üzerindeki ürün güvenliği kontrolleri, AB'den gelen ürünler için Gümrük Birliği hükümlerine aykırı olarak ek ilave belge ve bilgi gerektirebilmektedir.

Türkiye'nin, Access2Market veri tabanında listelenen AB ile Türkiye arasındaki tüm öne çıkan ticaret engellerini kaldırması gerekmektedir.

Düzenlenmemiş alanlar

Türkiye'nin, düzenlenmemiş alanda karşılıklı tanınma konusundaki mevzuatı, AB müktesebatıyla uyumludur. Ancak Türkiye, düzenlenmemiş alanlarda 2023'te Komisyona yalnızca bir ürünle ilgili yasal düzenleme bildiriminde bulunmuş olup, 2024'te ise şu ana kadar herhangi bir bildirimde bulunmamıştır. Türkiye'nin ekonomik büyüklüğü, yasama faaliyetleri ve Gümrük Birliği vasıtasıyla Avrupa Birliği ekonomisiyle yakın bağlantısı dikkate alındığında, bu sayı yetersizdir.

Düzenlenmiş alan: kalite altyapısı

Türkiye, standartlar, teknik düzenlemeler, uygunluk değerlendirmesi, akreditasyon, metroloji ve piyasa gözetimi ve denetimine ilişkin AB müktesebatıyla uyumludur. Türk **Standartları** Enstitüsü, Avrupa standart kuruluşlarının tam üyesidir. Türkiye, raporlama döneminin sonu itibarıyla, Avrupa standartlarıyla uyumlu 24.314 ulusal standart kabul etmiştir. CEN ve CENELEC standartlarına uyum oranı %99.77'dir.

Türkiye’de 60 onaylanmış kuruluş, altı tanınmış üçüncü taraf kuruluş ve iki teknik onay kuruluşu bulunmaktadır. Türk **Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK)** Mart 2024’te başarılı bir emsal değerlendirmesi sürecinden geçmiştir. Türkiye, **piyasa gözetimi ve denetimini** AB müktesebatına uygun olarak gerçekleştirmekte ve yıllık programını Avrupa Komisyonuna sunmaktadır. Ancak piyasa gözetimi ve denetimi önlemlerinin kapsamı ve etkililiği artırılmalıdır ve e-ticaret faaliyetlerine ilişkin piyasa gözetimi ve denetimi sınırlıdır. 2023 piyasa gözetimi ve denetimi raporuna göre, 2022’de toplam 207.988 ürün, piyasa gözetimi ve denetimi yürüten kuruluşlar tarafından denetlenmiştir; bu durum, 2022’e kıyasla %11 oranında bir azalış olduğunu işaret etmektedir.

Düzenlenmiş alan: sektörel mevzuat

Türkiye, AB’nin “**yeni ve küresel yaklaşım**” ürün mevzuatına ilişkin olarak, tıbbi cihazlar, in vitro tıbbi cihazlar ve tıbbi amaçlı olmayan belirli aktif ürünlerin yeniden sınıflandırılması konularındaki güncel AB müktesebatıyla uyum sağlanmasına yönelik mevzuatı kabul etmiştir. Beşeri tıbbi ürünlere ilişkin Topluluk müktesebatına uyum sağlamayı amaçlayan mevzuatı da kabul etmiştir. Türkiye, Gümrük Birliği kurallarına aykırı olarak, beşeri tıbbi ürünlere ilişkin AB İyi İmalat Uygulamaları sertifikalarını kabul etmemektedir. Türkiye’de 2005’ten bu yana veri koruması rejimi mevcuttur. Ancak bunun kapsamı sınırlıdır ve biyolojik ürünleri ve kombinasyon ürünlerini içermemektedir. İlaçlar ve zirai kimyasal ürünler için ruhsat almak üzere oluşturulan gizli test ve diğer verilerin yetersiz korunması, AB müktesebatıyla örtüşmemektedir. AB’nin “**eski yaklaşım**” ürün müktesebatı konusunda, Türkiye Aralık 2023’te mevzuatında değişiklik yapmış olsa da, mevzuat Kimyasalların Kaydı, Değerlendirilmesi, İzni ve Kısıtlanması Hakkındaki AB Tüzüğü (REACH) ile kısmen uyumludur.

Usule ilişkin tedbirlerle ilgili olarak, Türkiye’nin **ilaç öncülleriyle** uğraşan iktisadi işletmelere yönelik, polis ve gümrük yetkilileri ile işbirliği hâlinde, sıkı bir takip ve izleme sistemi de olan, özel lisanslama ve düzenleme sistemleri bulunmaktadır. Türkiye, **ateşli silahları** ruhsatlandırma prosedürleri konusunda AB müktesebatıyla uyumludur. Ancak, **kültürel mallara** ilişkin AB müktesebatına uyum açısından ilerleme kaydedilmemiştir.

Fasıl 2: İşçilerin Serbest Dolaşımı

Bir Üye Devlet’in vatandaşları diğer bir Üye Devlet’te çalışma hakkına sahiptir ve kendilerine, diğer işçilerle aynı çalışma koşulları ve sosyal koşullar sağlanmalıdır.

Türkiye iş gücü piyasasına erişim ve Avrupa İstihdam Hizmetleri Ağına (**EURES**) katılım konularında ilerleme kaydetmemiştir. Türkiye’nin AB üye ülkeleriyle altı işgücü anlaşması bulunmaktadır ancak Avrupa Çalışma Otoritesine katılım hazırlıklarında hiçbir ilerleme kaydetmemiştir.

Sosyal güvenlik sistemlerinin koordinasyonu konularında ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi’ne taraftır. AB Üye Devletleri ile 15 adet ikili sosyal güvenlik anlaşması imzalanmış olup bu sayı aynı kalmıştır.

Fasıl 3: İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi

AB gerçek ve tüzel kişileri, herhangi bir AB Üye Devleti’nde iş kurma ve sınır ötesi hizmet sunma hakkına sahiptir. Düzenlenmiş belirli meslekler için yeterliliklerin karşılıklı tanınmasına ilişkin kurallar bulunmaktadır. Posta hizmetlerine ilişkin AB kuralları, evrensel hizmetin kalitesinin artırılmasına, pazarın kademeli olarak rekabete açılmasına ve bağımsız bir düzenleyicinin kurulmasına odaklanmaktadır.

Türkiye’de birkaç gereklilik nedeniyle kısıtlanmaya devam eden **iş kurma hakkı** alanında ilerleme kaydedilmemiştir.

Sınır ötesi hizmet sunumu serbestisine ilişkin olarak, AB’de kayıtlı hizmet sağlayıcılarına yönelik kayıt, lisanslama ve yetkilendirme gereklilikleri devam etmektedir. Henüz tek temas noktası oluşturulmamıştır. Hizmetlerin geçici veya nadiren sunumunu düzenleyen herhangi bir özel düzenleme veya uygulama bulunmamaktadır.

Posta hizmetleri konusunda, Türkiye'nin ulusal mevzuatını hâlâ Posta Hizmetleri Direktifi'yle uyumlaştırması gerekmektedir. Mektup posta pazarında evrensel hizmet sağlayıcı münhasır yetkiye sahiptir. Posta pazarında halen 52 posta işletmecisi faaliyet göstermektedir. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kurumu (BTK) posta pazarının gelişimini takip etmektedir. Ulusal mevzuatın, sınır ötesi paket teslimat hizmetlerine ilişkin Tüzük hükümleriyle de uyumlu hâle getirilmesi gerekmektedir.

Mesleki yeterliliklerin karşılıklı tanınmasına ilişkin olarak, Mesleki Yeterlilik Kurumu, ulusal yeterlilik çerçevesini uygulamaya devam etmiştir. Zorunlu yeterlilik belgesi gerektiren mesleklerin sayısı değişmemiştir (toplam 204 meslek). Ulusal meslek standardı sayısı 909'a ve mesleki standartlar doğrultusunda hazırlanan ulusal yeterliliklerin sayısı ise 663'e ulaşmıştır. Türkiye'nin Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi (AYÇ) Ulusal Referanslama Raporu güncellenmemiştir. Yükseköğretim yeterliliklerinin tanınması ve denkliği için elektronik ortamda başvuru yapılması mümkündür. Ancak bazı düzenlenmiş meslekler hâlâ karşılıklı tanınma gerektirmektedir ve vatandaşlık ve dil şartları hâlâ kaldırılmamıştır. Bu alanda ulusal mevzuatın AB müktesebatıyla uyumlu hâle getirilmesi için sürekli ve önemli adımların atılması gerekmektedir.

Fasıl 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı

AB'de sermaye ve yatırımlar, sınır ötesi ödemelere ilişkin ortak kurullarla, bir sınırlama olmaksızın hareket edebilmelidir. Bankalar ve diğer iktisadi işletmeler, kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadelenin desteklenmesi amacıyla belirli kurullar uygulamaktadır.

Sermaye hareketleri ve ödemeler konusunda, birçok sektörde yabancı sermaye hareketlerine ilişkin kısıtlamalar hâlâ devam etmektedir. Yabancıların gayrimenkul edinimine ilişkin mevzuat tüm AB uyruklulara ayırıcı olmayan bir yaklaşımla uygulanmamaktadır. Komşu ülke vatandaşlarının sınır bölgelerinde taşınmaz satın alabilmeleri ulusal güvenlik sebepleriyle sınırlandırılmaya devam etmiştir. Sermaye hareketleri ve döviz cinsinden işlemler üzerinde hâlâ kısıtlamalar bulunmaktadır. Haziran 2024'te, %40 olan ihracatçıların döviz gelirlerini Merkez Bankasına satma zorunluluğu oranı %30'a indirilmiştir.

Türkiye, **ödeme sistemleri** alanında iyi düzeyde hazırlıklıdır ve bu alanda bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Merkez Bankası, ödeme hizmetlerine ilişkin yeni uygulama mevzuatını kabul ederek dijital cüzdanı bir ödeme aracı olarak tanıtmıştır. Ödeme hizmetleriyle ilgili veri paylaşımına ilişkin kurullarda, özellikle verilerin yurt dışındaki ilgili üçüncü taraflara aktarılmasına ve uzaktan iletişim araçlarına ilişkin bazı değişiklikler yapılmıştır. Merkez Bankası, ödeme sistemi altyapısını yeni teknolojik gelişmelerle iyileştirmiştir. Fonların Anlık ve Sürekli Transferi (FAST) sisteminin uygulanmasında daha fazla ilerleme kaydetmiştir. **Kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadeleyle** ilgili olarak, Türkiye Haziran 2024 itibarıyla FATF'nin artırılmış izlemeye tabi ülkeler listesinden ("gri liste") çıkarılmıştır. Türkiye, kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadele (AML/CFT) rejimini güçlendirmek amacıyla FATF ile çalışmaya devam etmelidir.

Türkiye, mali istihbarat birimi Mali Suçları Araştırma Kurulunun (MASAK) kaynaklarını artırmış ve sağladığı mali istihbaratın kullanımını geliştirmiştir. Bu kapasite artışı, ülkenin kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadeleyle ilgili soruşturmalar ve kovuşturmalar konusundaki performansında açıkça görülmektedir. MASAK'a bildirilen şüpheli işlem sayısı 2022'de 425.322 iken, 2023'te 651.555'e yükselerek son yıllardaki artış eğilimini sürdürmüştür. Türkiye müsadere sistemini de güçlendirmiştir. Türkiye, AML/CFT ihlallerine ilişkin yaptırımların ve intifa hakkı şartlarının caydırıcı olmasını sağlamak amacıyla adımlar atmıştır.

Nisan 2024'te Anayasa Mahkemesi, Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun'un, özellikle İçişleri Bakanlığına, yöneticileri AML/CFT suçlarından yargılanan sivil toplum kuruluşları üzerinde geniş yetkiler tanıyan bazı hükümlerini yürürlükten kaldırmıştır. Mahkeme avukatların, meslek sırrı endişeleriyle bağlantılı olarak, şüpheli işlem bildirim yükümlülüğünü kaldırmak suretiyle Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun'un belirli maddelerini de iptal etmiştir. Türkiye'nin bu endişeleri gidermesi gerekmektedir.

Fasıl 6: Şirketler Hukuku

AB'nin, muhasebe, finansal raporlama ve bağımsız denetim için tamamlayıcı kurallar ile birlikte bir şirketin kurulması, tescili ve şirketlerce kamuya açıklanması zorunlu bilgilere ilişkin ortak kuralları bulunmaktadır.

Şirketler hukuku ve kurumsal yönetim konusunda, Türkiye raporlama döneminde sınırlı yasal adım atmıştır. Yurt içi birleşmeler, bölünmeler, devralmalar (2004/25 sayılı Direktif) ve pay sahiplerinin hakları ve uzun vadeli pay sahipliği katılımına ilişkin kurallar (2017/828 sayılı Direktif - SRDII) konusunda hâlâ tam olarak uyumlaştırılması gereken hükümler bulunmaktadır. Sınır ötesi işlemlere ilişkin 2019/2121 sayılı Direktif ile de uyum sağlanması gerekmektedir. Şirketlerin ticaret sicil belgelerinin kamuya açıklanmasıyla ilgili olarak, tüm sınırlı sorumlu şirketlerin yıllık mali tablolarının yayımlanmasını gerektiren hükümler hâlâ eksiktir.

Şirket raporlaması konusunda, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), Aralık 2023'te Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlaması Standartları'nı (TSRS) ve İklimle İlgili Açıklamalar Standartları'nı yayımlamıştır. TSRS'ye göre, aşağıdaki koşullardan en az ikisini karşılayan şirketlerin 1 Ocak'tan itibaren sürdürülebilirlik raporu sunması gerekmektedir: Aktif toplamı 500 milyon TL'yi, yıllık net satış hasılatı 1 milyar TL'yi ve çalışan sayısı 250 kişiyi aşan şirketler; bu durum yürürlükteki AB müktesebatıyla kısmen uyumludur. Bankalar belirtilen koşullara bakılmaksızın raporlama yapmakla yükümlüdür. KGK, denetim de dâhil olmak üzere, çeşitli alanlarda uluslararası standartlardaki değişiklikleri ulusal standartlara yansıtmaya devam etmiştir. Finansal olmayan bilgilerin ve devlet ödemelerine ilişkin raporların uyumlaştırılması, özellikle AB sürdürülebilirlik raporlama standartları ve 2013/34/AB sayılı Direktifi açısından belirsizliğini korumaktadır.

Borsaya kote edilmiş şirketlere uygulanan **şeffaflık** gerekliliklerine ilişkin olarak, Sermaye Piyasası Kanunu ihraççıların genel sorumluluklarını düzenlemektedir ve Sermaye Piyasası Kurulu bu alandaki AB müktesebatına uyum sağlanması amacıyla uygulama kuralları yayımlamaktadır. Şeffaflığın artırılması ve hamiline yazılı pay senedi sahiplerinin kimliğinin açıklanması amacıyla Türk Ticaret Kanunu'nda değişiklik yapılmıştır.

Fasıl 7: Fikri Mülkiyet Hukuku

AB, özellikle patentler, ticari markalar ve tasarımlar, biyoteknolojik buluşlar ve ilaçlar, ticari sırlar, (zanaat ve endüstriyel) coğrafi işaretler, ek koruma sertifikaları, telif hakları ve bağlantılı hakları içine alacak biçimde, fikri mülkiyet haklarının yasal korunmasına ve uygulanmasına ilişkin kuralları büyük ölçüde uyumlaştırmıştır.

Telif hakkı ve bağlantılı haklar konusunda, telif haklarına ve bağlantılı haklara ilişkin kanunun, teknolojik gelişmeler doğrultusunda yeterli korumayı sağlayacak şekilde tam olarak modernize edilmemiştir. Türkiye, Dijital Tek Pazarda Telif Hakları ve Bağlantılı Haklar Direktifi'yle uyumlu hâle gelmelidir. Özellikle şahsi kopyalama harçlarının dağıtılmaması, lisanslama zorlukları, çevrim içi eğitim istisnalarındaki belirsizlikler, temsil hakkı sorunları, telif hakkıyla korunan materyalin çevrim içi platformlar aracılığıyla ve tanınmış e-ticaret internet sitelerinde izinsiz kullanımı gibi bir dizi sorun çözümsüz kalmaya devam etmiştir.

Sınai mülkiyet hakları konusunda, kötü niyetli marka başvurularının kesin bir tanımının olmaması hükümsüzlük prosedürünü etkisiz kılmaktadır. Sınai Mülkiyet Kanunu'nda markaların iptaline ilişkin bir hükmün Ocak 2024'te yürürlüğe girmesinin ardından, markaların idari iptali konusunda ilgili yönetmelikte değişiklik öngören taslak düzenleme henüz yürürlüğe girmemiştir. Markalar konusunda pahalı ve uzun süren iptal, itiraz ve hükümsüzlük prosedürlerinin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Hâlihazırda, ek koruma sertifikalarının korunmasına ilişkin bir mevzuat hükmü bulunmamaktadır. Türkiye'de 2005'ten bu yana veri münhasıriyeti rejimi mevcuttur. Ancak bunun kapsamı sınırlıdır ve biyolojik ürünleri ve kombinasyon ürünlerini içermemektedir. İlaçlar ve zirai kimyasal ürünler için pazarlama ruhsatı almak üzere oluşturulan açıklanmamış test ve diğer verilerin yetersiz korunması, AB müktesebatıyla örtüşmemektedir.

Yargılama süreciyle ilgili olarak, kanun hükümleri daha yüksek cezaları öngörebilse de, ceza mahkemeleri ticari ölçekteki sınai mülkiyet ihlalleri için nadiren caydırıcı para cezaları vermektedir.

Temyiz mahkemelerindekiler de dâhil, etkin olmayan dava süreçleri çözüm beklemektedir. İhtiyati tedbir alınması ve maddi tazminat taleplerinin karara bağlanmasına, depolama ve imha problemlerine, taklit ürünlerin depolanmasıyla ilgili mali yüklere ve bilirkişi raporlarının aşırı kullanımına ilişkin zorluklar ve tutarsızlıklar devam etmektedir.

Hak sahipleri tarafından taklitçilik konusunda güçlü kanıtlar sunulmasına rağmen arama ve el koyma kararları konusunda sıkıntılar devam etmektedir. Uygulayıcı makamların, sınai mülkiyet ihlallerine karşı atılan adımların etkinliğini artırmaları gerekmektedir.

Fikri mülkiyet haklarının gümrüklerde uygulanmasına ilişkin mevzuat henüz AB müktesebatıyla tam olarak uyumlu hâle getirilmemiştir. El koymalara ilişkin gümrükteki başvuruların sayısı 2022'de 2.637'den, 2023'te 2.869'a yükselmiştir. Transit mallar ve ihracat başta olmak üzere, taklit mallarla mücadele için gümrük uygulamalarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Hak sahipleri tarafından gümrük makamlarına yapılan başvuruların sayısının artmasına ve el koymaların sayısında ise hafif bir artış olmasına rağmen, raporlama döneminde fikri mülkiyet haklarının korunması ve uygulanması konusunda önemli bir ilerleme kaydedilmemiştir. AB'nin fikri mülkiyet hakları uygulamasına ilişkin 2023 raporuna göre, Türkiye AB'ye giren taklit malların sayısı bakımından ikinci büyük kaynak ülke olmayı sürdürürken en çok yakalanan mal giyim eşyası olmuş, bunu gıda maddeleri, diğer içecekler, kozmetik, parfüm ve tekstil ürünleri izlemiştir.

Türkiye'nin, taklitçiliğin ve korsanlığın sağlık, güvenlik, hukukun üstünlüğü ve iş gücü piyasası konularında neden olduğu tehlikeler ve fikri mülkiyet hakları yoğun sektörlerin ekonomik faydaları hakkında daha fazla bilinçlendirme kampanyasına ihtiyacı bulunmaktadır. Fikri mülkiyet haklarını uygulamak ve AB'ye taklit mal akışını durdurmak için daha güçlü bir siyasi irade gerekmektedir.

Fasıl 8: Rekabet Politikası

AB kuralları serbest rekabeti sağlamaktadır. Şirketler arasındaki kısıtlayıcı anlaşmalara ve hâkim durumun kötüye kullanılmasına karşı anti-tröst kurallarını ve ayrıca etkin rekabeti önemli ölçüde engelleyecek olan şirketler arasındaki yoğunlaşmaya ilişkin kuralları da içermektedir. AB kuralları, ayrıca bir Devlet destekleri kontrolü sistemi de oluşturmaktadır. Rekabetin bozulmasını önlemek amacıyla sadece katı koşullar sağlandığı takdirde hükümetlerin Devlet desteği vermesine müsaade edilmektedir.

Anti-tröst ve birleşmeler

Yasal çerçeve AB müktesebatıyla büyük ölçüde uyumludur. Rekabetin Korunması Hakkında Kanun, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın (ABİA) 101 ve 102. maddelerini büyük ölçüde yansıtmaktadır. Bu alandaki uygulama mevzuatı büyük ölçüde yürürlüktedir. Dikey Grup Muafiyet Tüzüğü ile tam olarak uyumun sağlanması amacıyla ilgili mevzuatın hâlâ uyumlaştırılması gerekmektedir.

Kurumsal çerçeve mevcuttur. Rekabetin Korunması Hakkında Kanun, Rekabet Kurumu tarafından uygulanmaktadır. Rekabet Kurumu, idari ve mali özerkliğini sürdürmektedir. Rekabet Kurumunun uygulama kapasitesi yeterlidir. 2023'te, genel **uygulama** etkili olmuştur. Antitröst (145, 2022'de 78), muafiyet/menfi tespit (8, 2022'de 19) ve birleşme/devralma/ortak girişim /özelleştirme (217, 2022'de 245) alanlarında kararlar alınmıştır. Rekabet ihlalleri nedeniyle Rekabet Kurumu tarafından verilen para cezalarının toplamı (esasa ilişkin para cezaları), 2022'de 1,7 milyar TL iken 2023'te hafif bir artışla 1,9 milyar TL'ye yükselmiştir. Rekabet Kurumu, *re'sen* yürütülen soruşturmanın sayısını artık şeffaf bir şekilde açıklamamaktadır. 2023'te Rekabet Kurumu kararlarına yapılan itirazlar sonucunda çözüme bağlanan 73 kararın %87'si Türk mahkemeleri tarafından onaylanmıştır.

Devlet desteği

Yasal çerçevede ilerleme kaydedilmemiştir. Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun, ABİA'nın 107 ve 108. maddeleriyle büyük ölçüde uyumludur. Ancak, Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun'un uygulanması hâlen süresiz olarak ertelenmiş olup bu durum Türkiye'nin yasal çerçevesini fiilen etkisiz hâle getirmiştir.

İşleyen bir **kurumsal çerçeve** bulunmamaktadır ve 2022'den bu yana mevcut olan idari yapı AB

müktesebatından açık bir şekilde sapmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin AB müktesebatına hâlâ uyum sağlaması gerekmektedir.

Türkiye, kamu kaynakları aktarımının seçici olarak yapıldığı proje bazlı yatırım programını uygulamaya devam etmiştir. Mayıs 2024 itibarıyla, 528 milyar TL'lik yatırım tutarı içeren 69 projeye ulaşılmıştır. Verilen devlet desteğinin miktarı veya bütçelenen miktarı da dâhil olmak üzere tüm destek planlarını kapsayan şeffaf bir Devlet destekleri envanterinin bulunmaması endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

Serbestleşme

Rekabet ve Devlet destekleri kuralları, kamu iktisadi teşebbüslerine uygulanmaktadır.

Fasıl 9: Mali Hizmetler

AB kuralları bankacılık, sigortacılık, tamamlayıcı emeklilik, yatırım hizmetleri ve menkul kıymet piyasalarında faaliyet gösteren finansal kuruluşlar arasında adil rekabet koşullarının ve bu kurumların istikrarının sağlanmasını amaçlamaktadır. Söz konusu kurallar, bu kuruluşların yetkilendirilmesi, faaliyetleri ve denetlenmesine ilişkin düzenlemeleri içermektedir.

Bankalar ve finansal şirketlerle ilgili olarak Türkiye, Basel Komitesine göre Basel III düzenlemelerinin nihai unsurlarına uyum konusunda mevzuat çalışmalarını tamamlamıştır (ancak 2017 Basel III Final düzenlemeleri dikkate alınmamaktadır). İstanbul Finans Merkezine (İFM) ilişkin uygulama yönetmeliği Temmuz 2024'te yayımlanarak İFM'nin yönetimi, faaliyetleri, katılımcı belgeleri ile Tek Durak Ofisinin işleyişine ilişkin esas ve usuller belirlenmiştir. Varlık kalitesine ilişkin göstergelerin daha fazla iyileşmesiyle birlikte bankacılık sektörü dayanıklılığını korumuştur. Bankacılık sektörünün sermaye yeterlilik oranı, yasal eşik değerlerin üzerinde kalmaya devam etmiştir. Makro ihtiyati tedbirlerin sadeleştirilmesi konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiş olup bu sayede mali sektör düzenleyici çerçevesinin öngörülebilirliğinin iyileştirilmesine katkıda bulunulmuştur. Bu husus, şeffaf varlık kalitesi incelemeleri yürütülerek daha fazla güçlendirilmeli ve desteklenmelidir.

Sigortacılık ve bireysel emeklilik konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Eylül 2023'te, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK), bireysel emeklilik sisteminde kısmen ödeme hakkına ilişkin bir yönetmelik yayımlamıştır. Bazı şartları karşılayan katılımcılara, özel koşullar altında birikimlerinin %50'sine kadar kısmen ödeme alma hakkı tanınmıştır. Ayrıca Yönetmelik ile, afetten etkilenen bölgelerde kayıplar yaşayan katılımcılara, doğal afetin meydana geldiği tarihi müteakip altı ay içerisinde kısmen ödeme başvurusunda bulunma imkanı tanınmıştır. Ekim 2023'te, Nükleer Düzenleme Kurumu ve SEDDK, mali sorumluluk sigortası, nükleer risklere ilişkin teminatlar ve nükleer sigorta havuzunun çalışma usul ve esaslarına ilişkin iki yönetmelik yayımlamıştır. Nükleer tesis operatörlerine koruma sağlamak üzere Özel Riskler Yönetim Merkezi görevlendirilmiştir. Trafik sigortası sisteminin iyileştirilmesi çalışmaları kapsamında, SEDDK, özellikle risk düzeyi yüksek sürücülerin kısa süre içerisinde trafik sigortası teklifi almalarına yardımcı olmak ve sigorta araçlarına destek sağlamak amacıyla Sigorta Araçları için Teklif Platformu'nu kurmuştur.

Mali piyasa altyapısına ilişkin olarak mevzuat, mutabakat kesinliği, Merkezi Saklama Kuruluşları ile OTC türevleri, merkezî karşı taraflar ve veri depolama kuruluşları hakkındaki AB müktesebatı ile kısmen uyumludur.

Menkul kıymet piyasaları ve yatırım hizmetleri konusunda Türkiye, kıymetli madenler aracı kuruluşları tarafından gerçekleştirilen işlenmemiş altın ithalat işlemlerinin, dış ticaret dengesi üzerindeki olumsuz etkisini sınırlamak amacıyla aylık kota uygulamalarını başlatmıştır. Yatırım fonları konusunda Türkiye, raporlama döneminde daha fazla ilerleme kaydetmemiş olup alternatif yatırım fonu yöneticileri ve devredilebilir menkul kıymetlere yatırım yapan kolektif yatırım kuruluşlarına ilişkin AB müktesebatıyla tam uyumun sağlanması için daha fazla adım atılması gerekmektedir.

Sürdürülebilir ve dijital finans konusunda Türkiye, bankacılık sektörünün yeşil geçişini ve dijital dönüşümünü destekleyen adımlar atmaya devam etmektedir. Dijital cüzdanın bir ödeme aracı olarak kanunen kabul edilmesiyle birlikte dijital finasta ilerleme kaydedilmiştir (*bkz. Fasıl 4 - Sermayenin*

serbest dolaşımı). Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun, Aralık 2023 tarihli Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standardının uygulanmasına ilişkin kararının ardından, bazı finans ve sermaye piyasası kuruluşlarının sürdürülebilirliğe ilişkin raporlama yapması zorunlu hâle gelmiştir (bkz. Fasil 6 - Şirketler hukuku).

Fasil 28: Tüketicinin ve Sağlığın Korunması

AB kuralları tüketicilerin ekonomik çıkarlarını korurken aynı zamanda ürün güvenliğini güvence altına almakta, tehlikeli taklitleri engellemekte ve ayıplı ürünler için sorumluluklar belirlemektedir. AB ayrıca, tütün kontrolü, kan, doku, hücre ve organ, beşeri ve veteriner tıbbi ürünler gibi konularda yüksek düzeyli ortak standartlar sağlamaktadır. AB ayrıca, halk sağlığının üst seviyede korunmasını güvence altına almaktadır ve sınır ötesi sağlık hizmetlerinde hasta haklarının korunması ve bulaşıcı hastalıklar dâhil olmak üzere, sınır aşan sağlık tehditlerine karşı hazırlıklı olunması ve yanıt verilmesine yönelik kuralları bulunmaktadır.

Tüketicinin Korunması

Yatay konulara ilişkin olarak, Türkiye'nin ulusal mevzuatı, ürün güvenliğiyle ilgili olmayan konularda tüketicinin korunmasına ilişkin AB müktesebatıyla büyük ölçüde uyumludur. Toplu çıkarların korunmasına yönelik Temsilî Eylemler Direktifi'yle uyum başlangıç düzeyindedir ve bu hususta önemli çabalara ihtiyaç duyulmaktadır. Tüketici haklarının uygulanmasında zorluklar devam etmekte olup raporlama döneminde kayda değer bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Uygulama ve tazmin ile ürün güvenliği hususunda, tüketicilerin Ulusal Güvensiz Ürün Bilgi Sistemi (GÜBİS) konusundaki farkındalığı düşük kalmaya devam etmektedir. Tüketici ve halk sağlığını tehlikeye atan taklit ürünlerin çevrim içi satışıyla mücadele etmek için düzenli izleme ve daha sağlam düzenleyici araçlara ihtiyaç bulunmaktadır (bkz. Fasil 7 - Fikri Mülkiyet Hukuku). Ayrıca, çevrim içi alışveriş hacmi artmış olsa da (bkz. Fasil 1 - Malların Serbest Dolaşımı), e-ticarette piyasa gözetimi ve denetimi sınırlı kalmaya devam etmektedir.

Halk Sağlığı

Türkiye, **halk sağlığına** ilişkin olarak Şubat 2023 depremleriyle ortaya çıkan ve gittikçe artan önemli zorlukları ele almaktadır. İnsanların, hayvanların ve ekosistemlerin sağlığını dengeleyen kapsamlı bir "Tek Sağlık" yaklaşımı bu sorunların ele alınması bakımından elzemdir. E-sağlık alanında, ülke, sağlık hizmetlerine yönelik ve sınır aşan ciddi sağlık tehditleriyle mücadele için sürveyans sistemini güçlendirmektedir. AB-Türkiye Yüksek Düzeyli Sağlık Diyalogunun ikincisi Nisan 2024'te Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Bu etkinlikte, sınır aşan sağlık tehditleri, kanserin önlenmesi, tedavisi ve bakımı, ruh sağlığı ve iklim değişikliğinin halk sağlığı üzerindeki etkilerine vurgu yapılarak sağlık alanında AB-Türkiye işbirliğinin güçlendirilmesinin altı çizilmiştir.

Türkiye, **bulaşıcı hastalıklar** da dâhil olmak üzere, sınır aşan ciddi sağlık tehditlerine ilişkin olarak, özellikle iş gücünün geliştirilmesi ile merkez ve taşrada bulunan halk sağlığı çalışanları için kurumsal kapasitenin oluşturulmasında ve sürveyans sisteminde iyi düzeyde ilerleme kaydetmeye devam etmiştir. Türkiye'de, insanlarda antibiyotik tüketiminin artmasıyla birlikte antimikrobiyal direnç (AMR) tehlikeli düzeyde yüksek seyretmeye devam etmektedir. Ulusal Antimikrobiyal Direnç Önleme Stratejik Eylem Planı henüz yürürlüğe girmemiştir. Türkiye, **kan, doku, hücre ve organ** konusunda, ülkenin kan ve kan ürünleri ihtiyacını (2023 için hedeflenen 3.040.000 ünite kan) karşılayamamıştır. Ülke, milyon nüfus başına 56 ile Avrupa bölgesinde en yüksek canlı organ bağıışı oranına sahiptir. Milyon nüfus başına düşen mevcut kadavra organ bağıışı oranı hâlâ düşüktür.

Sınır ötesi sağlık hizmetlerinde hasta haklarına ilişkin ilerleme kaydedilmemiştir.

Türkiye, **ruh sağlığı** konusunda, ülke genelinde toplam 182 toplum ruh sağlığı merkezi kurmak ve kalite standartlarını aktif olarak kullanmak suretiyle, hizmetlerin kurumsal yapının dışına çıkarılmasına ilişkin politikasını uygulamaya devam etmiştir. Ruh sağlığı hizmetlerinin temel sağlık hizmetleri kapsamına dâhil edilmesi, 2023 depremleri nedeniyle aksamıştır.

Sağlıkta eşitsizlikler konusunda, mevcut sağlık politikaları ve ataerkil yapı, kadınların cinsel sağlık ve üreme sağlığı ihtiyaçlarının karşılanmasında erişilebilirlik ve ulaşılabilirlik sorunlarına yol açmaya

devam etmektedir.

GRUP 3: REKABETÇİLİK VE KAPSAYICI BÜYÜME

Bu grupta, şunlar yer almaktadır: dijital dönüşüm ve medya (Fasıl 10), vergilendirme (Fasıl 16), ekonomik ve parasal politika (Fasıl 17), sosyal politika ve istihdam (Fasıl 19), sanayi politikası (Fasıl 20), bilim ve araştırma (Fasıl 25), eğitim ve kültür (Fasıl 26) ve gümrük birliği (Fasıl 29).

Fasıl 10: Dijital Dönüşüm ve Medya

AB, elektronik haberleşme, elektronik ticaret ve görsel-ışitsel hizmetler konusunda iç pazarın sorunsuz işleyişini desteklemektedir. Kurallar, tüketicileri korumakta ve modern hizmetlerin evrensel olarak arz edilebilirliğini desteklemektedir.

Elektronik haberleşme konusunda, düzenleyici kurumların mali ve idari bağımsızlığının olmaması hâlâ endişe kaynağıdır. Harcamaların daha şeffaf olması gerekmektedir. Telekomünikasyon alanında rekabetçi ve tüketici dostu bir piyasa oluşturulması için daha fazla düzenleyici ve idari adım atılması gerekmektedir.

Dijital hizmetler konusunda, Ticaret Bakanlığı 2023'ün ikinci yarısında e-ticarete yönelik elektronik şikâyet platformunu güncellemiştir. Rekabet Kurumu, raporlama döneminde piyasa araştırmaları yürütme, tedbir ve para cezası uygulama konusunda aktif olmuştur. Türkiye'nin e-ticaret pazarı, Türk Lirası bazında finansal hacimde %115, işlem adedinde ise %22 artış kaydederek büyümeye devam etmiştir. Türkiye 2023'te Dijital Avrupa Programı'na katılmıştır. Yetkililerin, tüm vatandaşların çevrim içi hizmetlere eşit şekilde erişimini daha fazla güvence altına alması ve kolaylaştırması ve Dijital Hizmetler Tüzüğü ve Dijital Piyasalar Tüzüğü ile tam uyum sağlamak amacıyla çabalarını artırması gerekmektedir.

İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ve Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun da dâhil olmak üzere, Türkiye'nin dijital hizmetlere ilişkin mevcut mevzuatının bir kısmı ve bu mevzuatın uygulanması, dijital hizmetlere ilişkin AB müktesebatının temel ilkeleriyle uyumlu olmadığı gibi, ifade özgürlüğüne orantısız müdahalesi nedeniyle uluslararası insan hakları hukuku ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile de uyumlu değildir ve bu nedenle gözden geçirilmesi gerekmektedir.

E-Devlet Kapısı tarafından sunulan hizmetlerin sayısı 2023'te 7.229 iken Ağustos 2024 itibarıyla 8.360'a ulaşmıştır. Sisteme entegre olan kurumların sayısı 2023'te 994 iken 1.061'e yükselmiştir. E-devlet hizmetlerinden yararlanan vatandaşların sayısı 2023'te 64,2 milyon iken Ağustos 2024'te 66,1 milyona yükselmiştir. Türkiye'nin, Avrupa Birlikte Çalışabilirlik Çerçevesi ve Birlikte Çalışabilir Avrupa Tüzüğü'yle uyum sağlaması gerekmektedir.

Dijital televizyon yayıncılığına ilişkin olarak, ITU Cenevre 06 planı kapsamında 700 MHz'nin altındaki frekansların kaydına ilişkin yeni bir birleşik Kıbrıs dijital televizyon yayıncılığı planının oluşturulmasıyla ilgili olarak, Kıbrıs hâlâ Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nde (ITU) Türkiye'nin itirazıyla karşılaşmaktadır. Bu durum Kıbrıs'ı komşu ülkelerden gelen parazitlere karşı gerekli düzenleyici korumadan mahrum bırakmaya devam etmektedir.

Geniş bant piyasasında yeterli rekabet olmaması endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. %35,8 olan OECD ortalamasına kıyasla geniş bant abone sayısı 2023'te %23'e yükselmiştir. Toplam mobil geniş bant kullanıcı sayısı 73,7 milyondur ve bu 2023'ün sonunda nüfusun %86,4'ünü kapsayan bir penetrasyon oranına karşılık gelmektedir; OECD ortalaması ise %134,1'dir. 2022'nin sonunda 82,9 milyon olan LTE abonelerinin sayısı 2024'ün ilk çeyreğinde 85,6 milyona yükselmiştir. 5G tedarikinde ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye'nin sektörün gelişimi ve öngörülebilirliği için ek frekans tahsis etmesi gerekmektedir.

Yapay zekâ konusunda, Türkiye 2021'de yayınladığı Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi'nin devamı niteliğinde olan Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2024-2025 Eylem Planı'nı kabul etmiştir.

Veri konusunda, Nisan 2024'te Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Ulusal Veri Stratejisi hazırlıkları kapsamında Türkiye için Veri Yönetişimi Çerçevesi Öneri Raporu'nu yayımlamıştır.

Dijital güven ve siber güvenlik konusunda, telekomünikasyon sektöründe tüketici haklarının uygulanma seviyesi hâlâ zayıftır. Elektronik Kimlik Belirleme ve Güven Hizmetleri Tüzüğü'ne hâlâ uyum sağlanmamıştır. Türkiye, Mart 2024'te özel nitelikli kişisel verilerin işlenmesi, kişisel verilerin yurt dışına aktarılmasının kolaylaştırılması ve idari para cezalarıyla ilgili olarak Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nu revize etmiş ve Temmuz 2024'te Kişisel Verilerin Yurt Dışına Aktarılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'i kabul etmiştir. Ancak Türkiye'nin, tedarikçilerin risk profilini değerlendirmek ve yüksek riskli tedarikçiler için uygun kısıtlamalara ve/veya hariçte tutmaya başvurmak da dâhil olmak üzere 5G Siber Güvenlik Araç Kutusu tedbirlerini uygulamaya devam etmesi gerekmektedir. Nisan 2024 itibarıyla kritik altyapılar için 14 sektörel Ulusal Siber Olaylara Müdahale Ekibi (CERT) ve 2.200'den fazla kurumsal CERT bulunmaktadır.

Medya konusunda, radyo, televizyon ve isteğe bağlı medya hizmetleri kurallarına ilişkin mevzuat, kapsamı, tanımları ve lisanslama kriterleri bakımından açık değildir ve çevrim içi yayın içeriğine erişimin kısıtlanmasına ve yargı yetkisine ilişkin tartışmalı kurallar içermektedir. RTÜK'ün tarafsızlığına ve bağımsızlığına ilişkin endişeler giderilmemiştir.

Fasıl 16: Vergilendirme

Vergilendirmeye ilişkin AB kuralları, katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi ile kurumlar vergisine ilişkin hususları kapsamaktadır. Söz konusu kurallar ayrıca, vergi kaçakçılığını önleme amaçlı bilgi değişimi dâhil olmak üzere vergi idareleri arasındaki işbirliğine ilişkin hususları kapsamaktadır.

Dolaylı vergilendirme alanında, AB müktesebatına aykırı olarak Türkiye'de hâlâ geniş bir ürün grubu %1 katma değer vergisine (KDV) tabi olmaya devam etmektedir. 2023'te meydana gelen depremlerden sonra kapsamlı bir vergi artışı paketi getirilmiştir. Bu çerçevede Temmuz 2023'te genel KDV oranı %18'den %20'ye çıkarılmıştır. Temizlik ürünleri, arsa ve konut teslimlerinde uygulanan %8'lik indirimli KDV oranı %10'a çıkarılmış olup, daha fazla netliğe tabi olmak üzere, indirimli oranın kapsamının AB müktesebatıyla uyumlu olmadığı düşünülmektedir. Vergi yapısı, muafiyetler, özel usullere ilişkin KDV mevzuatı ve indirimli oranların kapsamı, AB müktesebatı ile tam olarak uyumlu değildir.

Özel tüketim vergileri konusunda, alkol ve alkollü içecekler, tütün ve enerji ürünleri ile AB müktesebatına göre özel tüketim vergisine tabi ürünlerin üretimi, bulundurulması, depolanması, taşınması ve kontrollerine ilişkin genel kurallar hakkında daha fazla uyum sağlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Sigaraya uygulanan genel vergilendirme oranı (*ad valorem*) AB düzeyi ile benzer olmasına rağmen, Türkiye'de sigara üzerinden alınan özel tüketim vergisine dair mevzuat, AB müktesebatı kapsamında zorunlu olan karma özel tüketim vergisi yapısı (*ad valorem* ve *maktu*) bakımından AB müktesebatıyla uyumlu değildir. Alkol ve alkollü içeceklerle uygulanan özel tüketim vergisine dair mevzuat da AB müktesebatıyla uyumlu değildir. Enerji ürünlerinin bazıları üzerindeki özel tüketim vergisi AB'deki asgari oranların altındadır. AB müktesebatına aykırı olarak, kömür, kok kömürü ve elektrik üzerinden özel tüketim vergisi alınmamaktadır. Jet yakıtı (kerosen) özel tüketim vergisine tabidir ancak sıfır oranlıdır. Türkiye, 2023'te motorlu taşıtlar vergisini bir kez iki katına, Temmuz 2023 vergi artışları kapsamında ise akaryakıtta özel tüketim vergisini üç katına çıkarmıştır.

Doğrudan vergilendirme konusunda, kurumlar vergisi Temmuz 2023'te 5 puan artırılmıştır. Sonuç olarak, genel kurumlar vergisi oranı %25'e, finans sektörüne ilişkin olarak ise %30'a çıkarılmıştır. Kurumlar vergisi mükellefi olup ihracat yapan şirketler ise, kurumlar vergisi oranında daha önce uygulanan %1 puanlık indirim yerine %5 puanlık indirimden yararlanacaktır.

Kur korumalı TL vadeli mevduat hesap planı uygulamasını teşvik etmek amacıyla getirilen kurumlar vergisi muafiyeti uygulaması 2024 sonuna kadar uzatılmıştır. Ertelenen enflasyon muhasebesi (düzeltmesi) uygulaması 2024 itibarıyla başlatılmıştır. Böyle bir uygulama, bilanço özsermayesi düşük olan ve parasal olmayan varlıkları parasal olmayan yükümlülüklerinden daha fazla olan işletmelerin vergi tabanını genişletme potansiyeline sahiptir.

2022'den bu yana uygulanmakta olan, asgari ücrete tekabül eden tüm ücretlere uygulanan vergi dâhil olmak üzere asgari ücretin gelir vergisinden muaf tutulması uygulamasına devam edilmiştir. Mart 2020'den bu yana yürürlükte olan, %7,5 oranında dijital hizmet vergisi (dijital reklam, içerik ve aracı

hizmetler üzerinden) uygulamasından 2023'te 10,3 milyar TL toplanmıştır.

İdari işbirliği ve karşılıklı yardım konusunda, OECD Vergi Amaçlı Şeffaflık ve Bilgi Değişimi Küresel Forumu (Küresel Forum) Türkiye'yi, talep üzerine bilgi değişimi konusunda "büyük ölçüde uyumlu" olarak nitelendirmiştir. Ancak ilgili gerekliliklere hâlâ tam olarak uyum sağlamamış olması nedeniyle Türkiye, 1.1 No'lu kriter (finansal hesaplara ilişkin vergi bilgilerinin otomatik değişimi) bakımından vergi konusunda işbirliği yapmayan ülkeler listesine ilişkin AB Konseyi Sonuçlarının II. Ekinde yer almaya devam etmektedir. Sonuç olarak, Şubat 2024'te Konsey, Türkiye'nin teknik çalışmaları sürdürmesi ve AB listesinin 1.1 No'lu kriterini karşılamak üzere vergi bilgilerinin tüm AB Üye Devletleriyle etkili bir şekilde paylaşılmasını sağlaması gerektiği sonucuna varmıştır.

Uygulama kapasitesi ve dijitalleşme konusunda, Gelir İdaresi Başkanlığı bir elektronik belge yönetim sistemi kullanmaktadır. Öte yandan Türkiye, bütünleşik bir kamu mali yönetimi bilişim sistemi geliştirmeye yönelik çalışmalarını tamamlamamıştır. Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Eylem Planı (2023-2025) uygulamadaki ilerlemeyi izlemeye yönelik performans göstergelerinden ve kamuya açık bir sistemden hâlâ yoksundur.

Fasıl 17: Ekonomik ve Parasal Politika

AB kuralları, merkez bankalarının bağımsızlığını gerektirmekte ve kamu sektörünün merkez bankaları tarafından doğrudan finansmanını yasaklamaktadır. Ayrıca, Üye Devletler ekonomi politikalarını koordine etmekte ve mali, ekonomik ve finansal gözetim sürecine tabi olmaktadır.

Para politikası konusunda, son on yılda, Merkez Bankası hükümet ile birlikte belirlediği %5'lik resmi enflasyon hedefinden uzaklaşmıştır. Güçlü bir politika değişikliğine rağmen, Merkez Bankası Başkanı'nın ve Para Politikası Kurulu üyelerinin atanması ve görevden alınmasında Cumhurbaşkanı'nın kapsamlı yetkilere sahip olması nedeniyle Merkez Bankasının bağımsızlığının kurumsal temelleri konusunda endişeler devam etmektedir. Haziran 2024'te, Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanı'nın Merkez Bankası Başkanı'nu görev süresi dolmadan görevden alma yetkisini, söz konusu yetkinin kanunla değil, Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle verildiği gerekçesiyle iptal etmiştir. Bununla birlikte, Mahkemenin kararı bir yıl içerisinde uygulanacak olup bu durum, Cumhurbaşkanı mevcut yetkilerini kullanmaya devam ederken, iptal edilen ilgili maddelerin yerine geçecek mevzuatı kabul etmesi için Meclise 1 yıl süre tanımaktadır.

Mayıs 2023'teki Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimlerinin ardından Merkez Bankası, çok yüksek enflasyonu dizginlemek ve enflasyon beklentilerini tutturmak amacıyla para politikası duruşunu önemli ölçüde sıkılaştırmıştır. Politika faizini, para politikasının temel aracı olarak yeniden tesis etmiş ve Haziran 2023 ve Mart 2024 arasında kademeli olarak %8,5'ten %50'ye yükseltmiştir. Parasal sıkılaştırma ve parasal aktarımın güçlendirilmesi, aşırı düşük reel faiz oranlarının uygulandığı önceki politika rejimini sürdürmek için getirilen bazı bozucu makroekonomik ihtiyati tedbirlerin kademeli olarak kaldırılması için alan yaratmıştır. Bununla birlikte, kredileri sınırlandıran ve yönlendiren, piyasa temelli risk fiyatlandırmasını ve sermaye tahsisatını kısıtlayan bazı makroihtiyati düzenlemeler yürürlükte kalmaya devam etmektedir.

Kamu sektörünün parasal finansmanı ve finansal kuruluşlara imtiyazlı erişimi yasaklanmış olmasına rağmen, daha önce Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yüklenilen döviz ve altın dönüşümlü kur korumalı TL vadeli mevduat hesap planlarının maliyetlerinin tamamının Merkez Bankasına devredilmesiyle birlikte, Merkez Bankası söz konusu maliyetleri üstlenen tek makam haline gelmiştir. Politika normalleştirme çabalarının bir parçası olarak Türk makamları, kur korumalı mevduat uygulamasından kademeli çıkışa yönelik tedbirleri de kabul etmiştir.

Ekonomi politikasına ilişkin olarak Türkiye, oldukça iddialı ancak kısmen tutarsız hedeflerle iyimser bir makroekonomik çerçeve ortaya koyan 12. Kalkınma Planını (2024-2028) kabul etmiştir. Bununla birlikte, mali çerçevesi zayıf kalmasına rağmen Orta Vadeli Program (2024-2026) ile bir nebze daha güvenilir makroekonomik tahminler sunulmuştur. Temel politika belgeleri, alternatif makroekonomik ve mali senaryolar ortaya koymamaktadır. Bütçe çerçevesi, yıl içerisinde sıklıkla değişikliğe maruz kalmakta olup bu durum ülkenin bütçe planlamasının güvenilirliğini önemli ölçüde sekteye uğratmaktadır. Türkiye, henüz Bütçe Çerçevesinin Gerekliliklerine İlişkin Direktife uyum

sağlamamıştır ve Türkiye'de sayısal mali kurallar ve bu kurallarla uyumu takip eden bağımsız bir mali kurul bulunmamaktadır. Türkiye, aşırı açık prosedürü, veri mevcudiyeti ve zamanlaması konularında bazı ilerlemeler gerçekleştirmiştir ancak daha fazla çabaya ihtiyaç bulunmaktadır (*bkz. Fası 18 - İstatistik*).

Türkiye, 2024-2026 **Ekonomik Reform Programı**'nı (ERP) zamanında sunmuştur. Türkiye, ERP taslağı üzerinde dış paydaşlarla ayrı bir istişare gerçekleştirmemiştir. Mayıs 2023'de gerçekleştirilen Ekonomik ve Mali Diyalog Toplantısının sonuçlarında yer alan politika tavsiyeleri, geçen yıla kıyasla daha yüksek bir uygulama oranı ile sınırlı şekilde uygulanmıştır.

Fası 19: Sosyal Politika ve İstihdam

Sosyal alandaki AB kuralları, iş hukuku, eşitlik, iş sağlığı ve güvenliği ve ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin asgari standartları kapsamaktadır. Söz konusu kurallar aynı zamanda Avrupa düzeyinde sosyal diyalogu da geliştirmektedir.

İş hukuku alanında ilerleme kaydedilmemiştir. Birçok sektörde iş kanunlarının sağladığı çeşitli koruyucu önlemler bulunmadığından uygulama, özellikle küçük işletmeler ve kırsal alanlar için sınırlıdır. Kayıt dışı istihdamın yaygınlığı, iş hukukunun uygulanmasını engelleyen önemli bir faktördür. Platform çalışanları gibi yeni ortaya çıkan sektörler için düzenleyici çerçeveler bulunmamaktadır. Çocuk işçiliği uygulamaları tüm yaş gruplarında ve cinsiyetlerde görülmeye devam etmekte ve özellikle göçmen ve ergen erkek çocukları etkilemektedir. 15-17 yaş aralığındaki çocukların işgücüne katılım oranı 2023'te %22,1'e yükselmiştir.

Türkiye'de iş sağlığı ve güvenliği konusunda özel bir strateji bulunmasa da hükümet madencilik gibi yüksek riskli sektörler için odaklanarak **iş sağlığı ve güvenliği** kültürünü geliştirmek için farkındalık yaratmaya devam etmektedir. Kayıt dışı ekonomi bir risk faktörü olmaya devam etmekte ve kazaların çoğu kayıt dışı çalışmanın yaygın olduğu sektörlerde meydana gelmektedir.

Türkiye **sosyal diyalog** konusunda ilerleme kaydetmemiştir. Raporlama döneminde yalnızca Üçlü Danışma Kurulu ve Çalışma Meclisi toplanmıştır. Mevcut üçlü sosyal diyalog mekanizmalarının, özellikle Ekonomik ve Sosyal Konseyin sistematik işleyişinin artırılması için daha fazla çabaya ihtiyaç vardır. Özel sektörde toplu sözleşmenin kapsamı dar kalmıştır. Sendikalaşma oranı özel sektör çalışanları için %15,22, kamu görevlileri için %74,54 olarak gerçekleşmiştir. Özel sektörde, sendikaların toplu iş sözleşmesi yetki belgelerini askıya alan uzun yasal itiraz süreçleri de dâhil, sendikalaşmanın önündeki engeller devam etmektedir. Türkiye henüz kamu görevlilerine grev hakkını, vekil ve ücretlilerin (locum workers) de dâhil olduğu bazı kamu çalışanlarına ise sendikalaşma hakkını tanımamıştır.

İstihdam politikası alanında, Türkiye İş Kurumu'ndaki (İŞKUR) iş ve meslek danışmanı sayısında önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir. Aktif iş gücü piyasası programlarında, mesleki eğitim ve işbaşı eğitim kurslarının sayısı ile bu programlara kayıtlı kişi sayısında önemli düşüşler meydana gelmeye devam etmiştir.

İş gücüne katılım ve işsizlik oranı için İstatistikî EK'e ve 2.3 Ekonomik Kriterler başlığı altındaki iş gücü piyasasının işleyişine ilişkin bölüme bakınız.

Kayıt dışı ekonominin sosyal güvenlik ve refah sistemleri üzerinde olumsuz etkileri bulunmakta olup, bu durumdan özellikle Roman toplumu etkilenmektedir. Suriyeli göçmenlerin kayıtlı iş gücü piyasasına erişimlerini sağlamaya yönelik çalışmalar devam etmesine rağmen verilen çalışma izinlerinin 2022'de 113.208 olan sayısı 2023'te küçük bir gerilemeyle 108.520'ye düşmüştür. Suriyeli göçmenlerin çalışma çağındaki büyük nüfusu göz önünde bulundurulduğunda, bu oran düşük kalmaktadır.

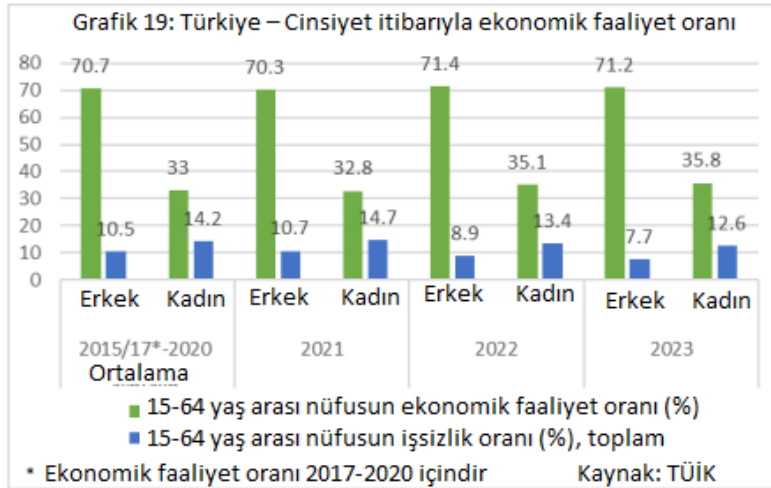
Avrupa Sosyal Fonu konusunda, Türkiye iyi düzeyde hazırlıktır.

Sosyal içerme ve sosyal koruma konusunda, Türkiye'nin, 2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı kapsamındaki bazı tedbirler dışında, kapsamlı bir yoksulluk azaltma stratejisi bulunmamaktadır. Gelir eşitsizlikleri 2022'den bu yana artmıştır. Yoksulluk ve sosyal dışlanma riski çocuklar arasında en yüksek olup, yaşlılar arasında keskin bir artış göstermiştir. Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi'nin (2023-2030) uygulaması yetersizdir. Deprem bölgesindeki geçici yerleşim yerlerinde engelli bireylerin

refahının sağlanmasına özel önem verilmesi gerekmektedir. Engelli hakları ve yaşlanma konularında son dönemde kabul edilen ulusal stratejiler henüz gözle görülür bir etki meydana getirmemiştir.

Türkiye, bakım altındaki çocukların **kurumsal yapının dışına çıkarılmasına** yönelik adımlar atmakta, aile temelli bakım hizmetlerine odaklanmakta ve koruyucu aile sistemini güçlendirmektedir. (bkz. *Fasıl 23 - Yargı ve Temel Haklar*).

Türkiye'nin **istihdam ve sosyal politikada ayrımcılığın önlenmesine** yönelik kapsamlı bir stratejisi bulunmamaktadır. Mevcut yasalar cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılığa karşı koruma sağlamamaktadır. Engelli bireylerin istihdama erişimini engelleyen ayrımcı mevzuat ve uygulamalar devam etmektedir.

Kadın-erkek eşitliği konusunda, iş gücü piyasasındaki cinsiyet eşitsizliği, kısmi iyileşmeye rağmen hâlâ çok yüksek düzeydedir. 2023 Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu'nda Türkiye, bir önceki yıla göre gerileme kaydederek 146 ülke arasında 129. sırada yer almıştır. Kadınlar, erkeklere göre daha yüksek bir yoksulluk riskiyle karşı karşıyadır. Kadın istihdamını teşvik etmek

amacıyla yeni bir istihdam desteği projesi başlatılmıştır ancak çalışma çağındaki kadın nüfusunun büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda, projenin erişimi sınırlı olup, etkisinin izlenmesi gerekmektedir. İş-yaşam dengesi direktifiyle kısmi uyum sağlanmış bulunmaktadır. Kazançlar bakımından kadın ile erkek arasındaki ücret farkı %6,2'dir. Hem çocuklar hem yaşlılar için uygun maliyetli bakım hizmetlerinin yetersiz olması, bakım yükümlülüklerinin üstlenilmesi konusundaki cinsiyetçi önyargılar ve kararlı bir siyasi tutumun bulunmaması, kadınların daha yüksek istihdam oranına ulaşmasını engellemeye devam etmiştir. Kariyer, yan haklar ve sosyal yardımlar açısından iş-yaşam dengesini ele alan politikalar sınırlıdır. Yönetim kurulları da dâhil olmak üzere, karar alma pozisyonlarında bulunan kadınların payı oldukça sınırlı kalmıştır (bkz. *Fasıl 23 - Yargı ve Temel Haklar*).

Fasıl 20: İşletme ve Sanayi Politikası

AB sanayi politikası, rekabetçiliği artırmakta, yapısal değişimi kolaylaştırmakta ve küçük ve orta ölçekli işletmeleri (KOBİ'ler) teşvik eden, ticari faaliyetler için elverişli ortam oluşturulmasını desteklemektedir.

İşletme ve sanayi politikası ilkelerine ilişkin olarak Türkiye, orta ve yüksek teknolojili mallar için artık zorunlu olan kamu alımlarında %15'lik yerli fiyat avantajını uygulamaya devam etmiştir (bkz. *Fasıl 5 - Kamu alımları*) ancak bu uygulama AB sanayi politikası ilkelerine aykırıdır ve inovasyon performansını iyileştirmede etkisizdir. İlaçlara yönelik yerelleştirme ve önceliklendirme planları raporlama döneminde sona ermiştir. Yeşil ve dijital dönüşümlere güçlü bir şekilde odaklanan 12. Ulusal Kalkınma Planı Kasım 2023'te kabul edilmiştir. Planın sanayi politikası perspektifi, yerli üretimin desteklenmesi ve ithalata bağımlılığın azaltılması ile imalat endüstrisinde inovasyon yoluyla yapısal dönüşüme odaklanmaktadır. Hükûmet, Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu için 2024-2025 yıllarını kapsayan ve çeşitli eylemler içeren yeni Eylem Planı'nı kabul etmiştir. 2019-2021'de kabul edilen sanayi stratejisinin değerlendirilmesi henüz tamamlanmamıştır.

İşletme ve sanayi politikası araçları konusunda, Türk mevzuatı, Geç Ödemeler ile Mücadele Direktifi ile hâlâ tam uyumlu değildir. Türkiye, küçük ve orta ölçekliler başta olmak üzere, şirketleri destekleyen çeşitli programları uygulamaya devam etmiştir. Bazı bölgelerde akıllı uzmanlaşma stratejileri

oluşturulsa da bunların uygulanması hakkında sınırlı bilgi mevcuttur. Türkiye, Küçük İşletmeler Hakkında Komisyon Bilgilendirmesi çerçevesini uygulamaya devam etmiştir.

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) çeşitli teknik destek ve finansman programları yürütmeye devam etmiştir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, KOSGEB ve Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumuna (TÜBİTAK) ait olanların da aralarında bulunduğu 19 destek programının etki değerlendirme çalışmalarını internet sitesinde yayımlamıştır. Organize Sanayi Bölgelerine (OSB) ilişkin yasal düzenlemeler, diğerlerinin yanı sıra Yeşil OSB'yi de içerecek şekilde değiştirilmiştir.

Türkiye, Tek Pazar Programı'nın KOBİ bileşenine katılmaktadır ve Mart 2023'te bir Ortaklık Anlaşması imzalamıştır. Şubat 2024'te derlenen ülke verileri, Türkiye'nin KOBİ ayağı için proje tekliflerinin sunulmasında makul ölçüde aktif olduğunu ve iyi bir başarı -%50'nin biraz altında- elde ettiğini doğrulamaktadır: Türk kuruluşlarını içeren 8 KOBİ bileşeni proje teklifi farklı çağrılara yanıt olarak kabul edilmiştir ve Türkiye'den ortaklar içeren 11 teklif yedek listede yer almaktadır.

Sektörel stratejilerle ilgili olarak, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, çelik, çimento ve alüminyum sektörlerine yönelik karbonsuzlaştırma yol haritaları yayımlamıştır. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından demir-çelik, çimento, alüminyum, gübre, plastik ve kimyasallar için Yeşil Büyüme Teknolojileri Yol Haritası başlıklı ayrı bir yol haritası hazırlanmıştır. Temmuz 2024'te Doğrudan Yabancı Yatırımlara ilişkin yeni bir strateji kabul edilmiştir. Endüstri destek programları altında yapılan yatırımlara yönelik Devlet desteğinin tahsis tutarı, AB-Türkiye Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülüklerle rağmen açıklanmamaktadır. (bkz. Fası 8 - Rekabet Politikası)

Fası 25: Bilim ve Araştırma

AB, araştırma ve inovasyon için önemli düzeyde destek sağlamaktadır. Özellikle, bilimsel mükemmeliyetin ve araştırma ve inovasyona önemli yatırımların olduğu yerlerde tüm Üye Devletler, AB'nin araştırma ve inovasyon programlarına katılabilmekte ve bu programlardan faydalanabilmektedir.

Araştırma ve inovasyon konusunda, önceki Çerçeve Programından önemli ölçüde daha iyi performans gösteren Türkiye'nin Ufuk Avrupa Programı'ndaki performansına yönelik olumlu eğilim 2023'te sürmüştür. Avrupa İnovasyon Konseyi Uyumlu Ek planı için üç ulusal program belirlenmiştir. Türkiye'nin Avrupa İnovasyon ve Teknoloji Enstitüsü (EIT) programlarına katılımı giderek artmaktadır ve Türkiye'de EIT Bölgesel İnovasyon Programı (RIS) oluşturulmasına yönelik ortak çalışmalar yoğunlaştırılmıştır.

Araştırma ve inovasyon konusunda AB ile Türkiye arasında iyi ve aktif bir işbirliği devam etmektedir. Türkiye ve Avrupa araştırma alanlarındaki önemli paydaşları biraraya getiren Türkiye-AB Bilim, Araştırma, Teknoloji ve İnovasyon Yüksek Düzeyli Diyalog toplantısının ikincisi Nisan 2024'te İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Söz konusu toplantıda, büyüyen inovasyon ekosistemlerinin oluşturulmasının yanı sıra, başta endüstrilerin yeşil ve dijital dönüşümü olmak üzere, bilim, teknoloji ve inovasyon konularında Türkiye ve AB arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi vurgulanmıştır.

2013-2021 yılları arasında kademeli olarak %0,8'den %1,4'e yükselen Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payı, 2022'de ilk kez %1,32'ye gerilemiştir. %2,24 olan AB ortalaması ile aradaki fark hâlâ büyüktür.

Buna paralel olarak, 2021'de 221.811 olan tam zamanlı eşdeğer Ar-Ge personeli toplam sayısı 2022'de %23 artarak 272.638'e ulaşmıştır. 2021'de %32 olan araştırmada kadın personelin payı da artarak 2022'de %34,1'e ulaşmıştır. Türkiye, akıllı uzmanlaşma konusunda, ulusal ve bölgesel kurumlarının akıllı uzmanlaşma stratejisi geliştirme ve uygulama kapasitesini geliştirmek amacıyla bir faaliyet başlatmıştır.

2024 Avrupa İnovasyon Skor Tablosuna göre, Türkiye, AB ortalamasının %51,7'si düzeyinde bir performans göstererek, Gelişmekte Olan Yenilikçi olmaya devam etmektedir. Türkiye'nin performansı Gelişmekte Olan Yenilikçilerin ortalamasının (%48,5) üzerindedir. Ancak, Türkiye'nin performansı ile

AB ortalaması arasındaki fark açılmaktadır. Türkiye, İnovasyon Skor Tablosunun tüm göstergelerine ilişkin verileri sağlamaktadır.

Fasıl 26: Eğitim ve Kültür

AB, finansman sağlanan programlarla eğitim ve kültür alanında işbirliğini ve açık koordinasyon yöntemiyle Üye Devlet politikalarının koordinasyonunu desteklemektedir. AB ve Üye Devletler, dezavantajlı geçmişleri olanlar da dâhil olmak üzere, göçmen işçilerin çocuklarının ayrımcılığa maruz kalmasını önlemeli ve onlara kaliteli eğitim sağlamalıdır.

Eğitim konusunda, toplam eğitim bütçesinin konsolide hükümet bütçesi içindeki payı takip eden 7 yıl süresince azalarak 2023'te %12,75'e ulaşmıştır. Toplam eğitim bütçesinin GSYİH içindeki payı %3,06'dır. Türkiye, okul öncesi ve ortaöğretim düzeylerinde net okul kayıt oranlarında artış elde etmiştir.

2022-2023 döneminde okul öncesi eğitimde (4-5 yaş) net okul kayıt oranı %63,55'e yükselmiştir. Söz konusu ilerlemeye rağmen, özellikle 3 yaş grubunun erken çocukluk eğitimine kayıt oranı hâlâ düşüktür. Erken çocukluk eğitiminde erişim ve kaliteye ilişkin AB hedefleriyle daha fazla uyum sağlanması açısından toplum temelli hizmetler de dâhil olmak üzere, alternatif eğitim hizmet modellerinin araştırılması gerekmektedir. Yükseköğretime kaydolma oranları da %44,66'dan %46,02'ye yükselmiştir.

Son yıllardaki olumlu eğilimin ardından, okulu terk edenlerin oranı ilk defa %20'nin altına düşmüştür. Ancak, Doğu Anadolu Bölgesi ile ülkenin geri kalanı arasındaki ortaöğretim okullaşma oranlarında önemli bölgesel farklılıklar bulunmaktadır.

Okula devam eden özel ihtiyaçları olan öğrencilerin sayısı 2022-2023 eğitim döneminde bir önceki yıla göre %7,4 artarak 507.804'e ulaşmıştır. Farklı engelleri olan kız ve erkek çocukların okula devam etme oranları ve eğitimdeki başarılarına ilişkin veriler hâlâ yetersizdir.

OECD 2022 Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) sonuçlarına göre, Türkiye'deki öğrencilerin okuduğunu anlama, matematik ve fen alanlarındaki performansı OECD ortalamasına kıyasla düşüktür. Bununla birlikte, Türkiye, PISA sonuçlarının 10 yılı aşkın süredir çoğu konuda tutarlılığı artırdığı az sayıdaki ülkelerden biridir. 15 yaşındaki öğrencilerde okuma (%29), matematik (%39) ve fen bilimlerinde (%25) temel yeterlilik (2. seviye) gösteremeyen öğrencilerinin oranı OECD ortalamasına yakındır. Ancak son Uluslararası Okuma Becerilerinde Gelişim Araştırması (PIRLS 2021), Türkiye'deki okuduğunu anlama performansının uluslararası ortalamanın altında olduğunu göstermektedir. Matematik alanında cinsiyetler arası fark düşüktür.

Türkiye, **yükseköğretim** alanında, Avrupa Yükseköğretim Alanı'na üyedir. Türkiye'deki 208 yükseköğretim kurumu arasında kalite açısından kayda değer farklılıklar devam etmekle birlikte, Türkiye, Bolonya sürecini uygulama bakımından ileri bir aşamada olmayı sürdürmektedir.

Akademik özgürlüklerin ihlali ve üniversiteler üzerindeki aşırı devlet kontrolü ciddi bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

Türkiye, **teknik ve mesleki eğitim ve öğretim** konusunda, Ulusal Mesleki Yeterlilikler Sistemini uygulamaya devam etmektedir. Uygulanmakta olan ulusal mesleki standartların sayısı ve onaylanmış yeterliliklerin sayısında küçük bir artış gözlemlenmiştir. Yetki verilen 275 belgelendirme kuruluşu şimdiye kadar bireylere 2.716.259 Mesleki Yeterlilik Belgesi vermiştir (%8,3 artış). Ağır ve tehlikeli işlerle ilgili olarak, 204 meslek için, Mesleki Yeterlilik Kurumu mesleki yeterlilik belgesi zorunluluğu getirilmiştir.

Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ) Türkiye'de faal durumda olmasına rağmen, mesleki eğitim ve öğretim kurumları tarafından sağlanan mesleki eğitim, ulusal yeterlilik (UY) adaylarının ihtiyaçlarıyla uyumlu değildir. Çerçevenin daha iyi işlemesi için, üniversitelerin sürekli eğitim merkezlerinin, yetki verilen belgelendirme kuruluşlarıyla işbirliği yaparak belirli meslek seviyelerine yönelik modüler mesleki eğitim ve öğretim programları geliştirmeleri teşvik edilmelidir. Türkiye, Avrupa Çıkraklık İttifakı'nın aktif bir üyesi olmaya devam etmektedir.

Öğrencilerin dijital becerilerinin artırılması, ülkenin eğitim ve öğretimdeki öncelikleri arasında yer almaktadır. 2021-2027 AB Dijital Eğitim Eylem Planı'yla uyumlu olarak, dijital eğitimin ve dijital becerilerin güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması için daha fazla çabaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye, Erasmus+ programına tam katılım sağlamaktadır. Programa gösterilen ilgi yüksek olmaya devam etmektedir: 2023'te, Türk kuruluşları, toplam 129,49 milyon avro tutarında hibe için 2.894 Erasmus+ (ve ayrıca Avrupa Dayanışma Programı) projesine başvuru sahibi veya ortak olarak katılmıştır. Türkiye, 2021-2025 Avrupa Eğitim Alanı çalışma gruplarına katılım sağlamaya devam etmektedir. Beş Türk üniversitesi, Avrupa Üniversiteleri İttifakları'nın ortağıdır.

Gençlik politikası alanında, Türkiye'nin hâlâ bir ulusal gençlik stratejisi bulunmamaktadır. 2019'da Avrupa Gençlik Forumu tarafından gözlemci üye statüsü verilen bağımsız bir ulusal gençlik konseyi bulunmaktadır ancak bu konsey, Hükümet tarafından tanınmamaktadır.

Spor alanında, Şubat 2023'te gerçekleşen depremlerden sonra, birçok gençlik merkezi ve spor sahası geçici barınma alanlarına dönüştürülmek zorunda kalmıştır. Yeniden imar ve rehabilitasyon çalışmalarında, gençler için oyun ve dinlenme alanlarının da dikkate alınması gerekmektedir. Türkiye, Avrupa Spor Haftası girişimine katılmaya devam etmiştir.

Kültür alanında, hem merkezi hem de yerel yönetimler tarafından kültürel faaliyetlere önemli kaynaklar ayrılmasına rağmen, sistematik, tutarlı ve sürdürülebilir kültürel politikaların geliştirilmesi için gerekli olan net normatif çerçevelerin, kurumsal yönetimin ve uzun vadeli planlamanın eksik olduğu gözlenmektedir. Hükümetin 2023 bütçesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ayrılan tutar, 32 merkezi kamu kurum ve kuruluşu arasında 12. en düşük bütçeyi oluşturmaktadır (%0,004'ten az).

UNESCO Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'nin uygulanması hususunda "Kreşendo" adlı proje Uluslararası Kültürel Çeşitlilik Fonu'nun hibe alıcısı olarak seçilmiştir. Türkiye'den bir kuruluş ikinci kez fondan faydalanmaktadır.

Raporlama döneminde, kültürel etkinliklere yönelik siyasi müdahaleler ve keyfi yasaklar devam etmiştir.

Raporlama döneminde, Türkiye'nin Yaratıcı Avrupa programına dâhil edilmesine yönelik aktif bir görüşme gerçekleşmemiştir.

Fasıl 29: Gümrük Birliği

Tüm Üye Devletler, AB Gümrük Birliği'nin bir parçasıdır ve aynı gümrük kural ve usullerine tabidir. Bu durum, mevzuat uyumunu, yeterli uygulama ve yürütme kapasitesini ve bilgisayarlı ortak gümrük sistemlerine erişimi gerekli kılmaktadır.

Türkiye, **gümrük mevzuatı** konusunda sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Türkiye, AB'de serbest dolaşımda bulunan veya üçüncü ülkelerden ithal edilen AB dışı ülke menşeli çok sayıda ürünün ithalatına uygulanan geniş kapsamlı ilave vergileri sürdürmüştür.

Türk gümrük makamlarının risk temelli kontrollere ve basitleştirilmiş usullere dayanan bazı uygulamalarını daha etkin hâle getirmesi gerekmektedir. Türkiye'nin kıymete dayalı ithalat gözetim tedbirleri uygulaması ve fazla ödenen tutarların geri alınmasına yönelik bir hukuk yolunun mevcut olmaması AB müktesebatıyla hâlâ uyumlu değildir. Türkiye'nin şeffaf, tarafsız ve doğrulanabilir gümrük değerlendirme usullerinin uygulanmasını sağlaması gerekmektedir. Türkiye post, deri ve kromlu derilere yönelik ihracat vergisi tedbirlerini henüz kaldırmamıştır. Türkiye, başta hurda bakır, feldispat ve killer olmak üzere birçok üründe otomatik ihracat lisansı rejimini engelleyen idari gereklilikleri kaldırmıştır. Yasal ticaretin kolaylaştırılması ve güvenliği temel ilkelerine dayanan, AB Gümrük Kodu'yla tam uyumlu bir Türk Gümrük Kanunu Tasarısı henüz kabul edilmemiştir. Serbest bölgeler ve vergi muafiyeti uygulamaları AB müktesebatıyla henüz tam olarak uyumlaştırılmamıştır.

Ortaklık Anlaşması (OA) kapsamında gümrük konularında karşılıklı idari yardıma ilişkin hükümler doğrultusunda, Türkiye'nin AB ile, özellikle Ortaklık Anlaşması'nı ihlal eden işlemlerin önlenmesi, tespiti ve soruşturulması suretiyle gümrük mevzuatının doğru bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla işbirliği yapması gerekmektedir. Dolandırıcılıkla mücadele çalışmaları kapsamında, Türkiye'nin Avrupa Dolandırıcılıkla Mücadele Ofisi (OLAF) ile işbirliği yaparak özellikle tütün

mamulleri kaçakçılığı olmak üzere gümrük dolandırıcılığıyla mücadeleyi güçlendirmesi ve tütün ürünlerinin yasa dışı ticaretinin önlenmesi amacıyla Dünya Sağlık Örgütü Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi protokolünü uygulaması tavsiye edilmektedir. Bu uygulama sürecinin devam ettiği bildirilmiştir.

İdari ve uygulamaya ilişkin kapasite konusunda, özellikle kaçakçılıkla mücadele operasyonları olmak üzere, sınır kontrollerine ilişkin gümrük uygulama kapasitesini güçlendirmeye yönelik çalışmalar devam etmiştir. Ancak, fikri mülkiyet haklarının gümrüklerde uygulanmasına ve özellikle ihracat ve transit işlemlerine ilişkin AB müktesebatı ile tam uyum henüz tamamlanmamıştır. Güvenlik ve emniyet tedbirlerini uygulamaya yönelik risk temelli kontrollerin iyileştirilmesi ve Gümrük Birliği hükümleriyle uyumlu hâle getirilmesi gerekmektedir. Türkiye, Ortak Transit Rejimi Sözleşmesi'ne katılımının bir parçası olarak, Yeni Bilgisayarlı Transit Sistemi'ni (NCTS) uygulamaktadır. Türkiye'de NCTS Faz 5'in devreye alınması birkaç kez ertelenmiş olsa da Faz 5'e geçiş için 2024'ün son çeyreği gerçekçi bir hedef olmaya devam etmektedir. Ancak, tarife bilgi teknolojileri (BT) sistemleri, AB tarife bilgi teknolojileri (BT) sistemleri doğrultusunda henüz uygulamaya konulmamıştır. Türkiye'nin iş girişimleriyle uyumlu BT stratejisini uygulaması ve yasal zeminle uyumlu belgeye dayalı gümrük iş süreçlerini güncellemesi gerekmektedir.

GRUP 4: YEŞİL GÜNDEM VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BAĞLANTISALLIK

Bu grupta şunlar yer almaktadır: taşımacılık politikası (Fasıl 14), enerji (Fasıl 15), trans-Avrupa ağları (Fasıl 21) ve çevre ve iklim değişikliği (Fasıl 27).

Fasıl 14: Taşımacılık Politikası

AB'nin, kara yolu taşımacılığı, demir yolları, iç su yolu taşımacılığı, çok modlu taşımacılık, hava yolu taşımacılığı ve deniz taşımacılığında teknik ve emniyet standartları, güvenlik, sosyal standartlar ve piyasanın serbestleştirilmesi konularında ortak kuralları bulunmaktadır.

Genel taşımacılık alanındaki AB müktesebatıyla ilgili olarak, raporlama döneminde Türkiye'de çevrimiçi bir elektronik mevzuat envanteri aracı yürürlüğe girmiştir. Bu araç, Türkiye'deki ulaştırma mevzuatının İngilizce envanterini sunmak suretiyle, AB müktesebatının sürekli olarak izlenmesi sistemini oluşturmaktadır.

Karayolu taşımacılığında, yolcu otobüslerinde elektrikli araç kullanan işletmecilere esneklik teşvikleri getirilmesi amacıyla, Karayolu Taşımacılığı Yönetmeliği revize edilmiştir. Araçların ağırlık ve boyutlarını denetleyen muayene istasyonlarının işletilmesi ve yatırım yapılmasına ait sorumluluk Karayolları Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Taşımacılık elektronik takip ve denetim sisteminin kapsamı tehlikeli maddeleri de içerecek şekilde genişletilmiştir. Vizyon Sıfır hedefleri doğrultusunda 2024-2027 dönemini kapsayan Kara Yolu Trafik Güvenliği Eylem Planı kabul edilmiştir. Kurumsal kapasite, Türkiye'nin ulusal Akıllı Ulaşım Sistemleri (AUS) hedeflerini karşılama hususunda yetersiz kalmaktadır.

Demiryolu taşımacılığında, Demiryolu Altyapı Erişim ve Kapasite Tahsis Yönetmeliği Kasım 2023'te yayımlanmıştır. Demir Yolu Çerçeve Kanunu henüz kabul edilmemiş ve Türkiye, AB'nin dördüncü demir yolu paketine uyum sağlamamıştır. Demiryolu emniyeti ve demiryolu sisteminin karşılıklı işletilebilirliği husundaki mevzuat, henüz AB müktesebatıyla uyumlu değildir. Demiryolu emniyetiyle ilgili daha fazla eğitime ihtiyaç duyulmaktadır. Hâlihazırda Ulaştırma Hizmetleri Düzenleme Genel Müdürlüğüne bağlı Ulusal Emniyet Otoritesinin bağımsızlığı henüz sağlanamamıştır. Demir yollarından sorumlu kuruma verilen sübvansiyonlar ve taşımacılık operatörünün altyapı yöneticisinden, mali açıdan bağımsızlığı, önemli sorunlar olmaya devam etmektedir.

Deniz taşımacılığında, Türkiye, Kıyı Tesislerine Yeşil Liman Sertifikası Düzenlenmesi Hakkında Yönetmelik ile Denizde Çatışmayı Önleme Yönetmeliği yayımlamıştır. Avrupa Birliği Liman Hizmetleri Tüzüğü'nün uygulanmasına yönelik ulusal mevzuat henüz hazırlanmamıştır. Kıbrıs bandıralı gemilerin Türk limanlarına yanaşmasının yasaklanmasının devam etmesi ve Kıbrıs'a giden veya Kıbrıs'tan gelen tüm yük gemilerinin Türk limanlarına yanaşmasının yasaklanması büyük bir

sorun olmaya devam etmektedir. **İç su yolu taşımacılığına** ilişkin uyum sınırlı kalmaya **devam etmiş**, raporlama döneminde ilerleme kaydedilmemiştir.

Türkiye, **havacılık** alanında, AB havacılık emniyeti müktesebatına daha fazla uyum sağlamak için çabalarını sürdürmüştür. Türkiye'de ve Kıbrıs'ta bulunan hava trafik kontrol merkezleri arasındaki iletişim eksikliği, Lefkoşa uçuş bilgi bölgesinde hava emniyeti bakımından tehlike oluşturmaya devam etmektedir ve bu durum operasyonel bir çözüm gerektirmektedir. Türkiye, Üye Devletlerle yaptığı havacılık hizmetleri anlaşmalarında, havacılıkta AB iç pazarının temel taşı olan, AB taşıyıcı tahsis ilkesini henüz kabul etmemiştir.

Çok modlu taşımacılık konusunda, çok modlu yük taşımacılığına ilişkin uygulama mevzuatı, kapsamına demiryolu yük taşımacılığı ve intermodal taşımacılık hizmetlerini de dâhil edecek şekilde Haziran 2023'te revize edilmiştir. Yönetmelik ile, operatörlerin belirli koşullara uyması durumunda, yeni bir yeşil lojistik belgesi düzenlenmektedir.

AB yolcu hakları mevzuatına uyum sağlanması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Kıbrıs'ta kayıtlı, Kıbrıs ile ilgisi olan ya da son uğradığı liman Kıbrıs'ta bulunan gemiler ve uçaklara yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece Türkiye, bu fasla ilişkin AB müktesebatını tam olarak uygulamış olmayacaktır.

Fasıl 15: Enerji

AB enerji politikası, enerji arzı, altyapı, enerji iç piyasası, tüketiciler, yenilenebilir enerji, enerji verimliliği, nükleer enerji, nükleer güvenlik, radyasyondan korunma ve nükleer güvence konularını kapsamaktadır.

Arz güvenliği konusunda Türkiye, LNG ithalat kapasitesi bakımından 2023'teki 37,2 milyon metrik tonluk kapasitesi ile dünyadaki en büyük yedinci ülke konumuna gelmiştir. Türkiye, coğrafi konumundan yararlanarak bölgesel doğal gaz ticaretindeki rolünü geliştirmeye yönelik yatırım yapmaya devam etmiştir ve doğal gaz altyapı kapasitesini artırmıştır. Türkiye'nin Tuz Gölü'ndeki en büyük yer altı depolama tesisinin inşaatı çalışmalarının ikinci aşamasına 5,4 milyar metreküp doğal gaz depolama kapasitesi hedefiyle devam edilmiştir ve Silivri'deki ikinci yer altı doğal gaz depolama tesisi 4,6 milyar metreküp gaz depolama kapasitesine ulaşmıştır. 2023'te Türkiye'deki doğal gaz iletim hattının toplam uzunluğu, 9 kompresör istasyonu, 6 giriş noktası ve 2 enterkoneksiyon noktasıyla birlikte 16.810 kilometreye ulaşmıştır. Sonuç olarak, Rusya'ya enerji bağımlılığı devam etmiştir.

Türkiye, **enerji iç piyasası** konusunda, devlete ait boru hatları ile petrol taşıma anonim şirketi olan ve doğal gaz piyasası ve ticareti bakımından hâkim konumda bulunan BOTAŞ'ın ayrıştırılmasını bir kez daha askıya almıştır. Doğal Gaz Piyasası Kanunu, AB'nin Üçüncü Enerji Paketi ile hâlâ uyumlu değildir ve şeffaf, maliyet tabanlı ve ayrımcı olmayan fiyatlandırma mekanizmaları henüz oluşturulmamıştır.

Toptan elektrik piyasasında, kırılğan tüketicilere tanınan bazı imtiyazlarla birlikte sübvansiyonlu tarifeler mevcudiyetini sürdürmüştür. 2023 için belirlenen 1000 kWh'lik serbest tüketici alt sınırı, Ocak 2024 itibarıyla Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu kararıyla 950 kWh'e düşürülmüştür. Türkiye 7 yıl aradan sonra ilk kez net elektrik ithalatçısı olmuştur.

Hidrokarbonlar konusunda, Açık Deniz Petrol ve Doğal Gaz Faaliyetlerinin Güvenliğine ilişkin Direktif ile hidrokarbonların geçişine yönelik mevzuat henüz uyumlaştırılmamıştır. 2024'te Türkiye, nihai yatırım programı kapsamında enerji sektörüne 75,7 milyar Türk lirası tahsis etmiştir ve bu rakam 2023'teki miktarın %70 fazlasına tekabül etmektedir.

Kömür alanında Türkiye yerli linyit kömürünün üretimine yönelik teşviklerini sürdürmüştür ve Rusya'dan ithal edilen kömürün payı 2023'te, 2022'ye göre iki katına çıkmıştır. 2023'te Türkiye'nin kömür ithalatının %73'ü Rusya kaynaklı olmuştur. Kömür, Türkiye'deki elektrik üretiminde en yüksek hacime (117,6 TWh) sahip enerji kaynağı olmayı sürdürmüştür ve bu durum kaçınılmaz olarak rekor düzeyde yüksek CO₂ ve buna bağlı gaz emisyonlarına yol açmıştır. Türkiye, kömürün aşamalı olarak azaltılması ve önümüzdeki on yılda kömür yakıtlı elektrik üretimi için öngörülen kapasitenin azaltılması için Türkiye Ulusal Enerji Planı'nda henüz bir tarih belirlememiştir.

Yenilenebilir enerji konusunda, raporlama döneminde Türkiye'deki ilave elektrik üretim kapasitesinin (2,845 MW) neredeyse tamamı (%99,5) yenilenebilir tesislerde gerçekleşmiştir. 2023'te yenilenebilir kaynakların kurulu güç içindeki payı %56'ya, üretimdeki payı ise %42'ye ulaşmıştır. Türkiye'de 2023'te yenilenebilir kaynaklardan üretilen 59,2 GW elektriğin 32 GW'ı hidroelektrik; 11,8 GW'ı rüzgâr; 11,3 GW'ı fotovoltaik ve geri kalanı ise jeotermal ve biyoenerjiden elde edilmiştir. 2023'te yeni bir Yenilenebilir Enerji Kaynakları Destekleme Mekanizması (YEKDEM) kabul edilmiştir. Türkiye'deki yerli katkı gerekliliği uygulamaları, DTÖ ve AB-Türkiye Gümrük Birliği kurallarına aykırı olması ve AB'nin ve diğer uluslararası şirketlerin Türkiye enerji piyasalarındaki rekabet gücünü etkilemesi nedeniyle endişe yaratmaya devam etmektedir.

Enerji verimliliğine ilişkin olarak, Enerji Verimliliği 2030 Stratejisi ve II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı (2024-2030) kabul edilmiştir. 2030'a kadar kamu ve özel sektör işbirliğiyle gerçekleştirilecek yaklaşık 20 milyar avroya tekabül edecek Türk lirası karşılığı enerji verimliliği yatırımı hedefi açıklanmıştır. Yeni enerji verimliliği planı, enerji arz güvenliğini artırmayı ve Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığını azaltmayı hedeflemektedir.

Nükleer enerji, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma konularında Türkiye'nin Akdeniz'de yer alan Akkuyu'daki yeni nükleer güç santralının (% 99,2'si Rus Rosatom yatırımı) ilk reaktörünün 2024 sonunda faaliyete geçmesi beklenmektedir. Akkuyu nükleer güç santralinde ikinci, üçüncü ve dördüncü reaktörlerin inşaatına devam edilmiştir.

Türkiye, Akkuyu santralinde Fukuşima sonrası stres testlerini AB metodolojisi olarak yürütme konusundaki gönüllü taahhüdünün ardından, Mayıs 2024'te uzman ziyareti raporunun sonuçlandırılması amacıyla uzman ziyareti ekibinin ikinci ziyaretine ev sahipliği yapmıştır. Türkiye hâlâ Avrupa Topluluğu Acil Radyolojik Bilgilerin Değişimi (ECURIE) sistemine üye değildir. Türkiye, "Kullanılmış Yakıt İdaresinin ve Radyoaktif Atık İdaresinin Güvenliği Üzerine Birleşik Sözleşme"ye taraf olmuştur ancak söz konusu Sözleşmeye taraf olan Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yönelik yükümlülükleri kabul etmeyi reddettiğini açıklamıştır.

Fasıl 21: Trans-Avrupa Ağları

AB, iç pazarı güçlendirmek ve büyüme ve istihdama katkıda bulunmak amacıyla taşımacılık, telekomünikasyon ve enerji alanlarında, Trans-Avrupa ağlarını (TEN'ler) teşvik etmektedir.

Taşımacılık ağları konusunda, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı saldırı savaşının ardından, Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan ve Türkiye'den geçen Trans-Hazar Ulaştırma Koridoru son derece önem kazanmıştır. Türkiye, Halkalı-Kapıkule demir yolu hattı projesinde etapların tamamında ilerlenmesi yönünde çalışmalarına devam etmiştir. Projenin Çerkezköy-Kapıkule kesiminde fiziki tamamlanma oranı %78'e ulaşmıştır. Diğer iki kesimdeki ilerleme ise yetersizdir. Yavuz Sultan Selim Köprüsü'nün eksik kalan demir yolu bağlantılarının projelendirilmesi hâlâ ciddi endişe kaynağıdır. Bu kritik demir yolu koridorunda yüksek ve güvenilir demir yolu kapasitesinin geliştirilmesi TEN-T'nin temel bir unsurudur. Halkalı-Kars koridorunun doğu yakasındaki demir yolu kapasitesi çok sınırlıdır ve altyapının iyileştirilmesi gerekmektedir.

Elektrik iletim şebekeleri konusunda, Türkiye'nin elektrik şebekesinin modernizasyonuna ilişkin olarak, artan miktarlardaki kesintili yenilenebilir enerjinin sisteme entegrasyonu büyük bir sorun olmaya devam etmektedir. Enerji Verimliliği Eylem Planı'nda (2024-2030), 2030'a kadar elektrik şebekesine yaklaşık 10 milyar avroya tekabül edecek Türk Lirası yatırım yapılması hedefi yer almaktadır. Türkiye, 2026'ya kadar Avrupa Elektrik İletim Sistemi Operatörleri Ağı (ENTSO-E) nezdinde gözlemci üyelik statüsüne sahiptir. Türkiye'deki elektrik iletim hatlarının toplam uzunluğu 2023'te 73.806 km'ye ulaşmış olup, 789 trafo merkezi ve Bulgaristan ve Yunanistan üzerinden AB pazarı da dâhil olmak üzere komşu ülkelerle 15 ara bağlantı hattı bulunmaktadır.

Fasıl 27: Çevre ve İklim Değişikliği

AB, iklimle ilgili güçlü eylemleri, sürdürülebilir kalkınmayı ve çevrenin korunmasını teşvik etmektedir. AB mevzuatı, iklim değişikliği, su ve hava kalitesi, atık yönetimi, doğa koruma, endüstriyel kirlilik, kimyasallar, gürültü ve sivil koruma konularına ilişkin hükümler içermektedir.

Çevre

Türkiye **yatay mevzuat** alanında ilerleme kaydetmemiştir. Türkiye, Espoo Sözleşmesi'ne hâlâ taraf değildir, Çevresel Etki Değerlendirme Direktifi ve Stratejik Çevresel Değerlendirme Direktifleriyle uyumlu olmama durumu devam etmektedir. Türkiye, Aarhus Sözleşmesi'ne henüz taraf değildir ve kamu kurum ve kuruluşlarının sahip olduğu bilgilere erişim, çevreyle ilgili konularda yargıya erişim ve karar alma süreçlerine halkın katılımındaki zorluklar devam etmektedir. Çevresel Sorumluluk Direktifi ve Çevre Suçları Direktifi henüz uyumlaştırılmamıştır.

Türkiye, **hava kalitesi** konusunda ilerleme kaydetmemiştir ve Dış Ortam Hava Kalitesi ve Ulusal Emisyon Tavanları konularındaki AB Direktifleriyle uyumlu ulusal mevzuatı henüz kabul etmemiştir. Bazı şehirlerdeki yoğun hava kirliliğine ilişkin raporlar gelmeye devam etmiştir. PM 2,5'e ilişkin ölçüm sonuçları kamuoyuna henüz açıklanmamış olup çoğu parametrenin eşik değerleri AB sınır değerlerinin üzerinde kalmaya devam etmektedir.

Türkiye, **atık yönetimi** konusunda ilerleme kaydetmemiştir. Raporlama döneminde, Türkiye'nin geri dönüşüm oranı %30'a çıkarken, Depozito Yönetim Sistemi henüz mevcut değildir ve atık yönetim planlarının yerel ve bölgesel düzeyde uygulanma seviyesi yetersizdir. Türkiye, AB Gemi Geri Dönüşüm Tüzüğü'nün gerekliliklerini yansıtan gemi geri dönüşüm mevzuatını kabul etmemiş olmasına rağmen, 2024'te AB'nin gemi geri dönüşüm tesisleri listesine iki Türk tersanesi eklenmiş ve 2024 itibarıyla listede toplam 11 tersane yer almıştır. Türkiye, Ulusal Döngüsel Ekonomi Eylem Planı'nı henüz kabul etmemiştir ve enkaz yönetimi temel bir çevre sorunu olmaya devam etmektedir.

Türkiye, **su kalitesi** konusunda bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Türkiye, taşkın risk yönetimi planları, kuraklık yönetimi planları ve yeraltı suyu yönetimi planlarının hazırlıkları konusunda bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Türkiye, Su Çerçeve Direktifi'yle uyumlu olarak, 25 havza planından 12'sini kabul etmiştir. Revize edilmiş AB İçme Suyu Direktifi'ne uyum sağlama konusunda ilerleme kaydedilmemiştir ve atık su arıtma tesislerinin kapsama alanı belediye nüfusunun %89'u düzeyinde kalmaya devam etmektedir. AB Deniz Stratejisi'yle uyum hâlâ sağlanmamış iken, Türkiye, 2023-2028 dönemini kapsayan ulusal denizlerin kara kökenli kaynaklardan korunmasına ilişkin ulusal eylem planını güncellemiştir.

Türkiye, **doğa koruması** konusunda ilerleme kaydetmemiştir. Türkiye, Kunming-Montreal Küresel Biyoçeşitlilik Çerçevesi'ni uygulamaya yönelik ulusal hedefleri henüz belirlemedi, çerçeve mevzuatını, ulusal biyoçeşitlilik stratejisini veya bir eylem planını henüz kabul etmemiştir. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi kapsamında, Ulusal Yetki Alanları Dışında Kalan Denizlerdeki Biyoçeşitliliğin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımına Dair Anlaşmayı (BBNJ Anlaşması) imzalamamıştır. Sulak alanlarda, ormanlarda ve doğal sit alanlarında planlama ve imar hâlâ AB müktesebatıyla uyumlu değildir. Tarım alanları, koruma alanları, milli parklar ve kıyı bölgelerinde madencilğe izin veren güncellenmiş maden yönetmeliği, STK'lar ve kamuoyu nezdinde endişe yaratmaya devam etmektedir.

Türkiye, **endüstriyel kirlilik ve risk yönetimine** ilişkin AB müktesebatına uyum konusunda ilerleme kaydetmemiştir.

Kimyasallar konusunda, Türkiye, kimyasalların kaydı, değerlendirilmesi, izni ve kısıtlanmasıyla ilgili ulusal mevzuatın geçiş süresini ertelemiştir ve 2030 sonuna kadar tamamen yürürlüğe girecek tonaj bazında kademeli bir yaklaşım getirmiştir. Kimyasalların Kaydı, Değerlendirilmesi, İzni ve Kısıtlanması hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü (REACH) ile henüz uyum sağlanmamıştır.

Gürültü konusunda uyum ve uygulama hâlâ orta düzeydedir ve ilerleme kaydedilmemiştir.

Sivil koruma konusunda, AB Sivil Koruma Mekanizması'na (UCPM) katılımcı devlet statüsünde olan Türkiye, UCPM kapsamındaki ilgili faaliyetlere katılım sağlamaktadır. Türkiye ayrıca, depremlere ve tıbbi acil durumlara müdahalede bulunma kapasitesiyle Avrupa Sivil Koruma Havuzu'na katkı sağlayarak UCPM'nin toplam kapasitesine katkıda bulunmaktadır. Ortak Acil Durum İletişim ve Bilgi Sistemi ile bağlantı kurabilmek için ön koşul olan Trans Avrupa İdareler Arası Güvenli Bilgi ve Haberleşme Servisleri Ağı sistemi henüz kurulmamıştır.

İklim değişikliği

Mart 2024'te Türkiye, İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı'nı (2024-2030) ve İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi'ni güncelleyerek raporlama döneminde sınırlı ilerleme kaydetmiştir. Bununla birlikte, Türkiye hâlen Paris Anlaşması kapsamında 2053'e kadar iklim nötr olma hedefini destekleyecek bir iklim kanununu, ulusal emisyon ticaret sisteminin kurulmasına ilişkin düzenlemeleri ve uzun vadeli düşük emisyonlu kalkınma stratejisini kabul etmemiştir. Türkiye'nin iklim değişikliği ile mücadele kapsamında azaltıma yönelik azim seviyesi hâlâ yetersizdir ve Paris Anlaşması çerçevesinde Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkısı, emisyonların bilime uygun bir biçimde azaltılmasına yönelik somut taahhütlerin karşılanması bakımından özellikle kısa ve orta vadede yetersiz kalmaktadır. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) 30. Taraflar Konferansı (COP 30) öncesinde, özellikle mutlak bir emisyon azaltım hedefini içeren büyük ölçüde artırılmış bir azim seviyesine sahip yeni bir Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkının hazırlanması ve sunulması büyük önem arz etmektedir. Türkiye hâlen Yakıt Kalitesi Direktifi'ni tam olarak uygulamamakta ve yeni hafif ve ağır vasıtalara ilişkin AB emisyon standartlarıyla uyum sağlamamaktadır. Ozon tabakasını incelten maddeler ve florlu sera gazlarına ilişkin yeni tüzüklere uyum sağlanmamıştır ve Karbon Yakalama ve Depolama Direktifi için bir uyum planının oluşturulması gerekmektedir. "55'e Uygun" paketinin bir neticesi olarak AB iklim politikasındaki önemli iyileştirmelere uyum sağlanmasına dikkat edilmelidir.

GRUP 5: KAYNAKLAR, TARIM VE UYUM

Bu grupta, şunlar yer almaktadır: tarım ve kırsal kalkınma (Fasıl 11), gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası (Fasıl 12), balıkçılık ve su ürünleri (Fasıl 13), bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu (Fasıl 22) ile mali ve bütçesel hükümler (Fasıl 33).

Fasıl 11: Tarım ve Kırsal Kalkınma

AB'nin ortak tarım politikası çiftçileri desteklemekte ve Avrupa'nın gıda arz güvenliğini sağlamaktadır. İklim değişikliğiyle mücadeleye ve ulusal kaynakların sürdürülebilir yönetimine yardımcı olmakta; AB genelinde kırsal alanları ve peyzajı korumakta; çiftçilik, tarımsal gıda endüstrileri ve ilgili sektörlerde istihdamı teşvik ederek kırsal ekonomiyi canlı tutmaktadır. Bu da güçlü yönetim ve kontrol sistemleri gerektirmektedir. Pazarlama standartları, kalite politikası ve organik tarım için de ortak AB kuralları bulunmaktadır.

Yatay konularla ilgili olarak, Türkiye Yeşil Mutabakat Eylem Planı kapsamında sürdürülebilir tarım konusunda ilerleme kaydetmek için kayda değer hiçbir adım atmamıştır. Türkiye, AB'nin ortak tarım politikası kapsamındaki desteği düzenleyen ilkelerden uzaklaşmaya devam etmiştir. Entegre İdare ve Kontrol Sistemi'nin (IACS) tesis edilmesine ilişkin ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye, tarım istatistiklerine ilişkin strateji taslağı konusunda ilerleme kaydetmiştir. Söz konusu stratejinin kabul edilmesi ve akabinde uygulanması kilit öneme sahiptir. **Ortak piyasa düzeni** konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. AB'yle tarım ürünleri ticaretine ilişkin anlaşma kapsamında, sığır eti ve canlı sığira ilişkin tercihli kotaların etkili bir şekilde açılması ve doldurulması süreci hâlâ şeffaf değildir ve herhangi bir ithalat lisansı verilmemiştir.

Kırsal kalkınma konusunda, AB Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı'na (IPARD III) ilişkin sektörel anlaşma ve finansman anlaşması kabul edilmiş ve üç teklif çağırısı başlatılmıştır. Programın coğrafi kapsamı 42 ilden 81 ilin tamamına genişletilmiştir. IPARD II'nin uygulanması, fonların oldukça etkili bir şekilde kullanılmasıyla istikrarlı bir şekilde devam etmiştir.

Kalite politikası konusunda, AB müktesebatıyla uyumun devam etmesi gerekmektedir. **Organik tarım** konusunda, AB müktesebatına uyum sağlanması bakımından ilerleme kaydedilmemiştir.

Fasıl 12: Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası

Gıda maddelerinin üretimine ilişkin hijyen kurallarını da içeren AB gıda müktesebatı, gıda ve yem güvenliğinin üst düzeyde sağlanmasını ve tüketici çıkarlarının yüksek düzeyde korunmasını temin

etmektedir. Tohum kalitesi, bitki koruma ürünleri, zararlı organizmalara karşı koruma ve hayvan beslemenin yanı sıra, hayvan sağlığı ve refahı ile hayvansal gıdaların güvenliği de güvence altındadır.

Genel gıda güvenliği konusunda, AB'ye Türkiye'den ithal edilen meyve ve sebzelerdeki pestisit kalıntılarına ilişkin Gıda ve Yem İçin Hızlı Alarm Sistemi'ne yapılan bildirimlerin sayısı yine yüksek kalmıştır.

Türkiye, **veterinerlik politikasını** AB müktesebatıyla tam olarak uyumlaştırmak için çalışmalarını sürdürmüştür. Büyükbaşlar, küçükbaşlar, ev hayvanları ve tek tırnaklılara ilişkin uygulamalar devam etmiş ancak domuzlar da dâhil olmak üzere diğer türlerin tanımlanması, kayıt altına alınması ve sürü kimliklendirilmesi veya küçükbaş hayvanlar konusunda herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye, hayvan refahı konusunda ilerleme kaydetmemiştir. Kesimhanelerle, uzun yolculuklarla ve zenginleştirilmiş kafes sistemlerine geçişle ilgili hükümler henüz uygulanmadığından, mevzuatın icrasında eksiklik söz konusudur.

Gıda, yem ve hayvansal yan ürünlerin piyasaya arzı konusunda, çiğ süt stratejisinin hazırlanması ve çiğ süt üreticilerinin uygulayacağı genel kuralların yürürlüğe girmesi konusunda ilerleme sağlanmadığından çiğ süt kalitesi konusunda hâlâ sorunlar yaşanmaktadır. Çiğ süt spesifikasyonları ve somatik hücre kriterlerini karşılamayan sütlerin kullanımına ilişkin kurallar henüz yasal düzenleme olarak kabul edilmemiştir. Türkiye'nin denetimlerin finansmanına ilişkin düzenlemeleri henüz AB sistemiyle uyumlu değildir.

Türkiye, **gıda güvenliği kurallarının** ve **yemlere ilişkin özel kurallarının** tam olarak uyumlaştırılmasına yönelik çalışmalarını sürdürmüştür. **Türkiye, bitki sağlığı politikası** konusunda **ilerleme kaydetmemiş** ve yeni gıdalar ile **genetiği değiştirilmiş organizmalar** konularındaki mevzuatını henüz uyumlaştırmamıştır.

Fasıl 13: Balıkçılık ve Su Ürünleri Yetiştiriciliği

Ortak balıkçılık politikası, balıkçılık yönetimine ilişkin kuralları belirlemekte, canlı deniz kaynaklarını korumakta ve balıkçılığın çevresel etkilerini sınırlandırmaktadır. Av kotalarının belirlenmesi, filo kapasitesi yönetimi, su ürünleri yetiştiriciliğine ve piyasalara ilişkin kurallar ile balıkçılara ve kıyı toplumlarına destek sağlanması da bu kapsam dâhilindedir. Ayrıca, sürdürülebilir bir su ürünleri yetiştiriciliğini teşvik etmektedir.

Türkiye **kaynaklar ve filo yönetimi** konularında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliğini kapsayan Tarımsal Üretim Planlanması Hakkında Yönetmelik yayımlanmıştır. Eylül 2024-Ağustos 2028 dönemini kapsayan ve ticari ve amatör amaçlı su ürünleri avcılığını düzenleyen Tebliğler yayımlanmıştır. Türkiye, balon balığı gibi yerli olmayan istilacı türlerle mücadeleye ve aslan balığının ticarileştirilmesine yönelik projeler yürütmüş ve önemli bir bilgi birikimi elde etmiştir. Türkiye, Akdeniz Genel Balıkçılık Komisyonunun (GFCM) Doğu Akdeniz'de yerli olmayan türler (NIS) gözlemine ev sahipliği yapmaktadır. Değişikliğe uğrayan Su Ürünleri Kanunu'nda, daha güçlü bir koruma rejimi gibi bazı **yapısal eylemler** öngörülmüştür. Geleneksel kıyı balıkçılığının desteklenmesine yönelik yapısal tedbirler yürürlüktedir.

Denetim ve kontrole ilgili olarak, Türkiye mevzuat uyumu ve Atlantik Ton Balıklarının Korunması Uluslararası Komisyonunun (ICCAT) ve GFCM'nin kontrol tedbirleri hakkındaki tavsiyelerinin uygulanması konusunda ilerleme kaydetmeye devam etmiştir. Türkiye, ICCAT kuralları doğrultusunda mavi yüzgeçli orkinos (BFT) avcılığını düzenleyen yıllık genelgeyi Nisan 2024'te uygulamaya koymuştur. **Piyasa politikası** konusunda, AB piyasa politikası doğrultusunda meslek kuruluşlarının gelişimini ve kontrolünü desteklemek üzere BT araçları oluşturulmuştur. Türkiye, su ürünleri yetiştiriciliğine ve balıkçılığın sürdürülebilir yönetimi için deniz ve iç kesimlerdeki küçük ölçekli balıkçı teknelerine ilişkin veri kalitesinin iyileştirilmesi amacıyla **Devlet desteği** sağlamaktadır.

Uluslararası anlaşmalar konusunda, Türkiye bölgesel ve uluslararası platformlarda AB ile işbirliğini sürdürmüştür. AB, ortak balıkçılık politikası kapsamına dâhil olan Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi hükümlerini uyguladığından, Türkiye'nin Sözleşme'yi onaylaması, balıkçılık ve denizcilik politikası konusunda AB ile işbirliğini geliştirecektir. Türkiye, GFCM'nin ve Ortak Denizcilik Gündemi'nin çalışmalarına aktif ve destekleyici bir tutumla bölgesel düzeyde katılmıştır.

Fasıl 22: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu

Bölgesel politika, AB'nin sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik büyümesine yönelik temel yatırım politikasıdır. Üye Devletler, proje tasarımı ve uygulamasında yeterli idari kapasite ve güvenilir mali yönetim gerektiren bu politikanın uygulanmasından sorumludur.

Yasal çerçevede ilerleme kaydedilmemiştir. Kanıta dayalı politika oluşturma, politika ve program değerlendirme ile etki değerlendirme mekanizmaları henüz mevcut değildir.

Bölgesel Kalkınma Ajanslarının (BKA) performansının ve Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi'nin (BGUS) izlenmesi ve değerlendirilmesine yönelik genel bir çerçeve ve uygun istatistiksel araçların oluşturulması iyileştirilmelidir. BGUS'nin uygulanmasının, ulusal politika oluşturma üzerinde sınırlı etkisi bulunmaktadır ve bölgesel düzeydeki mülahazalar merkezi düzeye hâlâ tam olarak yansıtılmamaktadır. 2024-2028 dönemini kapsayan yeni BGUS'nin ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerin uyumlaştırılması ilkesini yansıtması gerekmektedir. Bölgesel Kalkınma Ajansları proje desteğinin yanı sıra Büyüme Kutupları Destek Programı veya Sosyal Kalkınma Destek Programı gibi uygulama araçları mevcuttur ancak bu araçların işlevselliğinin artırılması gerekmektedir.

12. Kalkınma Planı (2024-2028) Kasım 2023'te yayımlanmıştır. Anayasal yapı, iktidarı Cumhurbaşkanlığı düzeyinde merkezileştirmeye devam etmekte ve kuvvetler ayrılığını temin etmemektedir. Hükûmetin, muhalefet partilerinin belediye başkanları üzerindeki baskısı yerel demokrasiyi zayıflatmaya devam etmiştir. Yerel makamların mali özerkliği, yerel makamlar tarafından alınan planlama kararlarında devletin aşırı düzenleyiciliği ve müdahaleciliği, istişare eksikliği, yerel makamların yerel vergi oranlarını hesaplama kapasitelerinin sınırlı olması ve yerel gelirlerin yarısından fazlasının hâlâ Devlet bütçesinden gelmesi nedeniyle sınırlı olmaya devam etmektedir.

Kurumsal çerçeve konusunda, raporlama döneminde ilerleme kaydedilmemiştir. Cumhurbaşkanlığı sistemi, hesap verebilirlik kanallarını ciddi şekilde Cumhurbaşkanlığına toplamıştır. Genel olarak, farklı kurumların görev ve sorumluluklarının işlevsel ayrımında eksiklikler bulunmaktadır; bu da kamu idaresinin aşırı merkezileşmesine ve verimsizleşmesine neden olmaktadır.

Yararlanıcı Ülke Tarafından Dolaylı Yönetim Sistemi (IMBC) yetkililerinin çalışmasıyla ilgili olarak, tüm IMBC yetkililerini bir araya getiren Mali İşbirliği Komitesi düzenli olarak toplanmıştır. Sözleşme ve uygulamada Ulusal Yetkilendirme Görevlisinin (NAO) denetim ve müdahale kapasitesinde bazı zayıflıklar gözlemlenmiştir. Bakanlıklar arasında etkili bir koordinasyonun sağlanması, IPA III kapsamında müdahalelerin önceliklendirilmesi ve sonuçların izlenmesi için Ulusal IPA Koordinatörünün (NIPAC) rolünün daha da güçlendirilmesi gerekmektedir.

IPA yapılarının idari kapasiteleri konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. NIPAC ve NAO tarafından oluşturulan eylem planının uygulanması sonuç vermeye devam etmiştir. Ancak personeli tutmaya yönelik net bir politika ve strateji mevcut değildir. Kamu hizmetlerine ilişkin yasal çerçeve, tarafsızlığı güvence altına almamakta veya liyakate dayalı işe alım ve terfi usullerini kolaylaştırmamaktadır. IPA II kapsamında oluşturulan koordinasyon çerçevesi doğrultusunda, **programlama** konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Haziran 2023'te yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile Türkiye'deki AB fonlarının yönetim yapısının 2021-2027 mali yardımlarının gerekliliklerine uygun şekilde yeniden düzenlenmesi amaçlanmaktadır. Türkiye, Interreg işbirliği programlarının programlanması ve uygulanmasında bölgesel politika konusunda deneyim kazanmaya devam etmektedir.

İzleme ve değerlendirme konusunda, NIPAC program ve proje düzeyinde izleme faaliyetlerini gerçekleştirmeye devam etmiştir. Yıllık programların değerlendirilmesinin yanı sıra, ilgili Program Otoriteleri, 2023'teki gecikmelere rağmen IPA II kapsamındaki Çok Yıllı Eylem Programlarının değerlendirmesini planlamıştır. Başlıca eksiklikler NIPAC ve NAO tarafından işletilen sistemlerde gözlenmektedir. Bu sorunu ele almak üzere, NIPAC'ın mevcut Yönetim Bilgi Sistemlerinin (MIS) yeniden düzenlenmesine devam edilmektedir. Proje ve program ilerlemesinin çıktı ve sonuç göstergeleri aracılığıyla daha kolay izlenebilmesi ve sonuç odaklı yönetim uygulamasının kolaylaştırılması amacıyla MIS fonksiyonlarının önemli ölçüde iyileştirilmesi gerekmektedir.

Mali yönetim, kontrol ve denetim konusunda, Program Otoritelerinin, uygulama ilerlemesini takip etmek ve sağlam mali yönetim uygulamak için performans göstergelerinin kullanımını iyileştirmesi

gerekmektedir. Türkiye, proje yönetiminde sağlam bir kapasite geliştirmiştir fakat bu konuda daha fazla ilerlemeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Raporlanan ve araştırılan usulsüzlüklerin sayısı önemli ölçüde düşmüştür. Yönetimin her düzeyinde iç kontrolün işleyişi ve risk yönetimi için ülke çapında yönetim bilgi sistemine yönelik gelişmiş bir yasal çerçeve bulunmaktadır. Denetim çalışmaları, Finansal Çerçeve Ortaklık Anlaşması ve Çerçeve Anlaşmalarında belirtilen uluslararası denetim standartlarına uygun olarak yürütülmektedir (Bkz. Fası 32 - Mali Kontrol).

Fası 33: Mali ve Bütçesel Hükümler

Bu fasıl AB bütçesinin finansmanına ("öz kaynaklar") ilişkin kuralları kapsamaktadır. Bu kaynaklar ağırlıklı olarak; i) her Üye Devlet'in gayrisafi milli gelirine dayanan katkılardan; ii) gümrük vergilerinden; iii) geri dönüştürülmeyen plastik kaynaklardan ve iv) katma değer vergisine dayalı bir kaynaktan oluşmaktadır. Üye Devletlerin, AB bütçesine yapacakları katkıların doğru hesaplanması, tahsili, ödenmesi ve kontrolünü sağlamaya ve bunu yeterli şekilde koordine etmeye yönelik uygun idari kapasiteye sahip olması gerekmektedir.

Türkiye, öz kaynaklar sisteminin uygulanmasıyla ilgili temel politika alanlarında temel ilke ve kurumları oluşturmuştur (bkz. Fası 16- Vergilendirme, Fası 18- İstatistik, Fası 29- Gümrük Birliği ve Fası 32- Mali Kontrol). Ancak zamanı geldiğinde, öz kaynaklar sisteminin etkili bir biçimde uygulanması için somut koordinasyon yapılarının oluşturulması, idari kapasitenin güçlendirilmesi ve uygulama kurallarının benimsenmesi gerekmektedir. İşlenmiş tarım ürünleri ve sanayi ürünleriyle (kömür ve çelik ürünleri hariç) ilgili olarak AB ile tesis edilen Gümrük Birliği, Türkiye'nin gümrük mevzuatının AB gümrük müktesebatı ile kayda değer şekilde uyumunu sağlamaya devam etmektedir. Türkiye, Birlik Gümrük Kodu'yla uyumlu bir gümrük kanunu tasarısını henüz kabul etmemiştir. Kabulü, başta gümrük vergileri olmak üzere **geleneksel öz kaynaklardaki** hazırlığı kolaylaştıracaktır.

Katma değer vergisine dayalı kaynak için KDV matrahını ve ağırlıklı ortalama oranını doğru bir şekilde hesaplamaya yönelik sistemler henüz mevcut değildir. KDV ve gümrük vergilerindeki yolsuzluk, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü gibi, sorun oluşturmaya devam etmektedir. Vergi yapısı, muafiyetler, özel usullerle ilgili mevzuat ve indirimli oranların kapsamına ilişkin mevzuat, AB müktesebatı ile tam olarak uyumlu değildir.

Gayrisafi milli gelire dayalı kaynak konusunda, Türkiye ulusal hesaplarını ve GSMG hesaplamalarını Avrupa Hesaplar Sistemi (ESA 2010) ile tam uyumlu hâle getirmeye yönelik çabalarını sürdürmüştür. Tahminlerin kapsamlılığını, gözlem dışı ekonomiyi dikkate alacak şekilde geliştirmesi de gerekmektedir. GSMG envanteri Eurostat'ın Envanter Rehberi'yle tam olarak uyumlu değildir ve verilerin iletimi her zaman zamanında gerçekleşmemektedir.

İdari altyapı bakımından Türkiye'nin, AB müktesebatıyla uyumlu olarak, AB bütçesine yapacağı katkının doğru şekilde hesaplanması, tahmini, muhasebeleştirilmesi, tahsili, ödenmesi, kontrolü ve AB'ye raporlanmasını sağlamak için yeterli idari kapasiteye ve uygulama kurallarına sahip, tam anlamıyla işlevsel bir koordinasyon yapısı oluşturması gerekmektedir.

GRUP 6: DIŞ İLİŞKİLER

Bu grupta, iki fasıl yer almaktadır: dış ilişkiler (Fası 30) ile dış, güvenlik ve savunma politikası (Fası 31).

Fası 30: Dış İlişkiler

AB'nin üçüncü ülkelere yönelik, çok taraflı ve ikili anlaşmalar ile müstakil tedbirlere dayanan ortak bir ticaret politikası mevcuttur. İnsani yardım ve kalkınma politikası alanlarında da AB kuralları bulunmaktadır.

Ortak ticaret politikası konusunda raporlama döneminde bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, ilave vergilerin kaldırılması ve AB'nin Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'ne yararlanıcı ülkeler ile

ürünler bakımından uyum sağlanması konularında ilerleme kaydetmemiştir. Ancak Türkiye, ilaçlara yönelik yerelleşme ve önceliklendirme tedbirlerine ilişkin önemli sorunu çözüme kavuşturmuştur. Türkiye, dört yeni korunma önlemi oluşturması başlatmış; bunlardan ikisi kesin önlem kararıyla tamamlanmış ve iki korunma önleminin süresi uzatılmıştır. Türkiye, AB'den yapılan ihracatlara karşı önlemlerin etkisizleştirilmesine yönelik iki soruşturma başlatmıştır.

Özellikle Doha Kalkınma Gündemi'yle ilgili olmak üzere Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde, OECD ve G20'de, AB ve Türkiye arasında daha yakın bir eş güdüme ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye, DTÖ'de müzakerelere aktif şekilde katıldıktan sonra, müzakere edilen Elektronik Ticaret Anlaşması metnine veya Elektronik Ticaret Ortak Bildiri Girişimi (WTO INF/ECOM/87) hakkında eş düzenleyiciler tarafından yapılan ilgili açıklamaya katkı sağlamayı şimdiye kadar reddetmiştir.

AB-Türkiye Gümrük Birliği köprü mevzuatının (1/2006 sayılı Karar), revize edilmiş Pan Avrupa Akdeniz Sözleşmesi'nin yeni hükümleriyle uyumlu hâle getirilmesi için teknik açıdan güncellenmesi gerekmektedir. Türkiye, askerî teçhizat ve teknoloji ile **çift kullanımlı malzemenin** ihracat kontrolleri konusunda, belirli çok taraflı ihracat kontrolü düzenlemelerine ilişkin AB tutumuyla uyum sağlamamıştır. Türkiye'nin, AB'nin Rusya'ya karşı uyguladığı kısıtlayıcı tedbirlere uymaması endişe kaynağı olmaya devam ederken, çift kullanımlı malzemelerle ilgili olarak Rusya'ya yönelik AB yaptırımlarının etkisizleştirilmesini önlemek amacıyla uygulamaya dönük bazı tedbirler alınmıştır.

Üçüncü ülkelerle ikili ticaret ve yatırım anlaşmaları konusunda Türkiye'nin, 24'ü AB Üye Devletleriyle olmak üzere yürürlükte olan 89 ikili yatırım antlaşması ve 23 Serbest Ticaret Anlaşması bulunmaktadır. Türkiye, 2024-2028 dönemini kapsayan doğrudan yabancı yatırım stratejisini kabul etmiştir. Türkiye, AB-Türkiye Gümrük Birliği kapsamında ortak ticaret politikasından saparak, AB'nin benzer anlaşmalarının bulunmadığı Malezya, Venezuela ve Birleşik Arap Emirlikleri ile serbest ticaret anlaşmalarını uygulamaya devam etmiştir. Türkiye, bunun yanı sıra, İran, Özbekistan, Pakistan ve Azerbaycan ile tercihli ticaret anlaşmalarını uygulamıştır.

Kalkınma politikası ve **insani yardım** alanlarında, 2023'te Türkiye tarafından yapılan resmi kalkınma yardımı, Gayrisafi Milli Gelirinin % 0,6'sına karşılık gelen 6,19 milyar avro tutarındadır. Bu oran, 17 no'lu Sürdürülebilir Kalkınma Hedefinde yer verilen %0,7'lik hedefin gerisinde kalmıştır. Yardımların büyük bölümü, Suriye ile ilgili olup Türkiye'de yürütülen projelere insani destek sağlanması amacıyla kullanılmıştır.

Fasıl 31: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası

Üye Devletler, AB'nin dış, güvenlik ve savunma politikası kapsamında siyasi diyalog yürütebilmeli, AB'nin açıklamalarına katılım sağlamalı, AB eylemlerinde yer almalı ve üzerinde uzlaşılan yaptırımlar ile kısıtlayıcı tedbirleri uygulamalıdır.

Dış ve güvenlik politikasıyla ilgili konularda AB ve Türkiye arasındaki **siyasi diyalog**, kıdemli memurlar düzeyindeki temaslarla devam etmiştir. Raporlama döneminde Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Doğu Avrupa, Orta Asya ve Batı Balkanlara ilişkin AB-Türkiye istişareleri gerçekleştirilmiş ve AB'nin Körfez Bölgesi Özel Temsilcisi ile Orta Asya Özel Temsilcisi Ankara'yı ziyaret etmişlerdir. Ayrıca, Ağustos 2024'te Brüksel'de düzenlenen AB Dışişleri Bakanları gayriresmî toplantısının öğle yemeğine katılan Avrupa Komisyonu Yüksek Temsilcisi/Başkan Yardımcısı ile Türkiye Dışişleri Bakanı arasında düzenli temaslar gerçekleşmiştir. Avrupa Komisyonu Başkanı ve AB Zirvesi Başkanı, NATO zirveleri marjında Türkiye Cumhurbaşkanı ile bir araya gelmişlerdir. AB Zirvesi Başkanı, ayrıca Eylül 2023'teki G20 toplantısı marjında Türkiye Cumhurbaşkanı ile bir araya gelmiştir. Türkiye, Suriye konulu VIII. Brüksel Konferansı'na, Schuman Güvenlik ve Savunma Forumu'na, AB-Orta Asya Ulaşım Bağlantıları Küresel Geçit Yatırımcılar Forumu'na ve Küresel Geçit zirvesine katılmıştır.

Türkiye'nin **AB ortak dış ve güvenlik politikası (ODGP)** ile **ortak güvenlik ve savunma politikasına (OGSP)** katılımına olanak sağlayan kurumsal çerçeve, mevcut olmakla birlikte maalesef Türkiye, Yüksek Temsilci'nin AB adına yaptığı ilgili açıklamalara ve ilgili Konsey kararlarına 2023'teki %9'a kıyasla, 30 Eylül 2024 itibarıyla %5 oranıyla çok düşük bir seviyede uyum sağlamıştır.

Türkiye, BM çerçevesi dışında uygulanan yaptırımları desteklememe yönündeki tutumunu sürdürmüştür. AB yaptırımlarının etkisizleştirilmesine yönelik bir platform haline gelmek istemediğini

vurgulamakla birlikte, Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısıyla bağlantılı olarak AB'nin Rusya'ya uyguladığı **kısıtlayıcı tedbirlere** uyum sağlamaktan kaçınmıştır. Kasım 2023'te Türkiye, askeri amaçlarla kullanılabilir AB menşeli hassas ürünlerin Rusya'ya yeniden ihraç edilmesini engellemek üzere bazı tedbirler almıştır. Türkiye, söz konusu mekanizmayı, Yaptırım Koalisyonlarının diğer ortakları menşeli hassas ürünleri de kapsayacak şekilde genişletmeyi değerlendirmelidir. AB ve Türkiye, yaptırımların etkisizleştirilmesi konusunda, karşılıklı olarak kabul edilebilir çözümler bulmak amacıyla birlikte çalışmaya devam etmiştir. Bu bağlamda Türkiye, Orta Asya'ya veya Kafkasya'ya ihracat olarak beyan edilen ancak sonunda Rusya'ya ulaşan ortak yüksek öncelikli ürünlerin “hileli geçişini” önlemenin yollarını bulmaya yönelik çabalarını hızlandırmalıdır. Haziran 2024'te kabul edilen 14'üncü yaptırım paketinde Türkiye merkezli dokuz işletme, belirli ihracat kısıtlamalarına tabi tutulmuştur. Türkiye ayrıca, Rusya menşeli olup Tek Pazar'a yasa dışı yollardan giren yaptırıma tabi ürünlerin menşesinde sahtecilik vakaları konusunda AB soruşturma makamlarıyla daha aktif işbirliği yapmalıdır.

Türkiye, Rusya varışlı/kalkışlı uçuşlar gerçekleştirmeye devam etmiştir. Türkiye'de kayıtlı on şirket, Rusya'ya yönelik AB yaptırımları listesinde yer almıştır.

Türkiye, bir taraftan başta Kıbrıs Cumhuriyeti olmak üzere, AB Üye Devletlerinin bir dizi kuruluşa ve düzenlemeye katılımını engellemeye devam ederken, diğer taraftan da **uluslararası kuruluşlarla etkin angajmanını** sürdürmüştür. Türkiye Cumhurbaşkanı, AB'ye katılımın Türkiye'nin stratejik hedefi olmaya devam ettiğini müteaddit kereler ifade etmiştir. Türkiye, BRICS+ üyeliği için başvuruda bulunmuş; Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (SCO) katılmaya istekli olduğunu ifade etmiş ve Haziran 2024'te Moskova'da gerçekleşen BRICS+ zirvesine ve Temmuz 2024'te Astana'da düzenlenen ŞİÖ zirvesine katılmıştır. Türkiye, **Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Tüzüğü** ve BM Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) dâhil olmak üzere önemli BM antlaşmalarının Taraf Devleti değildir.

Silahsızlanma ve silahların yayılmasının önlenmesiyle ilgili olarak Türkiye, uluslararası antlaşmaların ve sözleşmelerin çoğuna taraftır ve hukuki bağlayıcılığı olan yükümlülükleri ve siyasi taahhütlerine uygun şekilde, ihracat kontrol rejimlerine ve siyasi açıdan bağlayıcı diğer düzenlemelere katılmaktadır. Bununla birlikte Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, Silahsızlanma Konferansına ve diğer Düzenleme ve Komitelere katılımını engellemeye devam etmiştir. Türkiye, imzacısı olduğu Silah Ticareti Antlaşması'nı hâlâ onaylamamıştır.

Güvenlik tedbirleriyle ilgili olarak, Türkiye'nin, AB'nin gizlilik dereceli bilgilerinin (EUCI) paylaşılması ve korunmasına yönelik usullere ilişkin olarak AB ile arasında bir Bilgi Güvenliği Anlaşması bulunmamaktadır. 2006'dan bu yana Türkiye'nin OGSP misyonlarına katılımı (AB'nin gizlilik dereceli bilgilerinin edinilmesi de dâhil), bir çerçeve anlaşması ile mümkün olmaktadır.

OGSP alanında Türkiye, AB kriz yönetimi misyonları ve operasyonlarına aktif bir şekilde katılmaya ve önemli derecede katkı sağlamaya devam etmiştir. Türkiye, Bosna Hersek'te bulunan AB Barış Gücü Althea Harekatı'na en çok katkı sağlayan AB-dışı müttefik olmayı sürdürmektedir. Türkiye, Ekim 2023'te komutasını devraldığı Kosova'daki NATO Kosova Barış Gücü'ne (KFOR) önemli katkılar sağlamaya devam etmiştir. Türkiye, OGSP ve AB savunma girişimlerine dâhil olmaya yönelik arayışını sürdürmekle birlikte, aynı zamanda bir Üye Devleti, NATO ile işbirliğinin dışında tutmaya devam etmiştir. Türkiye'nin AB-NATO işbirliği çerçevesine ilişkin dar yorumu, teşkilatlar arasında gerçek anlamda bir ilişkinin güçlendirilmesinin önünde engel oluşturmaya devam etmiştir. Uzun süreli görüşmelerin ardından TBMM, Ocak 2024'te İsveç'in NATO'ya katılımını onaylamıştır.

Terörle mücadeleyle ilgili olarak Türkiye, DEAŞ'la Mücadele Küresel Koalisyonunun aktif bir üyesidir ve AB, Türkiye'nin özellikle yabancı terörist savaşçılar ve terör şüphelileriyle ilgili olmak üzere, bilgi paylaşımını ve sınır ötesi soruşturmaların iyileştirilmesine yönelik çabalarını desteklemektedir. Bununla birlikte, ulusal mevzuatta terör tanımının kapsamının geniş olması, esasen Avrupa standartları ile çelişmekte ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile ters düşmektedir.

Hibrit tehditlere ilişkin olarak, Türkiye'de, sosyal medya ve geleneksel medyada yanlış bilginin yayılması ve propaganda da dâhil, yabancı bilgi manipülasyonu ve müdahalesi (FIMI) faaliyetleri gözlemlenmiştir. Türkiye, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı saldırı savaşı kapsamında, devlet kontrolündeki Rus basın kuruluşlarının faaliyetlerini kısıtlamamıştır.

Türkiye, **bölgesel normalleşme çabalarını** artırırken, dünya genelindeki ülkelerle **yoğun ilişkiler ve stratejik ortaklıklar** geliştirmeyi sürdürmüştür.

Türkiye, **Rusya'nın Ukrayna'ya karşı saldırı savaşında** “dengeli” olarak tanımladığı tutumunu korurken; hem Rus hem de Ukraynalı muhataplarıyla ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmiş; siyasi ve diplomatik diyalog kurmuş ve Cumhurbaşkanlığı ve üst kademedeki yetkililer düzeyinde düzenli temasları sürdürmüştür. Temmuz 2023'te Karadeniz Tahıl Girişimi'nin Rusya tarafından sona erdirilmesinin ardından Türkiye, bu girişimin yeniden canlandırılması için defalarca çaba göstermiş ancak şu ana kadar başarılı olamamıştır. Türkiye, Romanya ve Bulgaristan ile birlikte Karadeniz'deki mayın temizleme çalışmalarını hızlandırmıştır. Türkiye, savunma sektöründe Ukrayna için stratejik açıdan önemli bir ortak olmayı sürdürürken, Rusya ile ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirmeye devam etmiştir. Özellikle, Türkiye'nin ilk nükleer santralini Rusya'nın inşa etmesi ve işletmesi nedeniyle fosil olmayan yakıtlar da dâhil olmak üzere enerjide Rusya'ya bağımlılığı artmıştır. Türkiye, Haziran 2024'te İsviçre'de düzenlenen Ukrayna Barış Zirvesi'ne katılmış ve Ortak Bildiri'yi onaylamıştır. Türkiye, Rusya'yı Ukrayna ile müzakere masasına getirme hususunu dile getirmeye devam etmiştir ve Rusya ile Ukrayna arasında arabuluculuk yapmaya çalışmaktadır.

Türkiye, **Amerika Birleşik Devletleri** için önemli ve zor bir ortak olmaya devam etmiştir. Türkiye'nin İsveç'in NATO'ya katılım protokolünü onaylaması ve ABD'nin Şubat 2024'te Türkiye'ye F-16 satışına onay vermesi, ikili ilişkilere olumlu bir ivme kazandırmıştır. ABD-Türkiye Stratejik Mekanizması da dâhil olmak üzere, bir dizi üst düzey toplantı gerçekleştirilmiş ve terörizmle mücadele konusunda üst düzey istişareler yeniden başlatılmıştır. Türkiye ve ABD; Ukrayna, Orta Doğu Barış Süreci, Afganistan ve Suriye'ye insani yardım dâhil olmak üzere, bölgesel konularda angajmana devam etmiştir.

Türkiye'nin **Körfez bölgesiyle** yakınlaşması, ticari ve ekonomik işbirliği, yatırım ve savunma odaklı olmak üzere hem ikili hem de bölgesel düzeyde devam etmiştir. Türkiye, Suudi Arabistan (SAK), Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Katar'ın yanı sıra Körfez İşbirliği Konseyi ile ilişkilerini daha da güçlendirmiştir. Türkiye ile **Mısır** arasındaki normalleşme çabaları sonuç vermiş, Şubat 2024'te, Türkiye Cumhurbaşkanı on yılı aşkın bir süreden sonra ilk kez Kahire'ye resmi ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret, işbirliği mekanizmalarını canlandırmış ve Mısır'dan, en büyük varış ülkesi olan Türkiye'ye, sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ihracatı yoluyla ikili ticaretin artırılmasını hedeflemiştir. Eylül 2024'te Mısır ve Türkiye Cumhurbaşkanları, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin ilk toplantısını Ankara'da gerçekleştirmişlerdir. İki ülke sanayi, savunma, sağlık, çevre ve enerji gibi alanlarda 17 Mutabakat Zaptı imzalamıştır.

Türkiye'nin **İsrail** ile ilişkileri, 7 Ekim 2023 tarihinde Hamas'ın İsrail'e yönelik terör saldırısının ardından belirgin biçimde kötüleşmiş; bunun sonucunda Türkiye, Mayıs 2024'te İsrail ile her türlü ticarete ambargo uygulamaya başlamıştır. Türkiye, 7 Ekim tarihli terör saldırısını kınamış ve AB'nin tutumuna tamamen uygun olmayan bir şekilde, AB'nin terör örgütleri listesinde yer alan Hamas'ı destekleyen bir duruş sergilemiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı, Hamas'ın siyasi lideri Haniyeh ile Nisan 2024'te İstanbul'da bir araya gelmiştir. Türkiye, BM'nin acil ateşkes çağrısı yapan tüm kararlarını desteklemiş ve Uluslararası Adalet Divanı nezdinde İsrail aleyhine açılan soykırım davasına müdahil olmuştur. Türkiye, Filistinlilere kayda değer insani yardım sağlayarak bölgede etkili bir oyuncu olmayı sürdürmektedir ve Geçici İrtibat Komitesi'nin de üyesidir. **Orta Doğu Barış Süreci** konusunda Türkiye, iki devletli çözümün uygulanması amacıyla siyasi sürecin yeniden başlatılması gerektiği yönündeki AB tutumuna uyum sağlamaktadır.

Türkiye, Suriye krizinde kritik önemi haiz bir oyuncu olmaya devam etmiştir ve BMGK'nın 2254 sayılı kararının uygulanması yoluyla, AB ile, istikrarlı ve müreffeh bir **Suriye** hedefini paylaşmaktadır. Ancak Türkiye; Suriye rejimiyle yakınlaşması, Suriye'nin kuzeyindeki bazı bölgelerde Türk askerî varlığını Ekim 2023'te 2 yıl süreyle uzatması, Suriye ve Irak sınırında yaptığı dikkat çekici askeri sınır ötesi operasyonları nedeniyle AB'nin Suriye politikasına ters düşmektedir. Türkiye'nin **Irak**'la ilişkileri, Cumhurbaşkanı'nın 12 yıl aradan sonra ilk kez Nisan 2024'te Bağdat ve Erbil'e gerçekleştirdiği ziyaretle önemli ölçüde iyileşmiştir. Başta PKK ile mücadele ve Irak'ın PKK'yı her iki ülke için de güvenlik tehdidi olarak tanımlamaya karar vermesi olmak üzere Türkiye, ticaretten suya, enerjiden terörle mücadeleye kadar pek çok konudaki görüşmeleri artırmıştır. Ziyaret sırasında, Irak'ın Körfez'deki FAV Limanı'nın Türkiye üzerinden Avrupa'ya bağlanmasına yönelik “Kalkınma Yolu” projesine ilişkin

olarak Türkiye, Irak, Katar ve BAE arasında bir mutabakat zaptı imzalanmıştır. Türkiye, **İran** ile çok yönlü bir ilişki içindedir ve üst düzey diyalogu sürdürmektedir. Ocak 2024'te, Türkiye-İran Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyinin 8. toplantısı vesilesiyle dönemin İran Cumhurbaşkanı Ankara'yı ziyaret etmiştir. On adet işbirliği anlaşması imzalanmış ve ikili ticaretin istikrarlı bir şekilde artırılmasının hedeflendiği açıklanmıştır.

Türkiye, BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi'nin Libya'da 2023'te genel seçime gidilmesi yönündeki çabalarını destekleyerek, **Libya**'da önemli ve aktif bir oyuncu olmaya devam etmiştir. Ankara istikrarı savunmaya devam etmiştir. 2019'da Trablus'la imzalanan deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin Mutabakat Muhtırası ve bunun ardından belirlenen yetki alanlarında arama ve sondaj yapılmasına yönelik 2022 tarihli Mutabakat Zaptı, AB'ye göre üçüncü devletlerin egemenlik haklarının ihlalidir, BMDHS'yle uyumlu değildir ve üçüncü devletler bakımından hukuki sonuçlar doğuramaz. Türkiye, Millî Birlik Hükûmeti temsilcileriyle üst düzey temaslarını sürdürürken, Doğu merkezli aktörlerle diyalog kanalları açmış ve Eylül 2023'te yaşanan Derne selinin ardından yeniden imar çalışmalarına katılmıştır. 2023'ün sonunda Türkiye, Libya'daki askeri varlığını Ocak 2026'ya kadar uzatmıştır. Türkiye'nin işbirliği yapmaması, AB'nin, Libya'ya yönelik BM ambargosunu etkili bir şekilde uygulama çabalarını baltalamaya devam etmiştir. Eylül 2024'te, Türkiye, bir bayrak devleti olarak, IRINI Harekâtı'nın bir gemide denetleme talebine rıza vermemiş olup bu, IRINI Harekâtı'nın başlangıcından bu yana yaşanan on ikinci hadiseyi teşkil etmiştir.

Türkiye-**Ermenistan** normalleşme süreci, Türkiye'nin kaydedilen ilerlemeyi, Ermenistan-Azerbaycan barış müzakerelerindeki gelişmelere bağlamasına rağmen, iki Özel Temsilci arasındaki temaslar ile devam etmiştir. Dışişleri Bakanları iki kez bir araya gelmiş ve iki ülkenin liderleri birçok telefon görüşmesi gerçekleştirmişlerdir. Türkiye-Ermenistan sınırı hâlâ kapalıdır. Türkiye, düzenli üst düzey ziyaretler, istişareler ve ortak askerî tatbikatlar düzenleyerek **Azerbaycan**'la çok yakın ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir. Türkiye, Azerbaycan'ın gerçekleştirdiği askeri eylemleri, Yukarı Karabağ'a yönelik tüm eylemlerini ve genel olarak Ermenistan'a yönelik tutumunu açıkça desteklemiştir. Türkiye, bölgede barış ve refahı sağlanması için bir araç olan bağlantısallığa dair ihtimalleri desteklemektedir. Türkiye'nin Yukarı Karabağ çatışma bölgesindeki ateşkesi izlemeye yönelik küçük askeri birliği, Ağdam'daki Rus-Türk Ortak Gözlem Merkezi'nin kapatıldığı Nisan 2024'e kadar varlığını sürdürmüştür. Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan, sonuncusu Mart 2024'te Dışişleri Bakanları düzeyinde gerçekleşen üçlü bir platform aracılığıyla işbirliği yapmaktadır.

Bağlantısallığa büyük önem veren ve bölgedeki ülkelerle yakın ilişkilerini güçlendiren Türkiye'nin, **Orta Asya**'daki varlığı ve jeopolitik iddiası giderek artmaktadır. Türkiye, özellikle, Kazakistan ile savunma sanayi sektöründeki işbirliğini daha da geliştirmiş ve Türkmenistan ile enerji işbirliğine odaklanmıştır. Türkiye'nin, Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) daha güçlü bir siyasi role sahip olması için çabalamaya devam ederken, aynı zamanda uluslararası alanda tanınmayan sözde "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti"ni, TDT'ye gözlemci üye olarak katılması yoluyla meşrulaştırma çabalarını da artırmıştır;bu durum, çözüm müzakerelerinin Birleşmiş Milletler himayesinde yeniden başlatılması için elverişli bir ortam oluşturulması çabalarını baltalamaktadır.

Türkiye'nin **Pakistan**'la güçlü ilişkileri devam etmiştir. Ankara, Taliban rejimini tanımasına rağmen, Taliban'ın fiili yetkilileriyle düzenli olarak görüşmelerde bulunarak, birleşmiş bir muhalefet ya da silahlı direniş oluşmasını kolaylaştırmadan Afgan siyasi muhaliflerine ev sahipliği yaparak ve ticareti artırarak **Afganistan** konusunda pragmatik bir yaklaşım benimsemiştir. Afganistan'da büyükelçiliği bulunan Türkiye, insani yardım göndermeyi sürdürmüş ve Maarif okullarının faaliyetlerini devam ettirmiştir.

Türkiye, sistematik olarak, Yeniden Asya Girişimi aracılığıyla **Asya**'daki kalkınma fırsatlarına ve Asya'yı Avrupa'ya bağlayan bir eksen hâline gelmeye odaklanmış ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (**ASEAN**) ile işbirliğini güçlendirmek için fırsatlar aramıştır. Türkiye çok taraflı Orta Koridor Girişimi'nin bir parçasıdır. Türkiye, AB'den sonra ikinci en büyük ticaret ortağı olan **Çin** ile ticari bağlarını güçlendirmeye devam etmiştir. Çin Devlet Başkanı ve Türkiye Cumhurbaşkanı, Temmuz 2024'te Kazakistan'da düzenlenen ŞİÖ Zirvesi sırasında bir araya gelmiş ve Türkiye Dışişleri Bakanı, Haziran 2024'te Sincan Uygur Özerk Bölgesi de dâhil olmak üzere Çin'i ziyaret etmiştir. Türkiye ve **Endonezya**, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi aracılığıyla ilişkilerini daha da geliştirme

konusunda mutabık kalmışlardır. Türkiye Cumhurbaşkanı ve **Hindistan** Başbakanı, ikili, ekonomik ve ticari işbirliklerini derinleştirme yollarını görüşmüşlerdir.

Türkiye, başta Afrika Boynuzu ve Batı Afrika olmak üzere Sahraaltı Afrika'daki bağlarını daha da güçlendirerek **Afrika**'daki varlığını ve aktif ilişkilerini artırmaya devam etmiştir. Türkiye, özellikle en büyük denizaşırı Türk askeri üssüne ev sahipliği yapan **Somali**'de hem Somali barış sürecini destekleyen hem de Etiyopya ile arabuluculuk görüşmelerini kolaylaştıran bir arabulucu ve ortak rolü üstlenmiştir. Yakın zamanda yapılan anlaşmalarda, Türkiye'nin bölgedeki denizcilik kapasitesine vereceği destek ile kıyılarda ve açık denizde doğal kaynakların işletilmesine yönelik ortak girişimler yer almaktadır. Türkiye **Sudan'daki** ihtilafta, arabuluculu rolü arayışına girerek, savaşan taraflar arasında dengeli bir tutum sergilemiştir.

Türkiye, siyasi ve ticari ilişkilerini genişletmek ve güçlendirmek amacıyla, **Latin Amerika** ülkeleri ile diplomatik angajmanını sürdürmüştür. Türkiye-**Venezuela** ilişkileri, 2018'den bu yana sık sık yapılan ikili ziyaretler ve serbest ticaret anlaşmasıyla güçlü kalmayı sürdürmüştür.

EK I - TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

Nisan 2024'te AB Zirvesi, Doğu Akdeniz'de istikrarlı ve güvenli bir ortam sağlanmasında ve Türkiye ile işbirliğine ve karşılıklı yarara dayalı bir ilişki geliştirilmesinde AB'nin stratejik çıkarı olduğunu yinelemiştir. AB liderleri COREPER'i, ilgili kurumların yetkilerini gözetmek kaydıyla, Yüksek Temsilci ve Komisyonun AB-Türkiye siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerinin mevcut durumuna ilişkin **Kasım 2023 tarihli Ortak Bildirim**'de yer alan tavsiyeler üzerindeki çalışmaları ilerletmek üzere görevlendirmişlerdir. Tavsiyeler, ortak çıkarları ilgilendiren birçok konuyu kapsamaktadır. Nisan 2024 tarihli AB Zirvesi sonuçlarının hemen ardından, ortaya konulan koşullara tabi olmak kaydıyla, Türkiye ile kademeli, orantılı ve geri çevrilebilir şekilde yeniden yapıcı bir işbirliği tesis etmek üzere çalışmalar başlamıştır. AB Zirvesi, Türkiye'nin yapıcı işbirliğinin Ortak Bildirim'de belirlenen çeşitli işbirliği alanlarının ilerletilmesinde etkili olacağını vurgulamıştır.

Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımayı reddetmeye devam etmektedir ve ilgili BM Güvenlik Konseyi (BMGK) kararlarına aykırı olarak, iki devletli çözümü savunmaktadır. Nisan 2024'te AB Zirvesi, ilgili BM Güvenlik Konseyi Kararları uyarınca ve AB'nin üzerine inşa edildiği ilkeler ile AB müktesebatı doğrultusunda, **Kıbrıs meselesinin BM çerçevesinde kapsamlı çözümüne** yönelik taahhüdünü yeniden teyit etmiştir. AB, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Şahsi Temsilcisi'nin atanmasını memnuniyetle karşılamıştır. AB Zirvesi, AB'nin, BM öncülüğündeki sürecin tüm aşamalarını, tasarrufunda bulunan tüm uygun araçlarla destekleme konusunda aktif bir rol oynamaya hazır olduğunu yinelemiştir.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki izinsiz sondaj faaliyetlerine yanıt olarak kabul edilen Temmuz 2019 tarihli AB Konseyi sonuçları hâlâ geçerlidir. Kasım 2023'te, izinsiz sondaj faaliyetlerine yanıt niteliğindeki **kısıtlayıcı tedbirler** çerçevesini gözden geçirmesinin ardından AB Zirvesi, uygulamayı 30 Kasım 2024 tarihine kadar bir yıl daha uzatmıştır. Hâlihazırda, iki şahıs yaptırımlara tabidir. Türkiye, 2021'in başından itibaren Doğu Akdeniz'de herhangi bir izinsiz sondaj faaliyeti yürütmemiştir.

Aralık 2023'te Avrupa Birliği Konseyi, Türkiye'nin AB'den giderek daha fazla uzaklaşmaya devam ettiği ve **katılım müzakerelerinin** bu nedenle durma noktasına geldiği ve yeni fasılların açılmasının ya da kapatılmasının öngörülmediğini üzüntüyle ifade etmiştir. Katılım müzakerelerinin bir parçası olarak, 16 fasıl müzakereye açılmış olup bunlardan biri geçici olarak kapatılmıştır.

Türkiye'deki reformlar ve gelişmeler; raporlama döneminde, **Ortaklık Anlaşması** kapsamında kurulan organlar çerçevesindeki mevcut alt komiteler aracılığıyla takip edilmeye devam edilmiştir. Ortaklık Konseyi toplantıları, 2019 tarihli Konsey sonuçları doğrultusunda hâlâ askıdadır.

Komisyon, **Gümrük Birliği'nin işleyişini** ele almak amacıyla, Temmuz 2024'teki Yüksek Düzeyli Ticaret Diyaloğu dâhil olmak üzere, Türkiye ile yoğun temaslarını devam ettirmiştir. Türkiye, ticaret engelleri konusunda ilerleme kaydetmiş ve Rusya'nın Ukrayna'yı işgaline tepki olarak AB'nin Rusya'ya karşı uyguladığı kısıtlayıcı tedbirlerin etkisizleştirilmesini önlemeye yönelik tedbirler almıştır. Komisyon, Aralık 2016'da, Gümrük Birliği'nin güncellenmesi için Türkiye ile müzakerelerin başlatılması yönünde tavsiyede bulunmuştur. Kasım 2023 tarihli Ortak Bildirim'de Yüksek Temsilci ve Komisyon, Gümrük Birliği'nin güncellenmesine yönelik taslak müzakere çerçeve belgesi üzerinde görüşmelere devam edilmesini tavsiye etmiştir. Bu tavsiye Türkiye'nin toprakları üzerinden AB'nin Rusya'ya yönelik kısıtlayıcı tedbirlerinin etkisizleştirilmesi konusunu hızla ele alacağı ve ticari sorunları etkin şekilde çözmeye devam edeceği kabulüne dayanmaktadır.

Türkiye 2023'te AB'nin en büyük beşinci **ticaret ortağı** olurken AB, Türkiye'nin en büyük ortağı olmaya devam etmiştir. 2023'te, Türkiye'nin AB'ye ihracatı 95,5 milyar avro, AB'den ithalatı ise 111 milyar avro olarak gerçekleşmiştir.

Vize, göç ve iltica alanında, Mart 2016 tarihli AB-Türkiye Mutabakatı'nın uygulanması, Doğu Akdeniz rotasında Avrupa'ya düzensiz ve tehlikeli geçişlerin azaltılması ve denizde hayatların kurtarılması konusunda somut sonuçlar vermeye devam etmiştir. Türkiye, 3,1 milyonu Suriyeli (Eylül 2024 itibarıyla) olmak üzere 3,6 milyon mülteciye destek sağlamak için kayda değer çaba sarf etmeye devam ederken, düzensiz göçü önlemek için çalışmayı sürdürmüştür. AB-Türkiye Vize Serbestisi Diyaloğu kapsamında, vize serbestisinin kalan kriterleri yerine getirilmemiştir. Europol ile ağır suçlar ve

terörizmle mücadelede sorumlu yetkili Türk makamları arasında kişisel verilerin değişimine dair uluslararası bir anlaşma henüz akdedilmemiştir. Kasım 2023'te gerçekleştirilen Yüksek Düzeyli Diyalog ile göç alanında yüksek düzeyde angajman devam etmiştir.

Türkiye ve AB, Türkiye'deki **mültecilerin ve onlara ev sahipliği yapan halkın desteklenmesi hususunda** etkili şekilde işbirliği yapmaya devam etmiştir. Türkiye'deki Sığınmacılar için AB Mali İmkânı kapsamındaki 6 milyar avro da dâhil olmak üzere, 2011'den itibaren bu amaçla yaklaşık 10 milyar avro tahsis edilmiştir. Sağlanan destek; insani yardım, eğitim, sağlık, belediye altyapısı ve sosyo-ekonomik kalkınma ile göç yönetimi konularına odaklanmaya devam etmiştir. En kırılgan gruplar dâhil olmak üzere, 1,5 milyondan fazla mülteci, temel ihtiyaç desteği almaya devam etmektedir ve yaklaşık 870.000 mülteci çocuk okula kaydolmuştur. İki büyük hastanenin, 170 yeni okulun inşa edilmesi (hedef 348 yeni okuldur) ve 33,4 milyondan fazla temel sağlık muayenesi yapılması, elde edilen diğer kazanımlar arasındadır. 2024 için Komisyon, Türkiye'deki mültecileri, onlara ev sahipliği yapan halkı ve göç yönetimini desteklemek üzere 1 milyar avro taahhüt etmiştir.

İkili mali yardım konusunda, Türkiye için **Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA)** kapsamındaki projeler, AB bütçe otoritesinin politika rehberliğinde uygulanmaya devam etmiştir. IPA III kapsamındaki mali yardım; genişleme stratejisinin temel unsurlarıyla bağlantılı önceliklere ve esas olarak, daha dayanıklı ve daha sürdürülebilir ekonomiler ve toplumlar inşa edilmesinin yanı sıra yeşil ve dijital dönüşüm ve bağlantısallıkla ilgili ortak stratejik çıkar sektörlerine odaklanmaktadır.

Şubat 2023'te yaşanan depremlerin ardından AB'nin Türkiye'deki depremzedeler için **1 milyar avro tutarındaki taahhüdünün** uygulanmasına devam edilmiş ve 20 Mart 2023 tarihinde Türkiye ve Suriye'deki depremzedelere yönelik Uluslararası Bağışçılar Konferansı düzenlenmiştir.

Türkiye, bir dizi **AB programına** katılmaya devam etmektedir. Türkiye'nin Erasmus+, Ufuk Avrupa, Avrupa Dayanışma Programı, Gümrükler Programı, Tek Pazar Programı (KOBİ bileşeni) ve Dijital Avrupa Programı'na katılımına yönelik katılım anlaşmaları yürürlüktedir. Türkiye, Avrupa Çevre Ajansına, Avrupa Birliği Uyuşturucu Ajansı ve Birlik Sivil Koruma Mekanizmasına katılım sağlamaktadır. Avrupa Sürdürülebilir Kalkınma Fonu Artı (EFSD+) altındaki Türkiye Yatırım Platformu (TYP); Yeşil Mutabakat, küresel geçitler ile istihdam ve büyüme olmak üzere üç temel politika önceliğine yönelik garanti programları aracılığıyla yatırımlara daha fazla AB desteği sağlamaktadır. AB bütçesinden sağlanacak 400 milyon avroya varan garantiler sayesinde Türkiye'de 2,4 milyar avroya yakın yatırım yapılması beklenmektedir. Türkiye, yeşil politikaların ve yatırımların makro-ekonomik etkilerini modellemedeki kapasitesini güçlendirmek ve belediyeleri uzun vadeli içerme stratejileri konusunda desteklemek amacıyla Teknik Destek Aracı kapsamında iki pilot projeye gözlemci olarak katılmaktadır.

EK II - İSTATİSTİKİ VERİLER

İSTATİSTİKİ VERİLER (05.09.2024 itibarıyla)

Türkiye

Temel veriler

	Not	2011	2018	2019	2020	2021	2022
Nüfus (bin)		73.723 i	80.811 i	82.004 bi	83.155 i	83.614 i	84.680 i
Ülkenin toplam yüz ölçümü (km ²)	1)	785.347 w	779.972 w	779.972 w	779.972 w	779.972 w	779.972 w

Ulusal hesaplar

	Not	2011	2018	2019	2020	2021	2022
Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla (GSYH) (milyon ulusal para birimi)		1.404.928	3.761.166	4.317.810	5.048.568	7.256.142	15.011.776
Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla (GSYH) (milyon avro)		600.961	658.963	679.136	626.785	690.246	862.310
GSYH (kişi başına avro)		8.100	8.090	8.220	7.520	8.200	10.150
GSYH (kişi başına Satın Alma Gücü Paritesine (SGP) göre)		14.596	19.188	18.507	18.320	19.950	23.802
GSYH (kişi başına Satın Alma Gücü Paritesine (SGP) göre), AB ortalamasına göre (AB-27 = 100)		56,8	63,2	59,0	60,7	60,8	66,8
GSYH reel büyüme hızı (Geçen yıla göre GSYH hacmindeki % değişim)		11,2	3,0	0,8	1,9	11,4	5,5
İstihdam artışı (ulusal hesaplar verileri, geçen yıla göre % değişim)		:	:	:	:	:	:
İş gücü verimliliği artışı: geçen yıla göre çalışan kişi başına GSYH'deki büyüme (hacme göre, % değişim)		:	:	:	:	:	:
Birim iş gücü maliyetindeki artış (geçen yıla göre % değişim)		:	:	:	:	:	:
** Nominal birim iş gücü maliyeti artış endeksindeki 3 yıllık değişim (T/T-3) (2015 = 100)		:	:	:	:	:	:
Çalışan kişi başına iş gücü verimliliği: (SGP'ye göre) çalışan kişi başına GSYH, AB ortalamasına göre (AB-27=100)		:	:	:	:	:	:
Temel sektörler itibarıyla gayrisafi katma değer							
Tarım, ormancılık ve balıkçılık (%)		9,3	6,5	7,1	7,5	6,2	7,2
Sanayi (%)		22,4	24,9	24,4	25,6	29,2	29,5
İnşaat (%)		8,1	7,9	6,0	5,9	5,7	5,5
Hizmetler (%)		60,3 i	60,7 i	62,7 i	60,9 i	59,0 i	57,7 i
Nihai tüketim harcamaları, GSYH içindeki payı itibarıyla (%)		76,3	70,7	72,2	71,8	68,2	69,0
Gayrisafi sabit sermaye oluşumu, GSYH içindeki payı itibarıyla (%)		27,7	29,8	26,0	27,5	28,2	29,2
Mal ve hizmet ihracatının GSYH'ye oranı (%)		23,0	31,2	33,1	29,1	35,7	38,6
Mal ve hizmet ithalatının GSYH'ye oranı (%)		30,3	31,4	30,1	32,2	35,3	42,6
Genel Devlet Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu, GSYH içindeki payı itibarıyla (%)		:	:	:	:	:	:

İş

	Not	2011	2018	2019	2020	2021	2022
Sanayi üretim hacmi endeksi (2015=100)		80,1 w	114,2 w	113,6 w	115,4 w	135,6 w	143,3 w
Aktif şirket sayısı (sayı)		2.737.278 w	3.160.371 w	3.228.421 w	3.304.088 w	3.578.931 w	3.784.464 w
Kurulan şirket oranı: (t) referans döneminde kurulan şirket sayısının t'de aktif olarak faaliyet gösteren şirket sayısına oranı(%)		14,6	13,3	12,9	14,7	16,3 w	:

Kapanan şirket oranı: (t) referans döneminde kapanan şirket sayısının t'de aktif olarak faaliyet gösteren şirket sayısına oranı (%)		12,5	11,5	12,2 w	:	:	:
KOBİ'lerde çalışan kişilerin tüm çalışanlar içindeki payı (finansal olmayan firmalar) (%)		77,0 iw	74,4 iw	73,8 iw	73,9 iw	74,0 iw	73,3 piw
KOBİ'ler tarafından yaratılan katma değer (finansal olmayan firmalar) (milyon avro)		89.453 iw	106.199 iw	110.591 iw	95.660 iw	88.925 piw	164.943 piw
Toplam katma değer (finansal olmayan firmalar) (milyon avro)		163.339 w	202.005 w	208.171 w	181.250 w	178.072 w	170.469 w

Enflasyon oranı	Not	2011	2018	2019	2020	2021	2022
Tüketici fiyatları endeksi (TÜFE) (geçen yıla göre % değişim)		6,5 d	16,3 d	15,2 d	12,3 d	19,6 d	72,3 d

Ödemeler dengesi	Not	2011	2018	2019	2020	2021	2022
Ödemeler dengesi: cari işlemler hesabı toplamı (milyon avro)		- 53.827,6	- 17.585,8	9.696,1	- 27.400,0	- 5.292,5	- 42.938,4
Ödemeler dengesi cari işlemler hesabı: ticaret dengesi (milyon avro)		- 63.906,5	- 33.861,9	- 15.027,1	- 33.199,4	- 24.850,1	- 85.472,1
Ödemeler dengesi cari işlemler hesabı: net hizmetler (milyon avro)		14.370,2	25.774,4	34.541,0	13.201,6	27.783,2	51.156,5
Ödemeler dengesi cari işlemler hesabı: birincil gelir net dengesi (milyon avro)		- 5.651,2	- 10.144,2	- 10.590,5	- 7.564,3	- 9.013,3	- 8.311,6
Ödemeler dengesi cari işlemler hesabı: ikincil gelir net dengesi (milyon avro)		1.360,0	651,9	781,2	153,5	795,6	- 311,3
Birincil ve ikincil gelir net dengesi: hükümet transferleri (milyon avro)		577,7	223,5	547,5	90,9	355,2	- 583,1
**Cari işlemler dengesinin GSYH'ye oranı (son 3 yıllık hareketli ortalama) (%)		:	- 3,5	- 2,0	- 1,9	- 1,2	- 3,4
** Mal ve hizmet ihracatının dünyadaki payı (beş yıllık % değişim)		:	5,5	8,7	- 1,6	7,2	14,3
Net (yurt içine – yurt dışına) doğrudan yabancı yatırım (DYY) dengesi (milyon avro)	2)	9.922,4 w	7.805,3 i	5.978,0 i	3.883,8 i	5.417,4 i	8.007,4 i
Yurt dışına doğrudan yabancı yatırım (milyon avro)	2)	1.702,6 w	3.049,7	2.653,2	2.833,7	4.262,9	4.474,0
Rapor düzenlenen ülkenin AB-27'deki DYY'si (milyon avro)	2)	1.016,3 w	1.716,7	1.266,9	1.069,1	1.807,0	2.268,2
Rapor düzenlenen ülkedeki doğrudan yabancı yatırım (DYY) (milyon avro)	2)	11.625,0 w	10.855,0	8.631,2	6.717,5	9.680,3	12.481,4
AB-27'nin rapor düzenlenen ülkedeki DYY'si (milyon avro)	2)	6.328,0 w	3.094,7	1.174,7	1.201,1	2.170,5	4.980,1
**Net uluslararası yatırım pozisyonu (GSYH'ye oranı) (%)		- 37,7 w	- 42,1 w	- 40,6 w	- 53,3 w	- 30,9 w	- 34,9 w
Göçmen işçilerden gelen brüt döviz gelirlerindeki (ulusal para birimi cinsinden) yıllık değişim oranı (%)		0,2 iw	0,1 iw	0,0 iw	0,0 iw	0,0 iw	0,0 iw

Kamu maliyesi	Not	2011	2018	2019	2020	2021	2022
Genel devlet açığı/fazlası, GSYH'ye oranla (%)		:	:	:	:	:	:
Genel devlet borç stoku, GSYH'ye oranla (%)		:	:	:	:	:	:
Toplam devlet gelirleri, GSYH'ye oranla (%)		:	:	:	:	:	:
Toplam devlet giderleri, GSYH'ye oranla (%)		:	:	:	:	:	:

Mali göstergeler	Not	2011	2018	2019	2020	2021	2022
Tüm ekonominin brüt dış borcu, GSYH'ye oranla (%)		38,3 iw	54,8 iw	54,6 iw	60,4 iw	54,2 iw	48,7 iw
Tüm ekonominin brüt dış borcu, toplam ihracata oranla (%)		175,2 w	179,1 w	166,3 w	207,8 w	153,0 w	134,2 w
Para arzı: M1 (banknot, madeni para, gecelik mevduat, milyon avro)		65.555,0 w	84.551,5 w	108.083,1 w	135.348,7 w	143.842,8 w	156.740,1 w
Parasal mali kuruluşların ülke mukimlerine verdikleri toplam kredi (konsolide) (milyon avro)		281.348,1	350.398,4	409.716,3	408.386,7	397.220,1	511.439,7
** Finans sektörü yükümlülüklerindeki yıllık değişim (%)		22,9	18,0	11,6	39,1	51,1	66,4

** Özel borç, konsolide, GSYH'ye oranı (%)		61	82	79	89	89	66
Faiz oranları: günlük oran, yıllık (%)		7,28	17,76	20,52	10,85	17,87	13,16
Avro döviz kuru: dönem ort. (1 avro=...resmî para birimi)		2.338	5.708	6.358	8.055	10.512	17.409
Ticaret ağırlıklı efektif döviz kuru endeksi, 42 ülke (2015 = 100)		131,1	56,5	49,6	40,3	31,1	17,8
** Ticaret ağırlıklı efektif döviz kuru endeksinde 3 yıllık değişim (T/T-3), 42 ülke (2015 = 100)		- 0,2 i	- 0,4 i	- 0,5 i	- 0,5 i	- 0,5 i	- 0,5 i
Rezerv varlıkların değeri (altın dâhil)(milyon avro)		0,0	- 8.640,9	5.661,0	- 29.004,1	19.405,7	13.110,7

Dış ticaret (mallar)	Not	2011	2018	2019	2020	2021	2022
İthalat miktarı: tüm mallar, tüm ortaklar (milyon avro)		173.099	188.337	181.038	182.328	219.224	324.441
İhracat miktarı: tüm mallar, tüm ortaklar (milyon avro)		96.973	142.290	153.201	140.035	180.299	223.777
Ticaret dengesi: tüm mallar, tüm ortaklar (milyon avro)		- 76.126	- 46.047	- 27.836	- 42.293	- 38.925	- 100.663
Dış ticaret hadleri (ihracat fiyat endeksi/ithalat fiyat endeksi*100) (sayı)		:	94,4 iw	94,5 iw	98,5 iw	85,9 iw	75,7 iw
AB-27'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı (%)		40,3 iw	43,3 iw	42,2 iw	41,1 iw	41,1 iw	40,4 iw
AB-27'den yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı (%)		35,5 iw	32,9 iw	31,6 iw	33,1 iw	31,1 iw	25,5 iw

Nüfus	Not	2011	2018	2019	2020	2021	2022
Nüfusun doğal değişim oranı (doğal büyüme oranı): doğumlardan ölümler çıkarılarak (1000 kişi başına)		11,4	10,1 be	9,1 be	:	:	6,2
Bebek ölüm oranı: 1000 canlı doğum başına 1 yaşından küçük çocuk ölümleri		11,7	9,3	9,1	:	9,3	9,2
Doğumda yaşam beklentisi: erkek (yaş)		74,4	76,2	76,4	:	:	74,3
Doğumda yaşam beklentisi: kadın (yaş)		79,8	81,6	81,8	:	:	78,4

İş gücü piyasası	Not	2011	2018	2019	2020	2021	2022
Ekonomik faaliyet oranı (20-64 yaş): ekonomik olarak aktif olan 20-64 yaş arası nüfusun toplam nüfusa oranı(%)		57,2	62,3	62,2	58,7	61,2 b	63,1
*İstihdam oranı (20-64 yaş): 20-64 yaş arası istihdam edilen nüfusun oranı (%)		52,2	55,6	53,8	51,0	53,9 b	56,5
20-64 yaş arası istihdam edilen erkek nüfus (%)		75,1	76,0	73,2	70,1	73,6 b	75,9
20-64 yaş arası istihdam edilen kadın nüfus (%)		29,7	35,2	34,4	32,0	34,2 b	37,0
Yaşlı çalışan istihdam oranı (55-64): 55-64 yaş arası istihdam edilen nüfusun oranı (%)		31,4	35,3	33,6	31,1	33,6 b	34,9
Temel sektörler itibarıyla istihdam							
Tarım, ormancılık ve balıkçılık (%)		24,2 i	18,4 i	18,1 i	17,6 i	17,2 bi	15,7 i
Sanayi (%)		19,5 i	19,7 i	19,8 i	20,5 i	21,4 bi	21,7 i
İnşaat (%)		6,9 i	6,9 i	5,5 i	5,7 i	6,1 bi	6,0 i
Hizmetler (%)		49,4 i	54,9 i	56,6 i	56,2 i	55,3 bi	56,6 i
Kamuda istihdam edilen 20-64 yaş aralığındaki kişilerin toplam istihdama oranı (%)	3) 4)	13,3 w	15,4 w	16,8 w	17,7 w	16,9 bw	:
20-64 yaş aralığındaki kişilerin (%) özel sektörde istihdamının toplam istihdama oranı	3) 4)	86,7 w	84,6 w	83,2 w	82,3 w	83,1 bw	:
İşsizlik oranı: işsiz olan iş gücü oranı (%)		8,8	10,9	13,7	13,2	12,0 b	10,5
Erkeklerde işsizlik oranı (%)		8,3	9,6	12,4	12,4	10,7 b	9,0
Kadınlarda işsizlik oranı (%)		10,1	13,8	16,5	14,9	14,7 b	13,5

Genç işsizlik oranı: 15-24 yaş aralığındaki işsizlerin bu yaş aralığındaki iş gücüne oranı (%)		16,7	20,2	25,2	25,1	2,7 b	19,5
Uzun dönemli işsizlik oranı: 12 ay veya daha uzun süre işsiz olan iş gücünün oranı (%)		2,1	2,4	3,2	3,3	3,7 b	2,5
En fazla ortaokul mezunu (25-64 yaş aralığındaki) kişilerin işsizlik oranı (ISCED 0-2) (%)		7,4	9,1	12,3	11,8	10,4 b	8,6
Yüksek öğretim mezunu (25-64 yaş aralığındaki) kişilerin işsizlik oranı (ISCED 5-8) (%)		6,8	9,8	10,6	10,0	10,0 b	9,4

Sosyal uyum	Not	2011	2018	2019	2020	2021	2022
Ortalama aylık nominal maaş ve ücretler (ulusal para birimi)	5)	1.242 w	2.509 w	2.857 w	3.501 w	3.904 w	4.742 w
Reel maaş ve ücret endeksi: (nominal maaş ve ücret endeksinin enflasyon endeksinde bölünmesiyle) (2016=100)		:	:	:	:	:	:
GINI katsayısı		:	:	:	:	:	:
Yoksulluk açığı		31,9	25,8	27,4	27,5	27,0	24,8
*Eğitim ve öğretimi terk edenler: en fazla ortaokul mezunu olup eğitim-öğretime devam etmeyen 18-24 yaş arası nüfusun oranı (%)		41,9	31,0	28,7	26,7	23,1 b	21,2

Yaşam standardı	Not	2011	2018	2019	2020	2021	2022
Nüfusun büyüklüğüne kıyasla binek otomobil sayısı (1000 kişi başına)		109,0	151,0 be	150,0	157,0	162,0	167,0
Nüfusun büyüklüğüne kıyasla mobil telefon servislerine abonelik sayısı (1000 kişi başına)		874,0 w	977,0 w	972,0 w	982,0 w	1.019,0 w	1.058,8 w
Mobil geniş bant penetrasyonu (100 kişi başına)		19,7 w	74,5 w	75,0 w	78,5 w	82,7 w	84,0 w
Sabit geniş bant penetrasyonu (100 kişi başına)		10 w	16 w	17 w	20 w	21 w	22 w

Altyapı	Not	2011	2018	2019	2020	2021	2022
Demir yolu ağı yoğunluğu (çalışır durumdaki hatlar, 1000 km ² başına)		12,3 i	13,2 i	13,3 i	13,3 i	13,5 i	13,7 i
Otoyol uzunluğu (km)		2.119	2.842	3.060	3.523	3.532	3.633

Eğitim, inovasyon ve araştırma	Not	2011	2018	2019	2020	2021	2022
Eğitime yapılan kamu harcamaları, GSYH'ye oranı (%)		4,2 iw	4,3	4,4	4,0	3,5 iw	:
*Araştırma ve geliştirmeye yönelik gayrisafi yurt içi harcama, GSYH'ye oranı (%)		0,79	1,27	1,32	1,37	1,40	1,32
Ar-Ge için tahsis edilen hükümet bütçe ödenekleri veya harcamaları (GBAORD), GSYH'ye oranla (%)		0,35	0,44	0,45	0,41	0,38	0,36
Evde internet erişimi olan hane halkı oranı (%)		:	83,8	88,3	90,7	92,0	94,2

Çevre	Not	2011	2018	2019	2020	2021	2022
*Sera gazı emisyonları endeksi, CO ₂ eş değeri (ton, 1990=100)		195,2 ew	238,3 ew	231,7 ew	238,7 ew	257,1 ew	:
Ekonominin enerji yoğunluğu (2015 sabit fiyatlarıyla 1. 000 avro GSYH başına petrol eş değeri, kg)		184,0	167,6	168,5	162,8	159,6	157,8
Yenilenebilir kaynaklardan üretilen elektriğin toplam elektrik tüketimindeki payı (%)		25,2 w	32,2 w	43,6 w	41,9 w	35,6 w	41,6 w
Kara yolu yük taşımacılığının ülke içi yük taşımacılığı içindeki payı (% ton-km olarak)		94,6 w	94,8 w	94,8 w	94,6 w	95,6 w	95,7 w

Enerji	Not	2011	2018	2019	2020	2021	2022
Tüm enerji ürünlerinin birincil üretimi (bin TEP)		30.816	39.909	45.134	43.636	46.208	59.508

Ham petrolün birincil üretimi (bin TEP)		2.342	3.010	3.102	3.274	3.518	3.663
Katı yakıtların birincil üretimi (bin TEP)		16.620	16.547	17.429	15.006	17.151	27.859
Gazın birincil üretimi (bin TEP)		625	351	390	363	324	312
Tüm enerji ürünlerinde net ithalat (bin TEP)		80.352 i	109.980 i	105.649 i	104.983 i	115.096 i	113.989 i
Brüt iç enerji tüketimi (bin TEP)		112.842	148.120	150.123	148.064	161.774	168.838
Brüt elektrik üretimi (GWh)		229.395	304.802	303.898	306.703	334.723	328.379

Tarım	Not	2011	2018	2019	2020	2021	2022
Tarımsal mal ve hizmetlerin üretim hacmi endeksi (üretici fiyatları) (2015 = 100)		:	:	:	:	:	:
Kullanımdaki tarım arazisi (bin hektar)		38.226,0	38.239,0	37.712,0	37.747,0	38.038,0	38.450,0
Hayvancılık: Büyükbaş (bin baş, dönem sonu)		:	17.220,9 p	17.872,3	18.158,0	18.036,1	17.023,8
Hayvancılık: Domuz (bin baş, dönem sonu)		:	:	:	:	:	1,7 e
Hayvancılık: Koyun ve keçi (bin baş, dönem sonu)		:	46.117,4 i	48.481,5 i	54.112,6 i	57.519,2 i	56.265,8 i
Çiftliklerde mevcut çiğ süt miktarı (bin ton)		:	:	:	:	:	:
Hasat edilen tarımsal ürün: Hububat (pirinç dâhil) (bin ton)		35.202,0	34.705,8	35.202,1	38.050,8	32.602,0	39.562,1
Hasat edilen tarımsal ürün: Şeker pancarı (bin ton)		16.126,0	18.900,0	18.055,0	23.026,0	18.250,0	19.000,0
Hasat edilen tarımsal ürün: Sebze (bin ton)		40.603,0	29.987,0	31.041,0	31.120,0	31.691,0	31.525,0

Kaynak: Eurostat ve/veya Türkiye'deki istatistik otoriteleri

: = mevcut değil

b = seride bozulma

d = farklı tanım

e = tahmini değer

p = geçici

i = Eurostat tahmini

w= Türkiye İstatistik Kurumu tarafından ve Kurumun sorumluluğu altında sağlanan ve "olduğu gibi" ve kalitesi ve AB istatistik metodolojisine uygunluğuna ilişkin bir güvence verilmeksizin yayımlanan veriler

* = Avrupa 2020 göstergesi

** = Makroekonomik Dengesizlik Prosedürü (MIP) göstergesi

Dipnotlar:

- 1) Alanlar, corine sınıflandırmalarına göre hesaplanır ve LUCAS'a uyarlanır. Corine veri üretim süresi 6 yıldır.
- 2) BPM6 esas alınmıştır.
- 3) Yıllık iş gücü istatistikleri sonuçları.
- 4) Hane halkı iş gücü anketinin tanımı, kapsamı ve tasarımı yapılan ayarlamalar 2021'den itibaren uygulanmaya başlamıştır. 2021'den sonraki veriler önceki yıllarla karşılaştırılmaz.
- 5) Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

